

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANABİLİM DALI**

**1945 YILI TÜRK BASININDA
CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ
VE TÜRK DEVRİMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hasan Burak Oğuz

2901010003

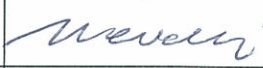

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Aynur SOYDAN

İstanbul 2010

TEZ ONAY SAYFASI

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalında 2901010003 numaralı Hasan Burak OĞUZ'un hazırladığı "1945 Yılı Türk Basımında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Türk Devrimi" konulu YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, LİSANSÜSTÜ Öğretim Yönetmeliği'nin 15.Maddesi uyarınca 30.03.2010 Salı günü saat:11.30'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin ..kabulü..... ' ne OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

yle

JÜRİ ÜYESİ	KANATI (2)	İMZA
Yrd.Doç.Dr.Aynur SOYDAN ERDEMİR (Danışman)	Kabul	
Prof.Dr.Sabahattin ÖZEL	Kabul	
Yrd.Doç.Dr.Cevahir KAYAM	Kabul	
Yrd.Doç.Dr.Şamil ÜNSAL	Kabul	
Öğr.Gör.Dr.Serkan TUNA	Kabul	

İÜ Beyazıt Kampüsü Rektörlük Binası Kat:2

Tel: 0212 440 03 66- 0212 440 00 00/10056 Fax:0 212 440 03 45 / 10441

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “1945 YILI TÜRK BASININDA CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ ve TÜRK DEVRİMİ” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.”

1 Şubat 2010

Hasan Burak OĞUZ

T.C.
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	371498
Yazar Adı / Soyadı	HASAN BURAK OĞUZ
Uyruğu / T.C.Kimlik No	T.C. 46783064716
Telefon / Cep Telefonu	212 225 96 40 505 675 25 02
e-Posta	hbo_tr@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	1945 YILI TÜRK BASININDA CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ VE TÜRK DEVRİMİ
Tezin Tercümesi	İSMET İNÖNÜ AND THE TURKISH REVOLUTION IN THE TURKISH PRESS IN 1945
Konu Başlıkları	Türk İnkılap Tarihi
Üniversite	İstanbul Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Bölüm	
Anabilim Dalı	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı
Bilim Dalı / Bölüm	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2010
Sayfa	163
Tez Danışmanları	Yrd. Doç. Dr. AYNUR SOYDAN ERDEMİR
Dizin Terimleri	Milli Şef Dönemi=Milli Şef Period Milli Kalkınma Partisi=Milli Kalkınma Party Dünya Savaşı II=World War II Türk-Sovyet ilişkileri=Turkish-Soviet relations Çalışma Bakanlığı=Ministry of Labour Tan gazetesi=Tan newspaper
Önerilen Dizin Terimleri	Çiftçiye Topraklandırma Kanunu = Land Distribution Law Yalta Konferansı = Yalta Conference Potsdam Konferansı = Potsdam Conference San Francisco Konferansı = San Francisco Conference Demokrat Parti = Democratic Party
Yayımlama İzni	☒ Tezimin yayımlanmasına izin veriyorum ☐ Ertelenmesini istiyorum

a. Yukarıda başlığı yazılı olan tezimin, ilgililerin incelemesine sunulmak üzere Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından arşivlenmesi, kağıt, mikroform veya elektronik formatta, internet dahil olmak üzere her türlü ortamda çoğaltılması, ödünç verilmesi, dağıtımı ve yayımı için, tezime ilgili fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere hiçbir ücret (royalty) ve erteleme talep etmeksizin izin verdiğimi beyan ederim.

01.07.2010

İmza:.....

Yazdır

ÖZET

İkinci Dünya Savaşı, savaş dışında kalmasına rağmen Türkiye'yi derinden etkilemiştir. 1945 yılına girildiğinde Türkiye savaş öncesine göre çok farklı bir ülke olarak bu süreçten çıkmıştır. "1945 Yılı Türk Basınında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Türk Devrimi" başlıklı tezimizde; savaş koşullarının neden olduğu toplumsal değişim, bu değişimin ortaya çıkardığı yaygın muhalefet, bu gelişmeler karşısında Cumhurbaşkanı İnönü ve onun denetimindeki hükümetin yaklaşımları, savaş sonrası yeniden şekillenen dünya dengeleri ve ortaya çıkmakta olan yeni uluslararası düzenin Türkiye'deki gelişmeler üzerindeki etkisi incelenmeye çalışılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği 1945 yılı hem dünya hem de Türkiye için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu süreçte Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve onun denetimindeki Türk Hükümeti tarafından; iç politikada savaş yılları içerisinde yoksullaşan köylüleri ve işçileri kazanmak için Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun çıkarılması, Çalışma Bakanlığı'nın kurulması ve İş Kazaları ile Mesleki Hastalıklar ve Analık Sigortaları hakkında kanunun kabulü; dış politikada da gittikçe artan SSCB baskılarına karşı ABD ve İngiltere'nin desteğinin alınmaya çalışılması; San Francisco Konferansı'na dahil olunması ve BM Anlaşması'nın kabulü yönünde adımlar atılmıştır. Buna, Türkiye'nin hem iç koşullarının hem de yeni uluslararası dengelerin zorlamasıyla tek partili sistemden çok partili demokrasiye geçiş sürecini eklememiz de gerekmektedir. Çalışma sırasında 1945 yılına ait Cumhuriyet, Akşam, Vatan ve Tan gazeteleri, dönem hakkında yazılmış incelemeler, anılar ve birincil kaynaklar tarayıp değerlendirilmiştir. Elde edilen veriler birbirleriyle olan ilişkileri, karşılıklı etkileri ve Türk Devrimi'nin gelişimi bağlamında ele alınarak Cumhurbaşkanı İsmet İnönü liderliğindeki Türk Hükümeti'nin yeni dönemdeki eğilimleri saptanmaya çalışılmıştır.

Toplumsal muhalefetin siyasal liberalleşme ve tek partili sisteme son verilerek yumuşatılması, dış politikada yeni dengeler doğrultusunda ilişkiler kurulması geçiş döneminin iyi yönetildiğinin kanıtları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreç, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından teşvik ve himaye edilmiş; bu tutum da Türkiye'nin çatışmalar ve toplumsal patlamalar yaşamadan yeni döneme uyum sağlamasını kolaylaştırmıştır. Türk Basını, bu dönemde uluslararası ilişkiler, siyasal ve bireysel özgürlükler, çok partili hayata geçiş, yeni partilerin kurulması tartışmalarını izlemiş, bu tartışmalara katılmış ve kamuoyunu aydınlatma görevini yerine getirmeye çalışmıştır.

ABSTRACT

The year 1945 did not only mark the end of the Second World War, but also witnessed many transitions both in Turkey and globally. In our thesis titled “İsmet İnönü and the Turkish Revolution in the Turkish Press in 1945”, we analysed the country’s efforts of harmonization with this transition under the presidency of İsmet İnönü.

We reviewed the newspapers of that period; Cumhuriyet, Akşam, Vatan and Tan as well as various studies, recollections and first-hand resources. To understand the tendencies of the Turkish government, led by President İsmet İnönü in the new transition period, we evaluated our findings based on their correlations and their effects on each other within the context of the development of the Turkish Revolution.

The legislation of the Land Distribution Law to relieve the burden on the peasants and workers who were impoverished during the war, the establishment of the Ministry of Labour, the introduction of the law on Industrial Accidents and Diseases Insurance, Maternity Insurance, the efforts to get the support of the USA and the UK against the increasing pressure from the USSR in foreign policy, the participation in the San Fransisco Conference, and the ratification of the UN Agreement stand out as steps Turkey took towards fulfilling the requirements of the new era. We should also not forget to mention Turkey’s transition from a single-party system to a multi-party democracy due to domestic and global conjuncture.

The facts that social opposition was moderated through political liberalization, the ending of the one-party system and that diplomatic relationships were established based on the new balances of power are proof that the transition period was well managed. This process was encouraged and defended by President İsmet İnönü, enabling Turkey to better harmonize with the new era without conflictions and social explosions. During this period, Turkish press observed and participated in the debates on international relations, political and individual freedoms, transition to multi-party system and establishment of new parties, and tried to play its role of enlightening the public.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
ÖNSÖZ.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

1945 YILI TÜRK BASININDA CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ

1.1. 1945 YILI OCAK AYINDA TÜRK BASININDA CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ.....	9
1.2. 1945 YILI ŞUBAT AYINDA TÜRK BASININDA CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ.....	12
1.3. 1945 YILI MART AYINDA TÜRK BASININDA CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ.....	14
1.4. 1945 YILI NİSAN AYINDA TÜRK BASININDA CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ.....	17
1.5. 1945 YILI MAYIS AYINDA TÜRK BASININDA CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ.....	25
1.6. 1945 YILI HAZİRAN AYINDA TÜRK BASININDA CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ.....	30
1.7. 1945 YILI TEMMUZ AYINDA TÜRK BASININDA CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ.....	32
1.8. 1945 YILI AĞUSTOS AYINDA TÜRK BASININDA CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ.....	34
1.9. 1945 YILI EYLÜL AYINDA TÜRK BASININDA CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ.....	36
1.10. 1945 YILI EKİM AYINDA TÜRK BASININDA CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ.....	39
1.11. 1945 YILI KASIM AYINDA TÜRK BASININDA CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ.....	41
1.12. 1945 YILI ARALIK AYINDA TÜRK BASININDA CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ.....	47

II. BÖLÜM

1945 YILI TÜRK BASININDA TÜRK DEVRİMİ

2.1. ANAYASA'DAKİ YABANCI SÖZLERİN TÜRKÇE KARŞILIKLARI İLE DEĞİŞTİRİLMESİ	49
2.2. BİR DÖNEMİN SONUNUN BAŞLANGICI: ŞİRKETİ HAYRİYE'NİN DEVLETLEŞTİRİLMESİ	53
2.3. ÇİFTÇİYİ TOPRAKLANDIRMA KANUNU'NUN KABULÜ	59
2.4. 1945 YILI BÜTÇE KANUNU TASARISI'NIN KABULÜ VE HÜKÜMET İÇİN GÜVENOYLAMASI.....	69
2.5. 17 HAZİRAN 1945: CHP'NİN ADAY GÖSTERMEDİĞİ BİR SEÇİM.....	75
2.6. ÇALIŞMA BAKANLIĞI'NIN KURULMASI VE İŞ KAZALARI İLE MESLEKİ HASTALIKLAR VE ANALIK SİGORTALARI HAKKINDAKİ KANUNUN KABULÜ.....	78
2.7. PARTİ İÇİ MUHALEFETTEN DP'YE EVRİLEN YOLDA İLK ADIM: DÖRTLÜ TAKRİR.....	82
2.7.1. Çok Partili Dönemin Yeniden Başlaması: Milli Kalkınma Partisi'nin Kuruluşu.....	85
2.7.2 Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Antlaşması İle Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'ne Katılımı Hakkındaki Kanun Tasarısı'nın Onaylanması	89
2.7.3. Muhalif Milletvekilleri Adnan Menderes Ve Fuat Köprülü'nün Vatan Gazetesi Yazıları.....	91
2.7.4. Muhalif Milletvekillerinin Partiden Çıkarılması.....	93
2.7.5. TBMM'nin Yedinci Dönem Üçüncü Yasama Yılı Açılış Konuşması: Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Muhalefeti Teşviki	94
2.7.6. Celal Bayar'ın CHP'den İstifası Ve Yeni Parti'nin Kurulacağı'nın İlan Edilmesi.....	96
2.8. MUHALEFETİN SOL KANADININ BASTIRILMASI: TAN GAZETESİ BASKINI.....	98

III. BÖLÜM

1945 YILI TÜRK BASININDA DIŞ POLİTİKA

3.1. 1945 YILI'NA GİRERKEN İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI KARŞISINDA TÜRKİYE	105
3.2. TÜRKİYE'NİN JAPONYA İLE İLİŞKİLERİ KESME KARARI	107
3.3. EGE DENİZİ VE BOĞAZLAR YOLU'NUN MÜTTEFİK GEMİLERİNE AÇILMASI.....	109
3.4. YALTA KONFERANSI 4 – 11 ŞUBAT 1945	112
3.5. TÜRKİYE'NİN ALMANYA VE JAPONYA'YA HARP İLANI VE BİRLEŞMİŞ MİLLETLER DEMECİ'NE KATILMASI.....	118
3.6. TÜRK – SOVYET DOSTLUK VE TARAFSIZLIK ANLAŞMASI'NIN FESHİ.....	123
3.7. SAN FRANCİSCO KONFERANSI 25 NİSAN 1945 – 26 HAZİRAN 1945.....	127
3.8. SSCB'NİN TÜRKİYE'DEN TOPRAK VE ÜS TALEBİ.....	133
3.9. POTSDAM KONFERANSI 17 TEMMUZ – 2 AĞUSTOS 1945.....	135
3.10. TBMM'NİN YEDİNCİ DÖNEM ÜÇÜNCÜ YASAMA YILI AÇILIŞ KONUŞMASI: CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ'NÜN SOVYET TALEPLERİNE YANITI.....	138

SONUÇ.....	141
KAYNAKÇA.....	145

ÖNSÖZ

1939 yılında başlayan İkinci Dünya Savaşı, 1945 yılında “Demokrasi Cephesi’nin” zaferiyle sonuçlandı. Türkiye, savaş süresince yapılan bütün baskılara rağmen “ulusal çıkarları” gereğince savaş dışı kalmayı başardı. Başta Cumhurbaşkanı İsmet İnönü olmak üzere yönetici kadronun basiretli tutumu, Türkiye’yi yaşanan büyük yıkımın dışında tutmayı başardı. Ancak yönetim, ülkeyi savaş dışı tutmakta gösterdiği beceriyi iç politikada sergileyemedi. Savaş yılları işçi, memur ve küçük çiftçi v.b. dar ve sabit gelirli yurttaşların büyük sıkıntılar çektiği; buna karşın büyük çiftçilerin, tüccarların ve “işbilir” memurların hızla zenginleştiği bir süreç oldu. Bu süreçte, halk rejime yabancılaştı ve savaş süresince palazlanan yeni sınıf ülkede ağırlığını hissettirmeye başladı.

1945 yılı, savaş koşullarının yeniden biçimlendirdiği toplumsal yapı; bu toplumsal yapının neden olduğu yaygın muhalefet, “Demokrasi Cephesi’nin” zaferinin de etkisiyle ortaya çıkan göreceli özgürlük ortamı ve yeniden yapılanan uluslararası düzen arayışları içerisinde Türkiye için dönüm noktası oldu. Bu koşullar altında, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve onun direktifleri ile hareket eden yönetim, ülke içinde savaş yıllarının sıkıntılarını çeken ve rejime yabancılaşan yoksul halk ve uluslar arası ilişkilerde de savaş sonrası kurulan düzenin karşılıklarına çıkardığı sorunlarının üstesinden gelmeye çalıştı. Türk Devrimi’nin son hamlelerinden biri olan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun kabulü, Çalışma Bakanlığı’nın kurulması, dost ve müttefik SSCB ile yolların ayrılması, ABD ve İngiltere ile ilişkilerin sıkılaştırılması ve nihayet çok partili demokrasiye geçilmesi; 1945 yılı boyunca Türkiye’de yaşanan başlıca gelişmeler olarak ortaya çıktı.

“ 1945 Yılı Türk Basınında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Türk Devrimi” başlıklı tezde Türkiye’de yaşanan toplumsal, siyasal gelişim ve dönüşümleri ortaya koymaya gayret ettik. Bunun için Cumhuriyet, Tan, Akşam ve Vatan gazetelerinde, TBMM Tutanak Dergileri’nde, dönemi yaşayanların yazdıkları anılarda ve dönem hakkında yapılan incelemelerde bu olayların izini sürmeye, bağlantılarını ortaya koymaya ve öğrendiklerimizi sistematik bir şekilde ifade etmeye çalıştık. Bu çalışma sırasında bir kez daha gördük ki bugünü anlamak; kazanımlarımızın ve sorunlarımızın temellerini kavramak açısından tarih bilimi vazgeçilmezdir. 1945 yılı olayları, Türkiye’yi başka bir eşiğe taşımış ve bugünün Türkiye’si’nin şekillenmesinde “Türk Devrimi”nin ikinci aşamasının başlangıcı olmuştur.

Tez konumun belirlenmesi de dahil olmak üzere, çalışmamın araştırma ve yazım süreçlerinde cesaret verici telkinleri, anlayış ve sabırla danışmanlığımı yapan Yrd. Doç. Dr. Aynur Soydan’a ve tez yazma aşamasına gelene kadar derslerine girme şansı yakaladığım bütün hocalarıma teşekkürü borç bilirim. Ayrıca iş saatlerimde esneklik göstererek tez çalışmalarımı yapmak için bana olanak yaratan Çağdaş Eğitim Vakfı Yönetim Kurulu’na, desteğini sürekli hissettiğim Sayın Berrin Yoleri’ne, arşiv notlarımı bilgisayara geçen Sayın Oya Macun’a, gazete taramaları sırasında bana yardımcı olan annem, babam ve kardeşime ve son olarak da anlayışı, yardımları ve varlığıyla hep yanımda olan sevgili eşim Aylin’e katkıları için teşekkürü borç bilirim.

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e:	Adı geçen eser
a.g.m.:	Adı geçen makale
bkz:	Bakınız
BM:	Birleşmiş Milletler
BMM:	Büyük Millet Meclisi
c. :	Cilt
CHP:	Cumhuriyet Halk Partisi
Çev. :	Çevirmen
ÇTK:	Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu
Der:	Derleyen
DP:	Demokrat Parti
Haz. :	Hazırlayan
MKP:	Milli Kalkınma Partisi
Prof.:	Profesör
SSCB:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMM ZC:	Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

GİRİŞ

Viyana Kongresi, Fransız İhtilali ve Napolyon Savaşları ile bozulan Avrupa siyasi haritası ve güçler dengesini yeniden yapılandırmıştı. Bu durum, Birinci Dünya Savaşı'na kadar devam etti fakat savaş 1815 yılından beri Avrupa'da süregelen statüko ve dengeleri yeniden altüst etti.¹ Birinci ve İkinci Dünya Savaşı arasındaki dönem, 1920'lerin kısa ekonomik canlılık havası dışarıda bırakıldığında, büyük devletler bakımından sıkıntılı geçti. Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup olarak ayrılan Almanya'nın, kendisine dikte edilen ve ağır koşullar içeren Versailles Anlaşması ile kolu kanadı kırılmıştı. Almanya toprak kayıplarına uğramış, silahsızlandırılmış, ödenemeyecek kadar yüksek tamirat borcu yüklenmiş ve Avrupa devletler topluluğunun dışında bırakılmıştı. Mussolini yönetimindeki İtalya, "proleter ulus" kavramı içinde anlatımını bulan bir eziklik ve ekonomik bunalım içindeydi. Uzakdoğu'nun giderek güçlenen kapitalist ülkesi Japonya da ABD ve İngiliz İmparatorluğu'nun baskısı altında ezilmekteydi. Sovyetler Birliği'nin Brest – Litovsk Anlaşması'nda kaybettiği toprakları unutamamak, Fransa'nın Almanya'ya karşı giderek artan güvenlik ve İngiltere'nin de denizlerdeki üstünlüğünü sürdürme sorunları devam ediyordu. Büyük devletlerin bu sıkıntıları, 1920'lerin kısa ekonomik canlılık dönemi sona erip 1929 Dünya Ekonomik Buhranı patlak verince, ortaya çıktı.²

Dünya Ekonomik Buhranı, dünya ticaretinde azalma, işsizliğin artması, para değerlerindeki artış ve düşüşlerle özetlenebilecek bir dönemin ortaya çıkmasına neden oldu. Bu durum, ülkelerin kendi ekonomik sistemlerine dönmesine yol açtı.

---

¹ Tefik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi**, 1839 – 1950, İmge Kitabevi, Ankara, 1995, s.352.

² Oral Sander, **Siyasi Tarih (1918 – 1994)**, İmge Kitabevi, 10. Basım, Ankara, 2002 ss.113 -114.

Almanya, 1931 yılında uluslararası ticaret sistemini “takas” temeline dayadı ve mark’ın serbest döviz durumuna son verdi. Serbest ticaretin anayurdu sayılan İngiltere, bunalıma 1932 yılında kendisi ve sömürgelerini korumak amacıyla gümrük duvarlarını yükselterek karşı koymaya çalıştı. ABD Başkanı Roosevelt, doların değerini düşürdü ve öteki devletleri önemsemeyen ekonomik tedbirler aldı. Kapalı bir ekonomik sisteme sahip olan Sovyetler Birliği bile ekonomik bunalımın etkisinden masun kalmayı başaramadı.³

Uluslararası ticarete getirilen kısıtlamalar, Almanya ve Japonya gibi endüstrileşmiş ülkelerin hammadde ihtiyaçlarını karşılamasına engel oluyordu. Böyle bir ortamda, ancak ABD, İngiltere ve Fransa sıkıştıkları zaman yalnız kendi kaynakları ile ihtiyaçlarını karşılayabilecek durumdaydı. Bu koşullarda, yaşamsal hammadde ihtiyaçlarını karşılayamayan Almanya ve Japonya’nın önünde bir seçenek kalıyordu. Bu seçenekte diğer büyük ülkeler gibi kendi ekonomik imparatorluklarını kurmak.⁴

Bu yönde adımlar 1930’lu yılların başlamasıyla atılmaya başlandı. Japonya, Almanya ve İtalya’nın oluşturduğu ve ileride “Mihver Devletler” olarak nitelendirilecek olan ittifakın üyeleri, 1931 yılından itibaren kurmayı hedefledikleri ekonomik imparatorlukları yolunda harekete geçtiler. Japonya, 1931 yılında Mançurya’yı, 1932 yılında da Çin Seddi’nin kuzeyinde kalan Çin topraklarını işgal etti ve Şanghay’a çıktı. 1933, Hitler’in Almanya’da iktidara geldiği yıl oldu. Hitler Almanyası, 1935 yılında Birinci Dünya Savaşı sonucunda imzalanan barış anlaşmalarını reddetti ve yapılan halk oylamasında batı sınırında yer alan Saar bölgesini topraklarına kattı. Bu gelişmelerin ardından Milletler Cemiyeti’nden küçümseyici bir tavırla ayrılan Almanya, böylece büyük bir askeri güç ve deniz gücü olarak tarih sahnesine çıktı. Mussolini yönetimindeki İtalya, uluslararası kamuoyunun tepkisine rağmen, 1935 yılında Etiyopya’yı işgal etti ve 1936 – 1937 yıllarında bu ülkeyi sömürgeleştirdi. Bu olayın ardından İtalya da, tıpkı Almanya gibi, Milletler Cemiyeti üyeliğinden ayrıldı. Almanya, 1936 yılında Rhineland’ı geri aldı. Aynı yıl, Almanya ve İtalya’nın desteğiyle İspanya’da yapılan askeri darbe

---

³ a.g.e. ss.113 -114.

⁴ a.g.e. ss.113 -114.

İspanyol İç Savaşı'nın başlamasına neden oldu. Bu sırada Almanya ve İtalya arasında Roma-Berlin Mihveri, Almanya ve Japonya arasında da “Anti-Komintern Pakt” oluşturuldu. 1937 yılında Japonya Çin'i işgal etti ve bu işgal 1945 yılına kadar devam eden açık bir savaşı başlattı. Japonya'nın Çin işgalini, 1938'de Almanya'nın önce Avusturya'yı ilhakı sonra da işgal etmesi izledi. Münih Anlaşması ile Çekoslovakya, İngiltere ve Fransa tarafından, Almanya'yı yatıştırması umuduyla feda edildi. Bu anlaşma ile barışçı bir şekilde parçalanmış Çekoslovakya, Mart 1939'da Almanya tarafından tamamen işgal edildi. Bu gelişmelerin cesaretlendirdiği İtalya Arnavutluk'u işgal etti ve Almanya'nın Polonya'dan toprak talepleri ile doruğa ulaşan gerilim Avrupa'yı geriye dönülmesi mümkün olmayan bir eşige getirdi. İkinci Dünya Savaşı'na dönüşen 1939 -41 Avrupa Savaşı bu gelişmeler sonucunda patlak verdi.⁵

1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'yı işgali ile başlayan İkinci Dünya Savaşı o güne kadar insanlığın gördüğü en yıkıcı, can ve mal kaybının en fazla olduğu savaş oldu. Bunun nedeni; savaşın, bombardıman uçakları kullanılarak cephe ile sınırlı olan bir alandan yerleşim yerlerine kadar genişlemesiydi. Savaş nedeniyle 50 ya da 60 milyon insan hayatını kaybetti, yaklaşık aynı sayıda insan geçici ya da sürekli olarak evlerinden koparıldı.⁶

Oral Sander, Siyasi Tarih adlı eserinde, savaş alanının genişlemesi ve hedeflerin sivilleri de içine almasını cepheyle ev arasındaki ayrımın hava bombardımanları sonucu ortadan kalkmasına bağlamaktadır. Sander, hava saldırılarına karşı tedbir almak için kurulan sivil savunma örgütlerinde görev yapan bir görevlinin silahlı kuvvetlerde görev yapan bir askerden daha büyük tehlike altında olduğunu vurgular.⁷ Örneğin; Almanya'nın İngiltere'ye yaptığı “Yıldırım Saldırı” adı verilen ve iki ay devam eden hava saldırılarında 600 bin kişi ölmüş ve 1 milyon iki yüz bin kişi yaralanmıştır.⁸

---

⁵ Eric Hobsbawm, **Kısa 20. Yüzyıl – Aşırılıklar Çağı**, çev.: Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1996 S.173 – 174.

⁶ R. A. C. Parker, **İkinci Dünya Savaşı**, Dost Kitabevi Yayınları, çev: Müfit Günay, Ankara, 2005, s.316.

⁷ Sander, **a.g.e.**, s.113.

⁸ Parker, **a.g.e.**, s.165.

Bu olaylar gelişirken, Türkiye Balkan Savaşları'nı, Birinci Dünya Savaşı'nı ve Kurtuluş Savaşı'nı yaşamış; bu savaşlarda yer almış, bu savaşlarda ordulara kumanda etmiş; savaşın ne demek olduğunu bilen kadroların yönetimindeydi. Yönetici kadro, bu savaşın Türkiye'nin savaşı olmadığını biliyor ve savaşa dahil olmamak, ülkeyi yaşanan yıkımın dışında tutabilmek için her olanaktan sonuna kadar yararlanıyordu.

Türk liderlerin temel amacı, savaş boyunca ülkeyi savaş dışında tutacak bir denge politikası izlemektir. Yöneticiler, denge politikasını yürütmeye çalışırken Türkiye'nin yalnız kendi kapasitesi ve olanaklarının ülke bütünlüğünü korumaya yetmeyeceğinin bilincindeydiler. Bu nedenle, savaşan taraflarla işbirliğini devam ettirerek her iki tarafı da ülke sınırlarından uzak tutmaya çalıştılar. Uzun vadede Türkiye'nin güvenlik ihtiyaçlarına destek olabileceklerini düşündükleri Batılı müttefiklerine ülke egemenliğinden ödün vermeden yakın durdular. Bunu yaparken SSCB'yi karşılıklarına almamak için azami dikkat gösterdiler. Türkiye, savaşın ilk yılında beliren İtalyan tehlikesini Almanya ile ilişkiler kurarak dengeledi. Türk yöneticilerin ülkedeki Alman ekonomik egemenliğini dengelemek için tuttıkları yol İngiltere ile ilişkileri geliştirmek oldu. Bütün bu süreç yaşanırken Türkiye'nin SSCB'den duyduğu endişe savaş süresince hiç eksik olmadı.⁹

“İkinci Dünya Savaşı’ndaki Türkiye, bir Orta Büyüklükteki Devlet’in olağanüstü bir ortamda ortaya çıkan dengeleri ve çelişkileri ustaca kullanarak ve “ulusal çıkar” kavramını en çıplak biçimde uygulayarak ayakta kalabilmesinin en mümtaz örneği oldu. Bunda en büyük pay, kuşkusuz, bir ihtiyat ve dengeler ustası olan İnönü’nün idi.”¹⁰

7 Mayıs'ta Almanya'nın, 14 Ağustos'ta da Japonya'nın teslim olmasıyla İkinci Dünya Savaşı fiilen sona ermişti. Türkiye, altı yıl boyunca bütün dünyada etkilerini hissettiren büyük bir yıkımdan “savaş dışı” kalarak, tek kurşun atmadan kurtulmayı başarmıştı. Fakat savaş sonunda Almanya'nın ağır yenilgisi Doğu Avrupa'daki dengeleri SSCB lehine değiştirdi. Savaş boyunca denge politikası izleyen Türkiye, bu durumun ortaya çıkardığı tehlikeli ortamda var olma mücadelesi vermek

⁹ Mustafa Aydın, “İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye”, Baskın Oran (ed.) **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, cilt. 1, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.475.

¹⁰ Baskın Oran, “Dönemin Bilançosu”, Baskın Oran (ed.) **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, cilt. 1, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.398.

durumunda kalacaktı. Türkiye'nin izlediği politikalar, SSCB'nin "işgalci" ya da "kurtarıcı" olarak ülke topraklarına girmesini engellemişti ama Sovyet tehlikesi başka bir biçimde Türkiye'nin karşısına çıkacaktı.¹¹

Sonuna kadar her türlü bahaneyi kullanarak savaş dışında kalan ve böylece insanını telef olmaktan kurtaran Türkiye,¹² dış politikadaki başarılı uygulamalarını iç politikada; özellikle ekonomi alanında gösterememiştir.

Fiilen savaş dışı kalmayı başaran Türkiye, 1940 – 45 yılları arasında savaş ekonomisi şartları içerisinde yaşamıştır. Savaşın kopması ile birlikte Türkiye'nin yarı seferberlik havasına girmesi; faal nüfusun en dinamik yaş grupları içine giren önemli bir kesimini silah altına alınmış olması ve ülke bütçesinin gittikçe artan oranlarının savunma giderlerine tahsis edilmesi bu durumun başlıca sebepleridir. Bu olguların üzerine, savaşla birlikte ithalat hacminde meydana gelen hızlı daralmanın etkileri yüklenmiştir.¹³

Yetişkin nüfusun büyük bölümünün askere alınması üretimin büyük oranda düşmesine yol açmış; örneğin savaş yıllarında buğday üretimi yüzde elliye yaklaşan oranda gerileme meydana gelmiştir. Savunma harcamalarının bütçeye hakim olması, savaş öncesinde başlayan planlama çalışmaları ve sınai yatırım programlarının ertelenmesine neden olmuştur.¹⁴ Türk halkı savaş süresince ekmek, tuz, gaz ve bez gibi temel ihtiyaç maddelerini sağlamakta bile büyük sıkıntılarla karşılaşmıştır.¹⁵ Ürünlerine zorla el konulmasına olanak veren yasalar, toprak sahibi ve köylülerin rejime yabancılaşmasına neden olmuştur.¹⁶ İkinci Dünya Savaşı'nın tarım ve sanayide yarattığı yıkım, siyasal düzlemde de etki yaratmaktan geri kalmamıştır.¹⁷

---

¹¹ Aydın **a.g.e.**, s.472.

¹² Oran, **a.g.e.**, s.398.

¹³ Korkut Boratav, **Türkiye'de Devletçilik, Savaş Yayınları**, 1. Basım, Ankara, 1982, s.217.

¹⁴ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi (1908 – 1985)**, Gerçek Yayınevi, 1985, İstanbul, s.63.

¹⁵ Ali İhsan Gencer, Sabahattin Özel, **Türk İnkılap Tarihi**, Der Yayınları, 8. Basım, İstanbul, 2001, s.291.

¹⁶ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, çev.: Yavuz Alogan, Kaynak Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 1999, s.125.

¹⁷ Gülten Kazgan, **Tanzimat'tan 20. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi – 1. Küreselleşmeden 2. Küreselleşmeye**, Altın Kitaplar, İstanbul, 1999, s. 89.

Türk Hükümetleri, savaş süresince farklı iktisat politikası alternatifleri denedi. Ancak, uygulanan iktisat politikaları farklı olsa da alınan sonuç aynı oldu. Savaş ekonomisinin ağır yükü geniş halk yığınlarının sırtına yüklendi; buna karşılık bir grup tüccar, büyük çiftçi ekonomik sorunların yarattığı vurgun ortamını kullanarak olağanüstü kazançlar elde etti ve bu kazançları yüksek yönetici ve bürokrasi kadrolarından bir bölümü ile paylaştı.¹⁸

Savaş koşullarının yarattığı vurgun ortamından fayda sağlayan “batakçı çiftlik ağası, gözü doymaz vurguncu tüccar ve bütün bu sıkıntıları politika ihtirasları için büyük fırsat sayan birkaç politikacıya” karşı, siyasi kadroların ve bürokrasinin içerisinde yer alan ve muhtemelen en üst düzeyde İnönü tarafından desteklenen bir grup insan da yağma ve vurgun şartlarını yaratan koşullarla mücadele etmeye çalışmışlardır. Bu kadro iktisat konularında yürüttükleri mücadelelerin çoğunu kaybetmiştir ancak küçük burjuva radikalizminin CHP iktidarı altındaki bazı son hamlelerinin bu yıllarda yapıldığını unutmamak gerekir.¹⁹ Köy Enstitüleri, Dünya Edebiyatı Klasikleri'nin önemli bir bölümünün Türkçe'ye kazandırılması, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Ormanların devletleştirilmesini bu hamlelerin başlıca örnekleridir.

1940 – 1945 dönemi de, emekçilerin örgütsüz olduğu tüm denetimsiz enflasyon ve yokluk dönemlerinde olduğu gibi, mülk gelirlerinin emek gelirleri, karların ücretler, piyasaya dönük büyük çiftçilerin kişisel üretime dönük küçük köylüler aleyhine genişlediği yıllar olmuştur.²⁰ Hayat pahalılığı, karaborsa, vurgunculuk sabit gelirli vatandaşların alım gücünü sürekli azaltırken büyük çiftçiler, işbilir tüccarlar ve “becerikli” yüksek memurlar servetlerine servet katmışlardır.

Savaş yıllarında vesikalı, sıkıyönetimli ve milli şefli bir idare kurulmuş, halk ezilmiş ve karaborsadan yararlanan yeni bir zenginler zümresi türemiştir. Ezilen halk, iktidara düşman olmuştur.²¹ Böylece, 1923 -39 döneminde ulus devletinin temel

---

¹⁸ Boratav, **Türkiye’de Devletçilik**, s.218.

¹⁹ A.g.e, s.219.

²⁰ Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi (1908 – 1985)**, s.68.

²¹ Cem Eroğul, **Demokrat Parti ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, 4. Basım, Ankara, 2003, s.18.

dokusunu oluşturmak için onca emekle inşa edilmiş toplumsal ve siyasi mutabakat bozulmuştur.²²

“İktisadi gelişme göstergeleri bakımından bir kesinti ve gerileme dönemi olarak değerlendirilebilecek olan 1940 – 45 yılları, 1946’da Türkiye’yi hem iktisat politikaları, hem dünya içindeki konumu, hem de siyasi yapısı bakımından tamamen farklı bir gelişme doğrultusuna yöneltecek yeni güç dengelerinin kurulmasına yol açan dönüşümlerin olduğu önemli bir “kuluçka dönemi” olarak da görülebilir.”²³

Bu “kuluçka döneminin” “Türkiye’de kapitalizmin gelişmesinde stratejik önem taşıyan bir sermaye birikimine yol açtığı rahatlıkla söylenebilir.²⁴ İkinci Dünya Savaşı’nın darlık koşullarından yararlanarak büyük sermaye birikimi sağlamış olan türedi zenginler, savaşın hemen sonrasında elde ettikleri bu ekonomik gücü siyasi güçle taçlandırmak için hiç zaman kaybetmeden mücadele etmeye başlayacaklardır.

İkinci Dünya Savaşı yıllarının Türkiye’deki en önemli politik figürü kuşkusuz Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’dür. İnönü, Atatürk’ün ölümünden sonra Meclis tarafından Cumhurbaşkanı seçilmiş ve 26 Aralık 1938 tarihinde toplanan CHP Üçüncü Büyük Kurultayı’nda tüzükte yapılan değişiklikle Milli Şef ve Değişmez Genel Başkan ilan edilmiştir. CHP Kurultayı’nda verilen destek ve İkinci Dünya Savaşı’nın yarattığı koşullar, 1939 – 1945 yılları arasında İsmet İnönü’yü ülkenin tartışmasız hakimi ve en güçlü yöneticisi haline getirmiştir. Cumhurbaşkanı İnönü, savaş sırasında Türkiye’nin izlediği dengeli dış politikanın mimarı ve Türkiye’nin savaş dışı kalmasında kuşkusuz en büyük payın sahibi olmuştur. Bununla beraber halk, savaş koşullarının neden olduğu hayat pahalılığının, karaborsanın, yolsuzlukların ve savaş yıllarının gelir dağılımında yarattığı dengesizlikler dolayısıyla yaşanan yoksullaşmanın sorumlusu olarak da Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve onun denetiminde iş gören CHP yönetimini görmüştür. 1945 yılı ile birlikte bu durum belirginleşmeye başlayacak ve eleştiriler günümüze kadar devam edecektir.

---

²² Oran, **a.g.e.**, s.391.

²³ Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi (1908 – 1985)**, s.64 – 65.

²⁴ Boratav, **Türkiye’de Devletçilik**, s.218.

I. BÖLÜM

1945 YILI TÜRK BASININDA CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ

İkinci Dünya Savaşı süresince Türkiye’de basın sürekli olarak baskı altında tutulmuştur. Gazeteler kimi zaman hükümet kimi zamanda sıkıyönetim tarafından kapatılmış, bu durum yayın organları üzerinde sürekli bir denetim sağlanmasının yolunu açmıştır. Hükümete gazete ve mecmuaları kapatma yetkisi veren Basın Kanunu’nun ellinci maddesinin tadili; ancak 1945 Haziran’ında muhalif hareketin öncülerinden Celal Bayar tarafından gündeme getirilecektir.

1943 yılında Cumhuriyet gazetesinde çalışmaya başlayan Metin Toker, Yazı İşleri Müdürü’nün arkasındaki dolapta bir yasak dosyası bulunduğunu ve Birinci Şube’den gelen memurlar tarafından sık sık getirilen yasak kararlarıyla bu dosyanın sürekli şiştiğini yazmaktadır. Bu dosyayı daha sonra inceleme fırsatı bulan Toker, yasak dosyasında hangi haberin kaç sütun üzerine hangi puntolu harflerle gösterilmesi gerektiğinden, hava durumunun yazılmaması emrine kadar çeşitli konularda tebliğler bulunduğunu anlatmaktadır.²⁵

Bu durum savaşın bitiminin oldukça yaklaştığı 1945 yılı Mart ayının sonuna kadar devam etmiş; Mart ayında Vatan, Tan ve Tasviri Efkar gazetelerinin süresiz olarak kapatma cezaları kaldırılınca basında da göreceli özgürleşme hissedilmeye başlanmıştır.

---

²⁵ Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları 1944 -1973 / Tek Partiden Çok Partiye 1944 – 1950**, Bilgi Yayınevi, Genişletilmiş 2. Basım, Ankara, 1990, s.22.

Bursa Milletvekili Muhittin Baha Pars'ın, Meclis gündemine getirdiği ve Meclis görüşmelerinin (gizli oturumlar ve dış politika konuları hariç) basında serbestçe yayınlanması talebi ve hükümetin de bu konuya olumlu yaklaşarak, teklifi kabul etmesi;²⁶ Vatan, Tan ve Tasviri Efkar gazetelerinin yeniden yayınlanmasına izin verildiği tarihlere rastlar. Çiftçiye Topraklandırma Kanunu ve Bütçe görüşmeleri sırasında Meclis'te yaşanan tartışmaları gazetelerden izleyebilmemiz Pars'ın bu teklifinin kabul edilmesiyle mümkün olmuştur.

1945 yılı, savaşın son yılı olmasına, Türkiye'nin "Demokrasi Cephesi"nin yanında yer almasına ve ülkede nisbi bir özgürlük havası hissedilmesine rağmen Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün attığı her adımın gazetelerde yer aldığını görüyoruz. Cumhurbaşkanı İnönü'nün çektiği bir telgraf, kabul ettiği bir diplomat, gittiği bir konser, gezdiği bir sergi muhakkak gazetelerde yer bulmaktadır.

Metin Toker, İkinci Dünya Savaşı boyunca, Milli Şef hatta Milli Şef'in ailesiyle ilgili haberlerin büyük verilmesi konusunda da emirler olduğunu; bunun da mutlak hakim İsmet İnönü'nün kudretini dosta düşmana göstermek amacını taşıdığını yazmaktadır.²⁷

1.1. 1945 YILI OCAK AYINDA TÜRK BASININDA CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ

1945 yılında İsmet İnönü hakkında basında yer alan ilk haber Birinci İnönü Zaferi'nin yıldönümü dolayısıyla çıkmıştır. Türk Ordusu'nun İstiklal Savaşı'nda kazandığı ilk zaferin 24'üncü yıldönümü olduğu belirtilen haberde Türk Milleti'nin Başbuğ'un bayrağı altında gerekirse istiklali uğrunda yeni İnönüler yaratmak azminde olduğu yazılmaktadır.²⁸ Zaferin yıldönümü yurdun her tarafında kutlanmış, halkevlerinde, halkodalarında ve okullarda yapılan merasimlerde hatipler bu ünlü

---

²⁶ **Ayın Tarihi**, No: 137, Başbakanlık Basın Yayın Umum Genel Müdürlüğü, Ankara, 1945, s.12.

²⁷ Toker, **a.g.e.**, s.22.

²⁸ **Cumhuriyet**, 10 Ocak 1945, s.1.

savaşın nasıl cereyan ettiğini, kazanılan zaferin Türk'ün talihi bakımından tesirini anlatmışlardır.²⁹

İsmet İnönü'nü ile doğrudan ilgili bir haberin yer aldığı tarih 11 Ocak 1945'tir. Cumhurbaşkanı, Nafia Vekili Sırrı Day'a Cenub Şoseleri'nin ve İskenderun Limanı'nın işletmeye açılması münasebeti ile şu telgrafi yollamıştır:³⁰

“Bay Sırrı Day,

Nafia Vekili

İskenderun Limanı'nın ve şoselerin açılmasından dolayı Cumhuriyet Nafıası'na tebriklerimi ve daha büyük eserler için iyi dileklerimi ifade etmekten çok seviniyorum.

İsmet İnönü”

Ulus gazetesinin yayın hayatına başlamasının yirmi beşinci yıldönümü münasebetiyle İnönü, Falih Rıfkı Atay tarafından kendisine gazete çalışanları adına sunulan saygı ve bağlılık telgrafını da cevaplamıştır. Cumhurbaşkanı cevabi telgrafi şöyledir:³¹

“Ulus'un 25'inci yılını sevinçle kutlarım. Ulus, memleketimizin siyaset ve kültür hayatında sağlam bir temel taşı halindedir. Sizin kıymetli idarenizde çok sevdiğim değerli arkadaşlarınızla Ulus'un gelecek zamanları daha geniş muvaffakiyetle bezenecektir. Sevgi ile gözlerinizden öperim.

İsmet İnönü”

---

²⁹ **Cumhuriyet**, 11 Ocak 1945, s.1.

³⁰ **Cumhuriyet**, 11 Ocak 1945, s.1.

³¹ **Cumhuriyet**, 14 Ocak 1945, s.1.

Ulus gazetesine çekilen telgrafla aynı tarihte Suudi Arabistan Kralı Majeste Üçüncü Abdülaziz'in cüluslarının üçüncü yılında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile Kral arasında tebrik ve teşekkür telgrafları teati edilmiş olduğunu öğreniyoruz.³²

TDK tarafından Cumhurbaşkanı'na, 10 Ocak'ta BMM'de kabul edilen Anayasa'daki yabancı sözcüklerin Türkçe karşılıkları ile değiştirilmesi dolayısı ile çekilen kutlama telgrafı, Cumhurbaşkanı İnönü tarafından yanıtlanmıştır. Cumhurbaşkanı İnönü tarafından TDK'ye çekilen telgraf şöyledir:³³

“İbrahim Necmi Dilmen

Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri

Ankara

Dil Kurumunun özden duygularına ve iyi dileklerine teşekkür ederim. Dil Kurumumuzun çalışmalarını ve değerli eserlerini sürekli bir ilgi ile ve memnun olarak takip ediyorum.

İsmet İnönü”

25 Ocak 1945 günü, Cumhurbaşkanı'nın Sıhhat Bakanlığı'nı ziyaret ettiğini ve kendisine bakanlığın bütün işleri hakkında bilgi verildiğini öğreniyoruz. Aynı gün İsmet İnönü ve eşi Mevhibe İnönü, Devlet Konservatuarı sanatçı ve öğrencilerinin Halkevi'nde verdikleri “Satılmış Nişanlı” operasının dördüncü temsiline gitmiş ve temsil sonrasında sanatçılara takdir ve iltifatlarını bildirmişlerdir.³⁴

Cumhurbaşkanı İnönü'nün, 25 Ocak günü Sofya Elçiliği'ne tayin edilen Zihni Akdur'u³⁵, 27 Ocak tarihinde de başka ülkelerde görevlendirilen Bulgaristan Orta Elçisi Balabanof'u ve Hollanda Elçisi M. Witten'i kabul ettiği haber verilmektedir. Yabancı elçilerin kabulü sırasında Hariciye Bakanlığı Umum Genel Müdürü Cevat Açıkalın'ın da hazır bulunduğu belirtilmektedir.³⁶

---

³² **Cumhuriyet**, 14 Ocak 1945, s.1.

³³ **Cumhuriyet**, 18 Ocak 1945, s.1.

³⁴ **Akşam**, 25 Ocak 1945. s.1.

³⁵ **Cumhuriyet**, 26 Ocak 1945, s.1.

³⁶ **Cumhuriyet**, 28 Ocak 1945, s.1.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Bayan İnönü ile birlikte devlet konservatuarı mezun ve öğrencilerinin 29 Ocak 1945 gecesi Halkevi Sahnesi'nde oynadıkları Goldoni'nin (Kahvehane) temsilinde bulunmuştur.³⁷ Bu temsili Bay ve Bayan İnönü'nün yanı sıra Başbakan, Maarif Bakanı, Dahiliye Bakanı, Müstakil Grup Reis Vekili Ali Rana Tarhan, Vali Tandoğan da seyretmişlerdir.³⁸ Temsil sonunda Cumhurbaşkanı çiçek yollamak sureti ile sanatçıları tebrik etmiştir.

1.2. 1945 YILI ŞUBAT AYINDA TÜRK BASININDA CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Devlet Konservatuarı mezun ve öğrencilerinin Halkevinde verdikleri "Yanlışlıklar Komedyası" temsilini eşi Mevhibe İnönü ile birlikte izlemiş, genç sanatçılara çiçek göndererek takdirlerini bildirmiştir. Bu temsilde Milli Şef'e localarında BMM Reisi Abdülhalik Renda, Dahiliye Bakanı Hilmi Uran, Maarif Bakanı Hasan Ali Yücel ve İstanbul Valisi Dr. Lütfi Kırdar eşlik etmişlerdir.³⁹

Cumhurbaşkanı'nın Şubat ayı mesaisinin büyük kısmını, basına yansıdığı kadarıyla, yabancı elçilerin ya da yurtdışındaki görevlerine gidecek Türk elçilerinin kabulüyle geçirdiği anlaşılmaktadır.

Cumhurbaşkanı, 7 Şubat günü biri yeni gelen, diğeri ülkesine geri giden iki Fransız elçisini kabul etmiştir. Yeni Fransız Elçisi M. Gaston Maugras'ın kabulü sırasında Dışişleri Bakanı Hasan Saka da hazır bulunmuşlardır.⁴⁰ Başka bir vazifeye tayin edilmesi nedeniyle Türkiye'den ayrılan Birleşik Amerika Büyükelçisi Steinhardt da İsmet İnönü tarafından yanında Dışişleri Hasan Saka olduğu halde kabul edilmiştir.⁴¹

---

³⁷ **Akşam**, 30 Ocak 1945, s.1.

³⁸ **Cumhuriyet**, 30 Ocak 1945, s.1.

³⁹ **Cumhuriyet**, 7 Şubat 1945, s.1.

⁴⁰ **Cumhuriyet**, 8 Şubat 1945, s.1.

⁴¹ **Cumhuriyet**, 22 Şubat 1945, s.1.

Bağdat Elçiliği'ne tayin edilen Nebil Batı⁴², Brüksel Büyükelçisi Basri Bostar⁴³ ve Kabil Büyükelçiliği'ne tayin edilen Cevad Üstün⁴⁴ Cumhurbaşkanı tarafından Çankaya'daki köşklerinde kabul edilmişler ve öğle yemeğine alıkonulmuşlardır.

Şubat ayı içerisinde Cumhurbaşkanı tarafından, Mısır Kralı'nın doğum yıldönümü münasebetiyle Birinci Faruk'a tebrik telgrafı gönderilmiş ve Mısır Kralı'ndan cevabi olarak teşekkür telgrafı alınmıştır.⁴⁵

Devlet Konservatuarı Konser Salonu'nda Cumhurbaşkanlığı Filarmonik Orkestra Üyeleri'nden Burhan Duyal, Fethi Kopuz, Zeki Berküren ve Enver Akıncı tarafından verilen ikinci oda müziği konseri Cumhurbaşkanı İnönü'nün katılımıyla gerçekleşmiştir. Yanlarında Maarif Vekili Hasan Ali Yücel bulunan Milli Şef konserden sonra sanatçıları kabul ederek kutlamıştır.⁴⁶

Şubat ayı içerisinde, Cumhurbaşkanı hakkında basına son yansıyan haberler Halkevleri'nin kuruluş yıldönümleri ile ilgilidir. İsmet İnönü, Ankara'da Halkevleri'nin kuruluş yıldönümü dolayısıyla yapılan törene katılmıştır,⁴⁷ ertesini gün de törene katılmak için İzmir Halkevi'nden gelen müzisyenleri kabul etmiştir.⁴⁸ Cumhurbaşkanı İnönü İzmir Halkevi Müzisyenleri'ne hitaben yaptığı konuşmada şunları söylemiştir:⁴⁹

“Yaptığınız hizmeti küçük görmeyiniz. Memlekette musiki terbiyesinin temellerini atabilirsiniz. Geniş bir musiki anlayışı medeni bir muhitin esas zevkidir. Eksiklerinizi tamamlamak için daima size yardımcı olacağım.”

---

⁴² **Cumhuriyet**, 10 Şubat Cumartesi 1945, s.1.

⁴³ **Cumhuriyet**, 23 Şubat Cuma 1945, s.1.

⁴⁴ **Cumhuriyet**, 25 Şubat 1945, s.1.

⁴⁵ **Cumhuriyet**, 18 Şubat 1945 Pazar, s.1.

⁴⁶ **Cumhuriyet**, 25 Şubat 1945 Pazar, s.1.

⁴⁷ **Cumhuriyet**, Şubat Pazartesi, s.1.

⁴⁸ **Cumhuriyet**, 27 Şubat 1945, s.1.

⁴⁹ **Cumhuriyet**, 27 Şubat 1945, s.1.

1.3. 1945 YILI MART AYINDA TÜRK BASININDA CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ

Mart ayında da Cumhurbaşkanı hakkında basında yer alan haberler rutin haberler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Cumhurbaşkanı 5 Mart⁵⁰ ve 26 Mart günlerinde⁵¹ BMM'ye giderek hususi dairelerinde çalışmışlardır.

Washington Büyükelçiliği'ne tayin edilmiş olan Hüseyin Ragıp Baydur, 6 Mart günü Cumhurbaşkanı tarafından yanında Dışişleri Bakanı Hasan Saka'da bulunduğu halde kabul edilmiş ve öğle yemeğine alıkonulmuştur.⁵²

Cumhurbaşkanı, başka ülkelerde vazifelendirilen Çin elçisi M. Tsou – Shang – Yu ve Brezilya Elçisi M. Celso de Oupreto'yu kabul buyurmuşlardır. İki kabul resminde de Hariciye Bakanlığı Umumi Katibi Birinci Muavini Birinci Sınıf Elçi Feridun Cemal Erkin'de hazır bulunmuştur.⁵³

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Maarif Vekili de yanında olduğu halde Cumhurbaşkanlığı Filarmonik Orkestrası'nın konserine gitmiştir. Hasan Ferid'in idare ettiği konserde orkestra Berlioz, Liszt, Sezar Frank'tan parçalar çalmış, orkestranın performansı hazır bulunanların takdirleri ile karşılanmıştır.⁵⁴

Yeşilay'ın 25'inci yılını kutlama töreni münasebeti ile Milli Şef İnönü'ye telgrafla Yeşilay'ın tazim duyguları iletilmiş ve Cumhurbaşkanı Yeşilaycılarını aşağıdaki telgrafla tebrik etmiştir.⁵⁵

---

⁵⁰ **Cumhuriyet**, 6 Mart 1945 Salı, s.1.

⁵¹ **Cumhuriyet**, 27 Mart Salı 1945, s.1.

⁵² **Cumhuriyet**, 7 Mart Çarşamba 1945, s.1.

⁵³ **Cumhuriyet**, 22 Mart 1945, s.1.

⁵⁴ **Cumhuriyet**, 11 Mart 1945, s.1.

⁵⁵ **Cumhuriyet**, 14 Mart 1945, s.1.

“Ord. Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay

Yeşilay Başkanı

İstanbul

Yeşilay’ın 25’inci yıldönümü münasebeti ile gösterilen içten duygulara teşekkür eder, hayırlı başarılar dilerim.

İsmet İnönü”

14 Mart Tıbbiyeliler Bayramı dolayısıyla Dil Tarih Coğrafya Fakültesi’nde yapılan toplantıya Cumhurbaşkanı ve Bayan İnönü’nü de katılmışlardır. Toplantıda ayrıca BMM Reisi Abdülhalik Renda, Başvekil Şükrü Saracoğlu, Müstakil Grup Başkan Vekili Ali Rana Tarhan, Vekiller, Milletvekilleri ve şehirde bulunan askeri ve sivil bütün doktorlar ve Askeri Tıp Tatbikat Okulu talebeleri de hazır bulunmuşlardır.⁵⁶ Cumhurbaşkanı İnönü, Tıbbiyeliler Bayramı kutlamaları çerçevesinde Ankara Palas’ta yapılan baloya da katılmıştır.⁵⁷ Cumhuriyet gazetesi, İsmet İnönü ve eşinin de katıldığı balonun fotoğraflarına balodan 3 gün sonra yer verebilmektedir.⁵⁸ Bu da basının 1945 koşullarında sahip olduğu teknolojik olanakları göstermesi açısından öğretici bir örnek niteliği taşımaktadır.

Beşiktaş Maarif Memurluğu tarafından hizmetleri otuz yılı aşan ilkokul öğretmenleri için tertip edilen jübilede Cumhurbaşkanı’na, Milli Eğitim Bakanı’na ve diğer devlet büyüklerine saygı telgrafi çekilmiştir. Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel tarafından Cumhurbaşkanı’na iletilen telgrafları alan İnönü memnuniyetinin öğretmenlere bildirilmesini istemiştir.

Hasan Ali Yücel, Maarif Müdürü Halil Vedat Fıratlı’ya şu telgrafi göndererek Cumhurbaşkanı İnönü’nün sevgilerini bildirmiştir:⁵⁹

“Beşiktaş Kazası ilkokullarında çalışan ve meslekteki otuz yılı aşan arkadaşlar için saygı ve sevgi toplantısına gelmiş olan öğretmenlerimizin Sayın Cumhurbaşkanımıza olan minnet ve bağlılık duyguları kendilerine arz edildi.

⁵⁶ Cumhuriyet, 15 Mart 1945, s.1.

⁵⁷ Cumhuriyet, 16 Mart 1945, s.1.

⁵⁸ Cumhuriyet, 17 Mart 1945, s.1.

⁵⁹ Cumhuriyet, 16 Mart 1945, s.1–3.

Yüce Cumhurbaşkanımız memnun oldular. Teşekkür, sevgi ve sağlık dileklerinin arkadaşlara iletilmesini emrettiler. Bunun, arkadaşlara ulaştırılmasını saygılarımla rica ederim.”

Bu telgraf Nişantaşı 18’inci ilkokulda yapılan toplantıda öğretmenlere okunmuş ve sevinçle karşılanmıştır.

Beden Terbiyesi Atletizm Federasyonu tarafından düzenlenen Büyük İnönü Kır Koşusu, Mecidiyeköy ve Maslak yolu üzerinde yapılmış ve koşu Galatasaray Stadi’nda bitmiştir. Müsabakada birinciliği Eşref Aydın isimli atlet kazanmıştır.⁶⁰

İlköğretim Seferberliği, İsmet İnönü’nün üzerinde en fazla durduğu konuların başında gelmektedir. İstanbul Valisi Lütfi Kırdar, İstanbul’da düzenlenen ve işçi çocukların devam ettiği Kurslu Akşam İlkokulu’nun birinci üç aylık öğretim dönemi ile ilgili Cumhurbaşkanı’na bir telgraf göndermiştir. Bu telgrafa cevaben Cumhurbaşkanı İnönü şu telgrafı göndermiştir.⁶¹

“Doktor Lütfi Kırdar

Vali ve Belediye Reisi

İlköğretim çalışmalarından bahtiyarlık duyuyorum. Sizi ve öğretmenleri tebrik ederim.

İsmet İnönü”

31 Mart 1945, İkinci İnönü Zaferi’nin 24’üncü yıldönümüne denk gelmektedir. Bu zaferin de, İstiklal Savaşı’nın diğer zaferleri gibi, yıllar geçtikçe eskimediği aksine daha parlak olarak kendini gösterdiği belirtilmektedir. Zaferin yıldönümü münasebetiyle Halkevleri’nde tören yapılacağı bilgisi de verilmektedir.⁶²

---

⁶⁰ *Cumhuriyet*, 26 Mart 1945 s.3.

⁶¹ *Cumhuriyet*, 30 Mart 1945 s.1.

⁶² *Cumhuriyet*, 31 Mart 1945, s.1–4.

İkinci İnönü Zaferi'nin yıldönümü bütün yurttan candan kutlanmış ve kutlamalar Türk Milleti'nin "Milli Şef"ine bağlılığını göstermesi için vesile olmuştur. Ankara Halkevi'nde yapılan kutlamalarda Başbakan Saraçoğlu, Hariciye Bakanı Hasan Saka, Müstakil Grup Başkan Vekili Ali Rana Tarhan hazır bulunmuşlardır. Törene İstiklal Marşı ile başlanmış, bunu Erzincan Milletvekili Behçet Kemal Çağlar ile diğer hatiplerin konuşmaları izlemiş ve konuşmaları milli oyunlar takip etmiştir. Bu münasebetle Reiscumhur İsmet İnönü'ye tazim telgrafı gönderilmiştir.⁶³

1.4. 1945 YILI NİSAN AYINDA TÜRK BASININDA CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ

1945 yılı Nisan'ında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü itimatnamesini takdime gelen yeni Çin Büyükelçisi Hsu-Mo'yu⁶⁴ ve yeni Bulgaristan Elçisi M. Nicolas Antonoff'u⁶⁵ Çankaya'daki köşklerinde mutlak merasimle kabul etmiştir.

Kralı'nın ihda ettiği kılıcı getiren Suudi Arabistan elçisini Cumhurbaşkanı İnönü tarafından kabul edilmiştir. Suudi Arabistan Elçisi Fuad Hamza bu kabulde Cumhurbaşkanı ile özel olarak görüşmüş, görüşmede Dışişleri Bakanlığı Umumi Katip Vekili Birinci Sınıf Elçi Ali Türkgeldi de hazır bulunmuştur.⁶⁶

İkinci İnönü Zaferi'nin 24. Yıldönümünde Ankara Halkevi'nde yapılan törende, halkevliler tarafından Cumhurbaşkanı İnönü'ye bağlılık ve saygı telgrafı çekilmiştir.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından Ankara Halkevi Başkanı Ferit Celal Güven nezdinde Halkevlilere şu telgrafı göndermiştir:⁶⁷

---

⁶³ **Cumhuriyet**, 2 Nisan 1945, s.1.

⁶⁴ **Cumhuriyet**, 3 Nisan 1945, s.1.

⁶⁵ **Cumhuriyet**, 12 Nisan 1945, s.1.

⁶⁶ **Cumhuriyet**, 21 Nisan 1945, s.1.

⁶⁷ **Cumhuriyet**, 4 Nisan 1945, s.1.

“Ferit Celal Güven

İçel Milletvekili, Ankara Halkevi Başkanı

Ankara

Halkevinde toplanan vatandaşlar, alicenap sözleriyle beni bahtiyar ettiler. Halkevleri, vatana karşı vazife duygularını iftihar olunacak coşkunlukla söylerlerken, Türk milletinin sarsılmaz iradesini de göstermiş oluyorlar. Size ve arkadaşlarınıza candan teşekkürler.

İsmet İnönü”

Türk Hukuk Kurumu’nun Genel Toplantısı dolayısıyla Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’ye kurumun genel heyeti tarafından gönderilen saygı ve bağlılık telgrafına Cumhurbaşkanı tarafından cevap verilmiştir.⁶⁸

“Bay Hulusi Demirelli

Türk Hukuk Kurumu Genel Heyeti Başkanı ve Yargıtay İkinci Başkanı

Değerli Hukukçularımızın asil duygularına teşekkür eder başarılar dilerim.

İsmet İnönü”

Çocuk Esirgeme Kurumu Kongresi’nde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’ye çekilen tazim telgrafına, Cumhurbaşkanı, kongre başkanı nezdinde şu cevabı göndermiştir:

“Kongre’nin asil duygularına teşekkür ederim.

İsmet İnönü”

ABD Başkanı Roosevelt’in ani ölümü, Türkiye’de de şaşkınlık ve üzüntüyle karşılanmıştır. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, ABD Başkanı’nın ölümü dolayısıyla radyoda Amerikalılara hitaben bir konuşma yapmıştır. İsmet İnönü’nün bu

---

⁶⁸ **Cumhuriyet**, 12 Nisan 1945, s.1.

konuşması Cumhuriyet gazetesinde de yayınlanmıştır. Cumhurbaşkanı bu konuşmasında şunları söylemiştir:⁶⁹

“Bugün Birleşik Amerika milletleri en değerli bir vatandaşlarını, bütün insanlık âlemi asil ve büyük bir evlâdını, Türk milleti kıymetli bir dostunu kaybetmiş bulunuyor. Bu ani ve acıklı ölüm dolayısı ile duyduğum derin teessür hislerinin, bütün vatandaşlarımın kalpten gelen samimi duygularının da ifadesi olduğuna eminim.

Kendisi ile şahsi temaslarımda yüksek meziyetlerine hayran kaldığım bu büyük insan, memleketimizin hayırhahı ve her işte adalet ve hakkın taraftarı idi. İnsan vücudunun tahammülü fevkinde mütemadi bir gayret göstererek harp ve sulh için bir çalışma numunesi olmuştu. Muharebe meydanında sonuna kadar çarpışan er gibi, vazife başında sonuna kadar uğraşarak kahramanca ölmüştür.

Başkan Roosevelt’in faaliyetinin semereleri yalnız mensub olduğu geniş memleket ve büyük millete münhasır kalmayıp, dehasından ve insanlığın saadetine aid yüksek fikirlerinden bütün cihan faydalanmakta idi.

Düşmanlara karşı zaferin en ön safta âmili olan Roosevelt’in ufukta zaferi gördükten sonra gözlerini kapaması hepimiz için bir tesellidir.

Hak ve adaletin korunması için giriştiği muazzam davayı sevk ve idarede gösterdiği kudret ve muvaffakiyeti, yarınki dünyaya, beşer imkânları derecesinde, azami bir sulh ve sükûn devresi temini sureti ile tamamlamağa hazırlanıyordu. Müdafaa eylediği fikirler istikbalde devletler arasındaki münasebetlere hâkim olunca Roosevelt adı milletlerarası anlaşmanın bir timsali olarak kalacaktır.

En büyük ölünün önünde eğilerek hatırasını saygı ile analım. Türk milleti adına, Birleşik Amerika milletlerine kalbimizin bütün derinliğinden taziyelerimizi sunarız.”

Yine ABD Başkanı Roosevelt’in vefatı dolayısıyla Cumhurbaşkanı İnönü tarafından Başkan’ın eşi Eleanor Roosevelt ve yeni ABD Başkanı Harry Truman’a birer taziye telgrafı gönderilmiştir.⁷⁰ Bu telgrafların metinleri de aşağıdaki gibidir:

⁶⁹ Cumhuriyet, 14 Nisan 1945, s.1.

⁷⁰ Cumhuriyet, 14 Nisan 1945, s.1.

“Madame Franklin Delano Roosevelt

The White House

Washington D.C.

Sayın zevciniz ve Amerika Birleşik Devletlerinin Başkanı Roosevelt’in, derin acı ile öğrendiğimiz ölümü dolayısı ile kalbî teessürlerimi arz ederim. Böyle beklenmedik bir surette sizi müteellim eden büyük yasınız bütün Türk milletinin yasıdır. Büyük ölümün ebedî hâtırası önünde eğilirken derin ve kalbi taziyetlerimin kabulünü rica ederim.

İsmet İnönü”

“Ekselans Truman

Birleşik Amerika Cumhur Başkanı

Washington D.C.

Başkan Roosevelt’in âni vefatı beni pek derin bir teessür içinde bıraktı. Müstakbel barış teşkilâtının temellerini atmak için, yüksek himayesi altında, bir dünya konferansının toplanmağa hazırlandığı bu sırada vukua gelen bu acı olduğu kadar beklenmedik hâdise karşısında bütün Türk milleti benim duygularımı paylaşmaktadır. Kendisi ile şahsi temaslarımda bu büyük adamın sadece dost Amerikan milletine değil bütün dünyaya, minnet ve hatırası tarihte ebedileşecek olan hizmetlerde bulunmasına imkân vermiş olan yüksek vasıflarını, insanî hislerini ve açık kalpliliğini yakından takdir etmek fırsatını bulmuştum. Başkan Roosevelt’in manevî huzurunda eğilirken Birleşmiş Milletlerin uğradığı bu yası gerek kendi adıma ve gerek Türk milleti adına paylaşır ve ekselansınızdaki yürekten taziyetlerimin kabulünü rica ederim.

İsmet İnönü”

ABD Başkanı Harry Truman’da, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün çektiği başsağlığı telgrafına aşağıdaki cevabı göndermiştir:⁷¹

“Ekselans İsmet İnönü

Türkiye Cumhurbaşkanı

---

⁷¹ **Cumhuriyet**, 28 Nisan 1945, s.1.

ANKARA

Ben ve Birleşik Amerika halkı, ekselansları tarafından gönderilen taziye telgrafından son derece mütehassis olduk.

Reis Roosevelt'in vefatı, cihan için, hakikaten acıklı ve gayrikabili telafi bir ziya olmuştur. Fakat, eminim ki, onun büyük muvaffakiyetlerinin hatırası, adaletin ve sulhun istihali emrinde beşeriyet için bir ilham kaynağı olmaktan asla hali kalmayacaktır."

Harry S. Truman"

Cumhurbaşkanı İnönü, İlk Öğretim Dergisi için 1944 yılının İlköğretim çalışmalarını değerlendiren ve 1945 yılı için de yapılması gerekenleri işaret eden bir makale yazmıştır. Bu makale 18 Nisan 1945 günü Ulus gazetesinde, 19 Nisan günü de Cumhuriyet gazetesinde neşredilmiştir.⁷² Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Köy enstitülerinden yeni çıkan öğretmenlerin yeni işliklerini açarak göreve başladığını ve köylerde 1000 okulun yeniden açıldığını yazmaktadır. Bu okula kayıtlı olan öğrenci sayısını da etkilemiş ve ilköğretimin birinci sınıflarında okuyan öğrenci sayısı bir önceki yıla göre 147.800 kişi artarak 403.957'ye çıkmıştır. İkinci sınıfta okuyanlar 213.000, üçüncü sınıfta 163.000, dördüncü sınıfta 156.000, beşinci sınıfta 112.145'tir. 1944 yılında açılacak okul adedindeki hedefe Adana, Antalya, Edirne ve Kars dışındaki illerde ulaşılmıştır.

Cumhurbaşkanı, çalışmalarda canla başla çalışan vali ve kaymakamlara teşekkür ederek; onların bu gayretlerinin memleketin diğer işleri içinde kendisinde kuvvetli ümit yarattığını ifade etmektedir. İnönü, köylü vatandaşların kendi okullarını yapmak için harcadıkları çabaları iftiharla takip ettiğini de ayrıca belirtmektedir. İlköğretim Umum Müdürü Hakkı Tonguç'u bir küçük teknik okulun yerini tutan bölge okullarına verdiği önem ve 1944 yılında açılan 258 bölge okulu dolayısıyla kutlayan Cumhurbaşkanı, 1945 yılı programında 370 bölge okulu daha açılması amaçlandığı bilgisini vermektedir.

1945 yılında Köy Enstitüleri'nden 2150 öğretmen, 275 gezici sağlık memuru çıkacağı tahmininde bulunan İnönü, bu nedenle en az 2300 köyde yeniden okullar,

⁷² İsmet İnönü, "İlköğretimin Yeni Yılı", **Cumhuriyet**, 19 Nisan 1945, s.1-3.

öğretmenevleri, işlikler yapmak ve onların ihtiyacını karşılayacak arazi vermek gerektiğini belirtmekte ve yerel idarelerin hazırlıklara hemen başlaması gerektiği uyarısını yapmaktadır.

Cumhurbaşkanı, köy okullarının köylülerle beraber elbirliğiyle çalışarak yapılması gerektiğini ve köy okulları kanununun ruhundan ve usulünden, hiçbir sebeple, ayrılmamak icap ettiğini yazmakta; aksi takdirde okulları müteahhitlerle yapmaya çalışmanın çok masraflı olacağını ve uzun zaman alacağını da vurgulamaktadır.

İlköğretimin temelleşmesi için köy enstitüsünden mezun olanların hayatlarını kuracak düzenin sağlanmasına ve idare cihazından en sıcak ve kolaylaştırıcı ilgiyi görmeleri gerektiğine değinen Cumhurbaşkanı; bunun için vali ve kaymakamların gerekli çabayı göstermesi uyarısını yapmaktadır.

Okula devam meselesinin çok önemli olduğuna değinen İnönü, bütün emeklerin ancak devam meselesini halletmekle işlevsel olacağını belirtmekte ve özellikle kız çocukların okullara devamı için özel dikkat gösterilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Cumhurbaşkanı, Yeni Türk Cemiyeti'nin gür serpilişi için kız çocuklarının iyi yetişmesinin temel mesele olduğunu unutmamak gerektiğine işaret etmektedir.

Cumhurbaşkanı'nın koşulları değerlendirdiği ve tavsiyelerde bulunduğu yazısının son paragrafı, Türk Devrimi'nin ilköğretim davasından beklentilerini ortaya koyması bakımından oldukça açıklayıcıdır. Cumhurbaşkanı ilköğretim ile ilgili şunları söylemektedir:⁷³

“İlk öğretimi, büyük kütleyi maddi ve manevi alanda kaldırıp yükseltecek ana tedbir sayıyorum. Yirminci asrın ileri ve kudretli bir milleti olabilmek için, ilk öğretim, çözeceğimiz ilk meseledir. Hür vatandaşlığın bütün feyizlerini, hususi ve resmi millet hayatında göstermek, şuurlu ve müstakil bir millet olarak içerden ve dışarıdan çıkacak bütün fırtınalara imanla göğüs germek, her şeyden evvel hiç olmazsa ilköğretim tamamlığı ile

⁷³ İsmet İnönü, **Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler (1944 – 1950)**, hazırlayan: İlhan Turan, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2003, s. 27–28.

sağlanabilir. İlköğretimi olmayan memlekette, orta çağ idaresi, bütün şekilleriyle devam eder. Resmi kanunlar, ne derlerse desinler, ne haklar vatandaşlara tanınırsa tanınsın, hiç olmazsa ilk öğretim derecesinde bilgi olmazsa, haklar ve vazifeler canlanmaz, gönüllere ve yüreklere sinip yerleşmez. Bilmeyen, siyasi veya ekonomik kudret sahiplerinin elinde, orta çağda olduğu gibi köle hayatı sürer. Asıl acıklı olan taraf da, bilmeyen, kendi düşkün ve köle hayatına karşı duygusuz ve kayıtsız kalır. Hür vatandaşlardan birleşik bir millet olmanın çarelerinin başında, ilköğretim çaresi vardır. Davayı, bu kadar geniş ve derin mahiyetiyle görmeliyiz. İlköğretim davası, insan olmak, millet olmak davasıdır. Hepimiz, dava yolunda, bu gözle ve bu anlayışla yürüyüp ilerlemeliyiz.”

Bu makalenin yayınlanmasının ardından İlköğretim Davası’nda okullaşma hedefine ulaşamayan Adana ilinde çalışmaya katkıda bulunmak için hareketlilik yaşandığı görülmektedir. Adana Çiftçi Birliği Başkanı Fazıl Meno, Parti ve Halkevi Başkanı’nın da katıldığı toplantıda Adanalı çiftçilerin milli davaya katılma kararı aldığını açıklamıştır. Bu karara göre Adanalı çiftçiler hububat mahsullerinden yüzde 1 hisse ayırarak İlköğretim Davası’na katkıda bulunacaklardır. Çiftçiler tarafından yapılacak bu yardımın senede en az 250 bin lirayı bulacağı tahmin edilmekte, mahsul daha verimli olduğu takdirde bu miktarın artacağı düşünülmektedir.⁷⁴ Adanalı çiftçilerin bu kararına şehrin çırçır sanayicileri de katılmış ve sanayiciler her çırçır başına 50 lirayı vermeyi kabul etmişlerdir. Bu paranın senelik tutarınının 30 – 35 bin lirayı bulacağı hesap edilmektedir. Haberde mensucat ve nebati yağ sanayicilerinin de kendi aralarında toplanarak bu karara iştirak edecekleri belirtilmektedir.⁷⁵ Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün makalesinin yayınlanması sonrasında hedeflerine ulaşmadığı için tenkit ettiği şehirlerden birinde yaşanan bu kaynaşma, “Milli Şef”in toplum üzerindeki gücü ve etkisini de ortaya koymaktadır.

Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, güney illerinin bir kısmında yaptıkları tetkik esnasında uğradıkları Düziçi Köy Enstitüsü’nden, bu Enstitü’nün kuruluşunun beşinci yıldönümü münasebeti ile Cumhurbaşkanı İnönü’ye aşağıdaki telgrafi göndermiştir:⁷⁶

⁷⁴ Cumhuriyet, 20 Nisan 1945, s.1-3.

⁷⁵ Cumhuriyet, 28 Nisan 1945 s.1 -3.

⁷⁶ Cumhuriyet, 22 Nisan 1945, s.1 -3.

“Sayın İsmet İnönü

Cumhurbaşkanı

Ankara

17 Nisan Bayramı Düziçi Köy Enstitüsü’nde, Hatay ve Adana Valileri, kaymakamlar, köylüler, öğretmen ve öğrenciler neşe ve sevinç içinde kutladık.

Bizim için kutsal bir tarih olan İnönü adını, yaşı bugün altına basan Düziçi Enstitüsü’nün yağız çocukları sevgi ile minnetle “Büyük Köycümüz” diye andılar. Bu yeşil vatan parçası üstüne kurulmuş millet yuvasında yetişen bağı ateş dolu çocuklarınızın taşkın duygularını, size ülkü başı olarak inanmış yüreğimin minnetlerini de katıp sunuyorum.

Küçük büyük hepimiz ellerinizi öperiz.

Hasan Ali Yücel”

Maarif Vekili’nden Cumhurbaşkanı’na gönderilen bu telgraf cevapsız kalmamış ve Cumhurbaşkanı İnönü karşılık olarak aşağıdaki telgrafi göndermiştir:⁷⁷

“Hasan Ali Yücel

Milli Eğitim Bakanı

Bahçe

Düziçi Köy Enstitüsü’nün yıldönümünü ben de bir bayram gibi sevinçle karşıladım. Milli Eğitim’de canla başla çalışmanızda size ve sorumlunuz altında bulunan bütün devlet teşkillerine minnetlerim engindir. Genç öğretmen namzetlerinin ve hepinizin gözlerinizi öperim.

İsmet İnönü”

23 Nisan Bayramı bütün yurttan sevinçle kutlanmıştır. Çocuk Esirgeme Kurumu Gündüz Bakımevi’nde yetiştirilen mini mini yavrular Çankaya’ya gitmiş ve köşkte Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve eşi tarafından kabul edilmişlerdir. Cumhurbaşkanı,

---

⁷⁷ **Cumhuriyet**, 22 Nisan 1945, s.1 -3.

kendisini ziyarete gelen çocukları kabulü sırasında her birine ayrı ayrı iltifat etmiştir.⁷⁸

1.5. 1945 YILI MAYIS AYINDA TÜRK BASININDA CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Roosevelt'in ölümünden sonra ABD Başkanlığı görevine fiilen başlayan Harry Truman'a tebrik telgrafı göndermiştir.⁷⁹

“Ekselans M. Harry Truman

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı

Washington

En Yüksek devlet makamını işgal ettiğiniz şu anda ekselansınıza en hararetli tebriklerimi ve aynı zamanda gerek şahsi saadetiniz ve gerek dost ve asil Amerikan milletinin refahı hakkında en samimi temennilerimi bildirmek isterim.

İsmet İnönü”

ABD Başkanı'na gönderilen tebrik telgrafına karşılık olarak Birleşik Devletler Başkanı Harry Truman tarafından gönderilen cevap ise şöyledir:⁸⁰

“Birleşik Amerika cumhurbaşkanlığı vazifesini deruhte etmem münasebetiyle Ekselansları tarafından gönderilen pek nazik tebrikleri havi lütuflar telgraftan dolayı samimiyetle teşekkür ederim.

Harry. S.Truman”

---

⁷⁸ **Cumhuriyet**, 24 Nisan 1945, s.1 – 3.

⁷⁹ **Cumhuriyet**, 6 Mayıs 1945, s.1.

⁸⁰ **Cumhuriyet**, 6 Mayıs 1945, s.1.

Irak Kralı İkinci Faysal'ın doğum günü dolayısıyla Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından kendisine aşağıdaki tebrik telgrafı çekilmiştir:⁸¹

“İkinci Faysal

Irak Kralı

Bağdat

Majestelerinin mesut doğum yıldönümü olan bugün, kendilerine hararetle tebriklerimi ve aynı zamanda gerek şahsi saadetleri ve gerek dost ve komşu milletin refahı hakkındaki en samimi temennilerimi bildirmekle hususi bir haz duymaktayım.

İsmet İnönü”

Şarki Ürdün'ün Milli Bayramı dolayısıyla Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Şarki Ürdün Emiri Abdullah arasında tebrik ve teşekkür telgrafları teati edilmiştir.⁸²

8 Mayıs 1945 tarihinde İkinci Dünya Savaşı'nın Avrupa kısmının sona ermesi Türkiye'de sevinçle karşılanmıştır. Türkiye'nin milyonlarca insanın canını yitirdiği, ülkelerin yerle bir olduğu bu savaştan uzak kalmasını sağlayan kişi olan İsmet İnönü'ye çeşitli kurum ve kişilerden şükranlarını bildiren telgraflar gönderilmiştir.

İstanbul Valisi Lütfi Kırdar, İstanbul halkının minnet ve şükran duygularını ifade etmek için Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye aşağıdaki telgrafı göndermiştir.⁸³

“Büyük Milli Şef İsmet İnönü

Cumhurbaşkanı

Ankara

İkinci Cihan Harbi, Bütün Avrupa'yı altı yıl süren bir ateş ve kan kasırgası halinde yakıp yıktıktan sonra bitti. Bu haileden Türk Milleti burnu kanamadan ve Türk Vatanı da her türlü haraptıktan masun olarak kurtuldu. Bu arada en büyük tehlikelere maruz ve açık bulunan

⁸¹ **Cumhuriyet**, 11 Mayıs 1945, s.1.

⁸² **Cumhuriyet**, 31 Mayıs 1945 s.1.

⁸³ **Cumhuriyet**, 11 Mayıs 1945, s.1-3.

İstanbul şehri de sapasağlam hatta yüksek direktifleri ile biraz daha mamur bir halde harpten çıkmış bulunuyor. Bu eşsiz zaferi aziz milli şefimiz Büyük İsmet İnönü ile onun basiretli ve dehakar rehberliğinden ilham alan hükümetimize borçlu olduğumuzu pek iyi bilen ve zaferi neşe ve saadet içinde kutlamakta olan İstanbul halkının minnet ve şükran duyguları ile tebriklerini ve ebedi bağlılığını arz eder ve mübarek ellerinizden tazimle öperim.

İstanbul Vali ve Belediye Başkanı

Dr. Lütfi Kırdar”

Savaşın sona ermesi ve zaferin “Müttefik Devletler” tarafından kazanılmasının ardından Meclis, Milli Şef’e şükranlarının sunulmasına, hükümetin savaş sırasındaki isabetli siyasetin de takdir ile anılmasına karar vermiştir.⁸⁴ Meclis’in İnönü’ye şükranlarının bildirilmesinin ardından 14 Mayıs 1945 günü Millet Meclisinin Abdülhalik Renda’nın başkanlığında yaptığı toplantıda oturum açılırken başkan ayağa kalkarak milletvekillerinin saygılarının Cumhurbaşkanına arz edildiğini buna karşılık olarak Milli Şef İnönü’nün şu cevabı verdiğini bildirmiştir:⁸⁵

“Büyük Millet Meclisinin kararını pahası ölçülmez bir alicenaplık örneği sayıyorum.

Memleketin iyi ve doğru istikametlerde idaresi ve ilerletilmesi ancak milletimizin tek ve hakiki temsilcisi olan Büyük Millet Meclisinin eseri olabilir. Yüreğimizin minnet ve şükranlarını engin saygılarımızla beraber Büyük meclise ulaştırmanızı dilerim.”

Nadir Nadi de köşe yazısında, Avrupa’daki savaşın sona ermesi dolayısıyla yurdun her tarafında tezahürlerin devam etmekte olduğunu ve milletin “Aziz Başbuğ” a sarsılmaz bağlılık ve şükran hislerini” belirttiğini yazmaktadır.⁸⁶

Cumhurbaşkanı’nın 14 Mayıs 1945 günü Büyük Millet Meclisi’ne giderek, dairesinde çalıştığını da basından takip ediyoruz.⁸⁷

---

⁸⁴ **Cumhuriyet**, 12 Mayıs 1945, s.1.

⁸⁵ **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1945, s.1.

⁸⁶ **Cumhuriyet**, 13 Mayıs 1945, s.1-3.

⁸⁷ **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1945, s.1.

Ankara Halkevleri ve Türk Tarih Kurumu'nun savaşın sona ermesi dolayısıyla Cumhurbaşkanı İnönü'ye gönderdikleri telgraflar Cumhurbaşkanı tarafından yanıtlanmıştır.

Avrupa'da savaşın sona ermesi dolayısı ile halk evinde yapılan toplantıya iştirak edenler adına Halkevi başkanı tarafından gönderilen bağlılık ve şükran telgrafına karşılık olarak Milli Şef İnönü aşağıdaki telgrafi göndermişlerdir:⁸⁸

“Bay Ferid Celal Güven

İçel Milletvekili, Halkevi Başkanı – Ankara

Halkevinde toplanan vatandaşlarımın içten ve özden duygularını sevinçle öğrendim.

Vatanımızın yapılışında yücelişinde ve ilerleyişinde bu kadar kuvvetli irade ve heyecan taşıyan arkadaşlarıma ve ideal yolunun daima en önünde yürüyenlerden biri olan size şükranlarımı ve iyi dileklerimi sunarım.

İsmet İnönü”

Avrupa'da savaşın sona ermesi dolayısı ile Türk Tarih Kurumunun duyguları, “Milli Şef” İnönü'ye Kurum Başkanlığı tarafından arz edilmiş ve Milli Şef aşağıdaki telgraf ile kurumu taltif etmiştir:⁸⁹

“Bay Şemsettin Günaltay

Sivas Milletvekili ve Türk Tarih Kurumu Başkanı

Ankara

‘Aziz tarih kurumunun teşvik eden ve sevindiren sözlerine yürekten teşekkür ederim.

Sayın Başkan, Daima dikkatle dinlediğim güzel sözlerimiz benim için çok kıymetlidir’

İsmet İnönü”

---

⁸⁸ Cumhuriyet, 15 Mayıs 1945, s.1.

⁸⁹ Cumhuriyet, 19 Mayıs 1945, s.1.

19 Mayıs Gençlik Bayramı yurdun her tarafında coşkuyla kutlanmıştır. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Atatürk'ün geçici kabrini ziyaret etmiş, bu törenin ardından geçit resminin yapıldığı stadyuma gitmiştir. Stadyumda bulunan binlerce genç ve törenleri izlemeye gelen halk Cumhurbaşkanı'nı tezahürat ile karşılamıştır. Memleketin sınır bölgelerinden getirilen toprakların gençler tarafından Cumhurbaşkanı'na teslimi büyük heyecan yaratmıştır. Ayrıca gençlik arasından seçilen bir grup da Atatürk'ün Etnografya Müzesi'nde bulunan geçici kabrini ziyaret ederek Türk Gençliği'nin Ata'ya bağlılığını koydukları çelenkle simgesel olarak göstermişlerdir.⁹⁰

Fakat 1945 Gençlik ve Spor Bayramı'na damgasını vuran Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün nutku olmuştur. 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı'nda Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından söylenen nutuk, Türkiye'de siyasetin liberalleştirilmesinde bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir.⁹¹

Söylevinde köylülerin kalkınması, endüstrileşme ve eğitim konularına değinen Cumhurbaşkanı'nın esas olarak siyasi idare ve demokrasi ile ilgili söyledikleri Türk siyasetinin liberalleşmesi açısından dönüm noktası olarak değerlendirilmiştir. Cumhurbaşkanı'nın memleketin siyasi idaresi, demokrasi, halk idaresinin memleketi serbest düşüncelere ve hürriyet hayatına alıştırıp eriştirmesi konularına değindiği bölüm de aşağıdaki gibidir:⁹²

“Memleketimizin siyasi idaresi; Cumhuriyetle kurulan halk idaresinin her istikamette ilerlemeleri ve şartları ile gelişmeğe devam edecektir. Harp zamanlarının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıkları kalktıkça, memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir. En büyük demokrasi müessesemiz olan Büyük Millet Meclisi, ilk günden itibaren idareyi ele almış ve memleketi demokrasi yolunda mütemadiyen ilerletmiştir. Büyük Meclisin şimdiye kadar parlak bir surette ispat ettiği hakikat; halk idaresinin memleketi serbest düşüncelere ve hürriyet hayatına alıştırıp eriştirmesi ve geçmişte olan otoriter idarelerden daha kuvvetli olarak vatanda anarşiyi ve

⁹⁰ Tan, 20 Mayıs 1945 s.1-2.

⁹¹ Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945 -1971**, Bilgi Yayınevi, Birinci Basım, 1976, s. 13.

⁹² İsmet İnönü, **Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler (1944 – 1950)**, s.36.

sözü ayağa düşürmeyi kaldırmaması olmuştur. Büyük Meclis, az zaman içinde büyük inkılaplar geçirmiş bir memleketin, sarsıntılara uğramadan, daha ziyade ilerlemesini temin edecektir.”

Görüldüğü üzere Cumhurbaşkanı, harp zamanlarının tedbirleri almayı gerektiren darlıkları ortadan kalktıkça, ülkede demokrasi ilkelerinin gelişeceğini ve BMM'nin, bu süreçte, ilk günden itibaren yaptığı gibi memlekette demokrasiyi ilerleteceğini vurgulamaktadır.

Cumhuriyet gazetesinin haberine göre, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Türk Gençliği'ne hitaben söylediği nutuk Atina Radyosu tarafından şehrin en büyük 6 kahvehane ve pastanesine yerleştirilen hoparlörle naklen verilmiştir. Muhabir, nutku dinleyen Yunanlıların, “Türkiye'ye bu kadar çok şey veren bir “Milli Şef”e sahip olması Türkiye için ne büyük mutluluk” diye mırıldandığını yazmaktadır.⁹³

1.6. 1945 YILI HAZİRAN AYINDA TÜRK BASININDA CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ

Cumhurbaşkanı 31 Mayıs 1945 günü Büyük Millet Meclisi'ne giderek, dairesinde çalışmıştır.⁹⁴

Arjantin Milli Bayramı münasebetiyle, Cumhurbaşkanı İnönü ve Arjantin Cumhurbaşkanı Edelmiro J. Farrell arasında tebrik ve teşekkür telgrafları teati edilmiştir.⁹⁵ Cumhurbaşkanı aynı gün itimatnamesini takdim etmek üzere Brezilya Elçisi Mösyö Coelho'yu mutat merasimle kabul etmiştir. Kabulde Dışişleri Bakanlığı Umum Katibi Vekili Birinci Sınıf Elçi Ali Türkgeldi de hazır bulunmuştur.⁹⁶

---

⁹³ Cumhuriyet, 23 Mayıs 1945, s.3.

⁹⁴ Cumhuriyet, 1 Haziran 1945, s.1.

⁹⁵ Cumhuriyet, 5 Haziran 1945, s.1.

⁹⁶ Cumhuriyet, 5 Haziran 1945, s.1.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Afgan Şahı Alahazreti Hümayun Muhammet Zahir Şah arasında Afgan Milli günü dolayısıyla tebrik ve teşekkür telgrafları teati edilmiştir.⁹⁷

Türk Hava Kurumu'nun dokuzuncu Kurultayı'nın saygı ve bağlılık duygularını sunmak üzere THK Başkanı Erzurum Milletvekili Şükrü Koçak'ın başkanlığındaki 10 kişilik heyet Cumhurbaşkanı tarafından Çankaya Köşkü'nde kabul edilmiştir.⁹⁸

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun Meclis'te oylanarak kabul edilmesinin ardından, İnönü'nün 19 Mayıs Nutku'ndan alınan ve köylülerle ilgili olan bölüm Cumhuriyet Gazetesi'nin birinci sayfasında yayınlanmıştır. Cumhurbaşkanı'nın nutkundan alınan bölüm şöyledir:⁹⁹

“Topraksız köylüye işleyeceği toprağı kendi malı olarak temin etmek, bugün başarmak üzere olduğumuz bir teşebbüstür. Bundan da, Türk milletinin ileri ve kudretli olması için büyük ümitler besliyoruz. İşleyen köylünün bütün emeğinden ve kazancından tamam olarak kendi ailesinin faydalanması ve kendi öz toprağını verimli ve bayındır kılması, Türk milletinin son yirmi sene içindeki hayırlı inkılapları arasında en üstte göze çarpan parlak eserlerden biri olacaktır.”

14 Haziran 1945 tarihinde, izinli olarak görev yeri Sofya'dan Ankara'ya dönen Büyükelçi Zihni Akdur, Cumhurbaşkanı tarafından kabul edilmiş ve öğle yemeğine alıkonulmuştur.¹⁰⁰

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Gazi Eğitim Enstitüsü Resim İş Kolu öğrencilerinin sergisini gezmiş ve orada bulunan öğretmen ve öğrencilere iltifat ederek memnuniyetlerini göstermişlerdir.¹⁰¹

İsveç Kralı Majeste Beşinci Gustav'ın doğumlarının yıldönümü münasebeti ile Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile Majeste Kral arasında tebrik ve teşekkür telgrafları teati edilmiştir.¹⁰²

⁹⁷ Cumhuriyet, 7 Haziran 1945, s.1.

⁹⁸ Cumhuriyet, 9 Haziran 1945, s.1.

⁹⁹ Cumhuriyet, 12 Haziran 1945, s.1.

¹⁰⁰ Cumhuriyet, 15 Haziran 1945, s.1.

¹⁰¹ Cumhuriyet, 23 Haziran 1945, s.1.

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun yasalaşmasının ardından Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Yüksek Divanı'nca, Enstitünün Kurucusu Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye, Fahri Profesörlük payesi verilmesine karar verilmiştir. Enstitünün Yüksek Divanı'nı teşkil eden dekanlardan mürekkep bir heyet Cumhurbaşkanı'nın Türk Ziraat Bilimi'ni kurmada, ziraat politikasının en çetin problemlerinden ÇTK'yi en uygun biçimde çözmeye ve Türk köylüsünün kalkınmasını gerçekleştirmede yüksek hizmetlerini takdirle Fahri Profesörlük diplomasını Cumhurbaşkanı'na takdim etmişlerdir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, bu "kadirşinaslıklarından" dolayı memnuniyet ve teşekkürlerini beyan etmek sureti ile heyete iltifat etmiştir.¹⁰³

1.7. 1945 YILI TEMMUZ AYINDA TÜRK BASININDA CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 13 Temmuz günü Çankaya'daki köşklarine itimatnamesini takdime giden yeni İtalya Büyükelçisi Comte Alberto Marchetti di Muriaglio'yu mutad merasimle kabul buyurmuşlardır. Bu merasim esnasında Dışişleri Bakan Vekili Nurullah Esad Sümer de hazır bulunmuştur.¹⁰⁴

Eğitim konusu Cumhurbaşkanı İnönü'nün üzerinde en fazla durduğu konuların başında gelmektedir. Cumhurbaşkanı, 17 Temmuz günü Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Umum Müdürü'nün dairesine ziyarette bulunmuştur. İlköğretim ve Orta Öğretim Umum Müdürleri ile durumu inceleyen İnönü, eğitim çalışmalarının verimliliği hakkında yüksek memurlarla görüşmelerde bulunmuştur.¹⁰⁵

İsmet İnönü, Hıfzısıhha Enstitüsü'ne giderek, Ankara Tıp Fakültesi'nin kuruluş hazırlıkları hakkında görüşmelerde bulunmuşlardır. Bu görüşmeler, Cumhurbaşkanı, Milli Eğitim ve Sağlık Bakanlıkları Müsteşarları, Milli Eğitim Yüksek Öğretim Umum Müdürü ve Tıp Fakültesi Dekanı arasında gerçekleşmiştir. Aldıkları

---

¹⁰² Cumhuriyet, 26 Haziran 1945, s.1.

¹⁰³ Cumhuriyet, 28 Haziran 1945, s.1.

¹⁰⁴ Cumhuriyet, 14 Temmuz 1945, s.1.

¹⁰⁵ Cumhuriyet, 18 Temmuz 1945, s.1.

malumattan memnun olan Cumhurbaşkanı İnönü, Fakülte Dekanı Abdülkadir Noyan'a tebriklerini ve başarı dileklerini bildirmiştir.¹⁰⁶

“Milli Şef” Türkiye'nin Cidde Elçisi Fuad Carım'ı vazifesi başına gitmeden önce kabul etmiş ve kendisini öğle yemeğine alıkoymuştur.¹⁰⁷

Cumhurbaşkanı ilk yurt gezisini Temmuz ayı içerisinde yapmıştır. Bu gezinin amacı Van'da meydana gelen depremin neticelerini yerinde tetkik etmektir. Uçakla Van'a giden İsmet İnönü, evvela Vali'den deprem hakkında izahat almış, alanda bir müddet dinlendikten sonra şehre hareket etmiştir. Halk tarafından coşkun tezahüratla karşılanan Cumhurbaşkanı, halka sıkıntılarına ortak olmak için ziyaretlerine geldiğini söyleyerek geçmiş olsun demiş ve vatandaşlardan deprem hakkında bilgi almıştır. Van Milli Eğitim Müdürü ile de görüşen Cumhurbaşkanı, eğitim işleri hakkında izahat almış ve bazı direktifler vermiştir.. İnönü, Su İşleri Müdürü'nü de kabul etmiş ve çalışmalar hakkında bilgi almış, bu görüşmelerin ardından şehri dolaşarak depremin etkilerini incelemiştir.¹⁰⁸

30 Temmuz günü Van'dan Ankara'ya dönen İsmet İnönü, Büyük Millet Meclisi Başkanı Abdülhalik Renda, Başbakan Vekili İçişleri Bakanı Hilmi Uran, Cumhuriyet Halk Partisi Müstakil Grup Başkan Vekili Ali Rana Tarhan, bakanlar, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreter Vekili Nafi Atıf Kansu, generaller, Ankara Valisi, bakanlıklar yüksek memurları tarafından karşılanmışlardır.¹⁰⁹

---

¹⁰⁶ **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 1945, s.1.

¹⁰⁷ **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1945, s.1.

¹⁰⁸ **Cumhuriyet**, 24 Temmuz 1945, s.1

¹⁰⁹ **Cumhuriyet**, 31 Temmuz 1945, s.1.

1.8. 1945 YILI AĞUSTOS AYINDA TÜRK BASININDA CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ

Bayındırlık Bakanı Sırrı Day, Ereğli Limanı'nın inşaatına başlandığını arz eden telgrafi Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye göndermiş ve Cumhurbaşkanı da Bayındırlık elemanlarını telgrafla taltif ve teşvik etmiştir.¹¹⁰ Bayındırlık Bakanı Cumhurbaşkanı'na gönderdiği telgrafta şöyle demiştir.

“İsmet İnönü

Büyük Cumhurbaşkanı

“Yüksek ilhamları ile ele alınan liman davamızın birinci büyük işi olan Ereğli Limanı'nın yapısına halkımızın sevinç ve minnettarlık heyecanı içinde bugün başlandı. Yüksek himayelerine erişen bayındırlık ailesinin bu işleri de başarı ile yürüteceğine itimat buyurulmasını hepimizin derin bağlılık ve tazimleri ile yüksek katlarına sunar, ellerinizden öperim.”

Bayındırlık Bakanı

Sırrı Day”

Cumhurbaşkanı, Sırrı Day'a aşağıdaki telgrafla karşılık vermiştir:

“Sayın Sırrı Day,

Bayındırlık Bakanı

“Limanlar davasına Ereğli'de başlandığını müjdeleyen telgrafımızı sevinçle okudum. Bayındırlık elemanlarımızın bu büyük işi de diğer emsali gibi tam başarı ile sona erdireceğine güvenimiz kesindir.

İsmet İnönü”

---

¹¹⁰ **Cumhuriyet**, 2 Ağustos 1945, s.1.

On dördüncü İzmir Fuarı'nın açılışı dolayısı ile Ticaret Bakanı Raif Karadeniz tarafından Cumhurbaşkanı'na bir telgraf gönderilmiş ve Cumhurbaşkanı İnönü'de bu telgrafa mukabelede bulunmuştur. Ticaret Bakanı'nın telgrafına verilen cevap şöyledir:¹¹¹

“Raif Karadeniz

Ticaret Bakanı

İzmir

On dördüncü İzmir Fuarının açıldığını bildiren telgrafınızı sevinçle aldım. Türlü güçlükler içinde değerli bir geleneğin devamını sağlam bulunanların başarılarını kutlarken, ekonomi hayatımızın canlılık ve neşe örneği saydığımız bu güzel eserin İzmir şehrine ve aziz yurttaşlara bu yıl da mutlu bir refah kaynağı olmasını dilerim.

İsmet İnönü”

Türkiye'den ayrılacak olan Yugoslavya Büyükelçisi Ekselans Şuma Koviç, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından kabul edilmiş; kabul sırasında Dışişleri Bakanı Hasan Saka da hazır bulunmuştur.¹¹²

Zafer Bayramı dolayısı ile Ankara, Dumlupınar ve İstanbul'da törenler düzenlenmiştir. Ankara'da bulunan generaller, Atatürk'ün geçici kabrine giderek burada düzenlenen törene katılmış ve Atatürk'ün mezarı başında saygı duruşunda bulunmuşlardır.¹¹³

30 Ağustos Zafer Bayramı münasebetiyle Cumhurbaşkanı İnönü ve Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kazım Orbay arasında telgraf teatisinde bulunulmuştur. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Genelkurmay Başkanı Orbay'a yolladığı telgraf şöyledir:¹¹⁴

---

¹¹¹ **Cumhuriyet**, 22 Ağustos 1945, s.1.

¹¹² **Cumhuriyet**, 30 Ağustos 1945 s.1.

¹¹³ **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1945, s.1-3.

¹¹⁴ **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1945 s.1.

“Orgeneral Orbay,

Genelkurmay Başkanı

Zafer Bayramını size ve yüksek komutanızda bulunan kara, deniz ve hava ordularımıza yürekten kutlarım. Vatanımızın şan ve şerefle dolu olan varlığının korunması vazifesini emanet ettiğimiz ordularımıza güvenimiz ve sevgimiz her zamankinden daha sağlam ve engindir.

İsmet İnönü”

Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Kazım Orbay’ın Cumhurbaşkanı İnönü’ye Zafer Bayramı dolayısı ile gönderdiği telgraf da aşağıdaki gibidir:

“Çok Sayın Cumhurbaşkanımız ve yüce başbuğumuz Türk Cumhuriyetinin ve onun milletimize sağladığı köklü ve önemli türlü devrimlerin temeli, Büyük Zaferleri’nin yirmi üçüncü yıldönümünde, Yüce Başbuğlarının kara, deniz ve hava orduları hakkındaki güven, sevgi ve yüksek iltifatları ordulara tamim edilmiştir.

Vatanımızın ve yüce Türk varlığının korunması vazifesi kendisine emanet edilen Cumhuriyet ordusunun, bu kutsal vazifesine her zamankinden daha layık olmak azmi ile yapmağa her vakit hazır olduğunu şükran, yürekten bağlılık ve en derin saygılarla arz ederim.

Genelkurmay Başkanı

Orgeneral K.Orbay”

1.9. 1945 YILI EYLÜL AYINDA TÜRK BASININDA CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ

Cumhurbaşkanı İnönü, 21 Ekim 1945 tarihinde yapılacak olan nüfus sayımı nedeniyle İstatistik Umum Müdürü Celal Aybar’ı kabul etmiş ve sayım hakkında direktifler vermiştir. Cumhurbaşkanı, İstatistik Umum Müdürü’nü kabulü sırasında verdiği demeçte, sayımların Cumhuriyet Hükümetleri’nin çalışmalarına ve alacakları

yeni tedbirlere yardımcı olduğunu belirtmiş ve sayımın doğru olmasının esas hedef olduğunu söylemiştir. Valilere, kaymakamlara, idarecilere ve vatandaşlara sayıma ancak bir vatan vazifesi gözüyle bakıldığı takdirde başarılı bir sonuç alınabileceğini hatırlatan Cumhurbaşkanı, bütün yetkilileri sayım işini ciddiyle yapmaları konusunda uyarmıştır.¹¹⁵

1945 yılı içerisinde ülkemizi ziyaret eden ilk üst düzey konuk Irak Kral Naibi Abdülilâh olmuştur. Cumhurbaşkanı İnönü, Irak Kral Naibi'ni bizzat karşılamış ve onuruna yemek vermiştir. İnönü, bu ziyafet sırasında yaptığı konuşmada iki ülke arasındaki dostluktan duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.¹¹⁶

Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Irak Kral Naibi Abdülilâh şerefine suvare tertip etmiş; bu suvareye Cumhurbaşkanı ve eşi Bayan İnönü de katılmışlardır. Suvare iki kardeş millet arasındaki derin dostluğu tebarüz ettiren çok samimi bir hava içinde geçmiştir.¹¹⁷

Irak Kral Naibi Abdülilâh, Türkiye ziyareti sırasında Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nü ziyaret etmiş ve bu ziyaretinde köylülerle sohbet etmiştir. Irak Kral Naibi Abdülilâh, Ankara'ya dönüşlerinde Cumhurbaşkanı İnönü'ye katılarak birlikte çay içmişlerdir.¹¹⁸

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 20 Eylül tarihinde Türkiye'den ayrılan Irak Kral Naibi Abdülilâh'ı Etimesgut Askeri Havaalanı'ndan yolcu etmiştir.¹¹⁹

Kral Naibi Abdülilâh, ülkesine döndükten sonra Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ne bir telgraf çekerek, Türkiye'de ikameti sırasında Türk Milleti ve hükümetinden gördüğü iyi kabulden dolayı kendisi ve Irak milleti adına teşekkür etmiştir. Buna karşılık olarak Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Prens Türkiye'yi

---

¹¹⁵ **Cumhuriyet**, 12 Eylül 1945, s.1.

¹¹⁶ **Cumhuriyet**, 18 Eylül 1945, s.1.

¹¹⁷ **Cumhuriyet**, 19 Eylül 1945, s.1.

¹¹⁸ **Cumhuriyet**, 20 Eylül 1945, s.1.

¹¹⁹ **Cumhuriyet**, 21 Eylül 1945, s.1.

ziyaretinin Türk milletinin kalbinde bıraktığı kıymetli hatırayı belirtmiş ve Irak milleti ile Kral Naibi'ne samimi temennilerde bulunmuştur.¹²⁰

26 Eylül 1945 Dil Bayramı'nın on üçüncü yıldönümüne tesadüf etmektedir. Dil Bayramı dolayısıyla Atatürk'ün kabri ziyaret edilmiş, Halkevleri'nde toplantılar tertip edilmiştir.¹²¹ Türk Dil Kurumu tarafından On üçüncü Dil Bayramı dolayısı ile Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye de kutlama telgrafı çekilmiş ve Cumhurbaşkanı bu telgrafa cevap vermiştir. İsmet İnönü tarafından TDK'ye gönderilen telgraf şöyledir:¹²²

“Hasan Reşid Tankut

Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri

Ankara

Türk Dil Kurumunun on üçüncü bayramı, Türk milletine kutlu olsun. Dolgun verimi ile bugünü sevinç ve kıvançla kutlamamızı sağlayan kurumun bilgin ve feragatli üyelerine sevgi ve selamlarımı sunar, kurumun yüksek ülküsüne başarı ile ulaşmasını dilerim.

İsmet İnönü”

Cumhurbaşkanı İnönü, Meksika'nın Milli Bayramı nedeniyle Meksika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanı General Manuel Avila Gamacho'ya tebrik telgrafı göndermiş ve Meksika Cumhurbaşkanı Gamacho bu telgrafa cevap vermiştir.¹²³

---

¹²⁰ **Cumhuriyet**, 27 Eylül 1945, s.1.

¹²¹ **Cumhuriyet**, 27 Eylül 1945, s.1.

¹²² **Cumhuriyet**, 29 Eylül 1945, s.1.

¹²³ **Cumhuriyet**, 29 Eylül 1945, s.1.

1.10. 1945 YILI EKİM AYINDA TÜRK BASININDA CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 2 Ekim Salı günü Türkiye'yi ziyarete gelen Amerikan Kongresi Üyeleri Bayan Bolton ve Bay Karl E. Mundt'u¹²⁴, 12 Ekim günü saat 17.30'da da Birleşik Devletler Ayan Meclisi Üyesi Mr. Claude Pepper'i kabul etmiş¹²⁵ ve ziyaretçilerle görüşmelerde bulunmuştur.

Ankara Tıp Fakültesi, 19 Ekim 1945 tarihinde Gülhane Hastanesi'ndeki büyük salonda yapılan bir törenle açılmıştır. Cumhurbaşkanı ve Bayan İnönü'nün de katıldığı törende Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Bakanlar, CHP Genel Sekreteri, Müstakil Grup Vekili ve milletvekilleriyle Danıştay ve Sayıştay Başkanları, bakanlıklar ileri gelenleri, fakülte dekanları, bu fakültelerle Gülhane Askeri Tatbikat Okulu ve hastanelerin profesörleri ve doktorlar hazır bulunmuştur. Törenin ardından yeni tıp fakültesinin histoloji profesörü Dr. Kamile Aydın'ın verdiği ilk ders, Cumhurbaşkanı'nın katılımıyla gerçekleşmiştir. Cumhurbaşkanı İnönü dersin bitiminde fakültenin şeref defterine şunları yazmıştır:¹²⁶

“Ankara Tıp Fakültesinin ilk dersini dinlemekle bahtiyar oldum. Bugünü hayatımın kıymetli bir hâtırası sayacağım.

19 Ekim 1945

İsmet İnönü”

21 Ekim 1945 Pazar günü Türkiye genelinde nüfus sayımı yapılmış ve sayım çalışmalarının nihayetlenmesinin ardından Cumhurbaşkanı İsmet İnönü İstatistik Umum Müdürlüğü'nü ziyaret etmiştir. Cumhurbaşkanı, burada sayımın cereyan şekli hakkında izahat almış ve memnuniyetlerini ifade etmişlerdir.¹²⁷

---

¹²⁴ **Cumhuriyet**, 3 Ekim 1945, s.1.

¹²⁵ **Cumhuriyet**, 13 Ekim 1945, s.1-3.

¹²⁶ **Cumhuriyet**, 20 Ekim 1945, s.1-3.

¹²⁷ **Cumhuriyet**, 22 Ekim 1945, s.1.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 24 Ekim günü itimatnamelerini takdime gelen İran Elçisi Musa Nuri Esfendiyari ve Portekiz Elçisi Profesör Dr. Lobo d'Avilla Lima'yı Çankaya Köşkü'nde ayrı ayrı kabul etmiştir. İran Elçisi'nin kabul resmi sırasında Dışişleri Bakanı Hasan Saka, Portekiz Elçisi'nin kabul resmi sırasında da Dışişleri Bakanlığı Umumi Katibi Feridun Cemal Erkin hazır bulunmuştur.¹²⁸

29 Ekim Cumhuriyet Bayramı bütün yurttaki coşkuyla kutlanmış, Ankara ve İstanbul'da geçit törenleri tertip edilmiştir. Cumhurbaşkanı İnönü, hükümet erkanı ile birlikte Atatürk'ün geçici kabrini ziyaret etmiş, bu ziyaretin ardından Meclis'e giderek tebrikleri kabul etmiştir.¹²⁹ Cumhurbaşkanı, bayram dolayısıyla düzenlenen geçit töreninde verdiği söylevle ulusun bayramını kutlamıştır:¹³⁰

“Vatandaşlarım, Cumhuriyet yıldönümünü hepimize kutlarım. Cumhuriyet Bayramını, kadın ve erkek, bütün vatandaşlarıma benim en iyi dileklerimi söylemek için bir fırsat sayarım

.Memleketin iç durumu, birçok sıkıntılarımıza ve darlıklarımıza rağmen ilerleyen azimli bir milletin halini gösteriyor. Milletimizin vatanseverliği ve sağduyusu, türlü akımlar ve aldatma oyunları içinden memleket ve millet için selâmet yollarını ayırt edecek sağlamlıktadır. Memleketin dış durumu, bütün birleşmiş milletler gibi, barış ülküsünün dünyada kazanacağı üstünlüğe bağlıdır. Herhalde, sağlam bir millet bünyesi, dışarıda memleketimizin iyiliğini istemeyeceklerin ümitlerini kıracaktır.

Ordumuzdan ve izleyicilerimizden şimdi bu meydana aramızda bulunanları samimi duygularla karşılarken, kadın erkek, bütün vatandaşlarıma da sevgilerimi ve [iyi] dileklerimi yolluyorum.”

İngiliz Kralı Majeste George VI da Cumhuriyet Bayramı dolayısıyla Cumhurbaşkanı'na Tebrik telgrafı göndermiştir. İngiliz Kralı'nın telgrafı şöyledir:¹³¹

¹²⁸ **Cumhuriyet**, 25 Ekim 1945, s.1.

¹²⁹ **Cumhuriyet**, 30 Ekim 1945, s.1.

¹³⁰ **Cumhuriyet**, 30 Ekim 1945, s.1.

¹³¹ **Cumhuriyet**, 30 Ekim Salı 1945, s.1.

“Türkiye Cumhuriyetinin yıldönümü münasebeti ile eksalansınıza en candan tebriklerimi sunar, Türk milletinin refah ve saadetinin devamını samimiyetle temenni ederim”

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Cumhuriyet Bayramı dolayısıyla yaptığı konuşma, yurt dışında da yankı bulmuştur. BBC'nin haberine göre Cumhurbaşkanı'nın Türkiye'nin barış azminde olduğu yönündeki nutku Londra'da büyük memnuniyet yaratmıştır.¹³²

Türkiye'nin yeni Londra Elçisi olarak görevlendirdiği Cevat Açıkalın, vazifesine başlamadan önce Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından kabul edilmiştir. Çankaya Köşkü'nde yapılan görüşmede, Cumhurbaşkanı Büyükelçi Açıkalın'ı uzun süre alıkoymuş ve iltifatta bulunarak yeni görevinde başarılar dilemiştir.¹³³ Büyükelçi Cevat Açıkalın, Londra'da görevlendirilmeden önce Hariciye Bakanlığı Umum Genel Müdürü olarak görev yapmaktaydı.

1.11. 1945 YILI KASIM AYINDA TÜRK BASININDA CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ

Büyük Millet Meclisi'nin Yedinci Dönem Üçüncü Yasama Yılı'nın açılışı nedeniyle Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün verdiği söylev Türkiye'nin hem iç hem de dış siyaseti açısından büyük önem arz etmektedir. Bu söylev hem yurt içinde hem de yurt dışında büyük yankı bulmuş ve 1945 sonrası Türkiye siyasetinin şekillenmesinde yol gösterici olmuştur.

1 Kasım tarihli gazetede Meclis'in “Milli Şef”in nutku ile açılacağı duyurulmakta ve nutkun birçok bakımlardan hususi önem taşıdığı belirtilmektedir.

---

¹³² Cumhuriyet, 31 Ekim 1945, s.1.

¹³³ Cumhuriyet, 31 Ekim 1945, s.1.

Cumhurbaşkanı'nın nutkunun dış politikaya ait olan kısmına ilişkin kısmın tercüme edildiği ve yabancı davetlilere nutuk söylendiği sırada verileceği yazılmaktadır.¹³⁴

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, konuşmasının ilk bölümünde ÇTK'nın kabul edilmesi, Toprak Mahsulleri ve İhracat vergilerinin kaldırılması tekliflerinden duyduğu memnuniyete dile getirmiştir. İnönü'nün, üzerinde en fazla durduğu konuların başında eğitim gelmektedir. Milli Eğitim için de sarf edilen çabanın geniş verim devrine girdiğini belirten Cumhurbaşkanı köylü vatandaşlara gösterdikleri çabalardan dolayı teşekkür etmiştir.

Konuşmanın ikinci bölümü, İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin aldığı tutum ve dış politikadaki son durumu ile ilgilidir. İnönü, Türkiye'nin, savaşın zor günlerinde adalet hissi olan her insan ve cemiyete karşı, alını açık ve temiz vicdan ile bakabilecek durumda olduğunu söyleyerek Türkiye'nin savaş sırasında aldığı tutumu savunur. Cumhurbaşkanı, Türkiye'nin savaşın başından itibaren müttefiklerin yanında yer aldığını ve Fransa'nın işgalinden sonra da bu durumun değişmediğini belirttikten sonra ittifak taahhütlerinin Türkiye'yi Sovyet Rusya ile silahlı ihtilafa sevk etmeyeceğine dair protokolle kayıt altına alındığını vurgular.

Türkiye'nin 1941 yılında Mihver Devletleri'ne karşı, yalnız kendi insan ve mali kaynaklarıyla istila yollarını fedakarca kapattığını hatırlatan İnönü bu durumun Müttefik Devletler tarafından da takdirle karşılandığını belirtmiştir. Türkiye'nin Almanya ile yaptığı Dostluk Anlaşması ile ilgili eleştirileri de yersiz bulan İnönü, Mihver Devletleri bütün kuvvetleri ile karşımızda dururken, Sovyet Rusya Almanya ile Saldırmazlık Anlaşması yapmışken Almanların bize saldırmayacaklarını kağıt üzerine koymayı reddetmemiz, bizden ne hakla beklenebilirdi diye sormaktadır.

Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya harp ilan etmesinin, Müttefiklerin isteği üzerine olduğunu söyleyen Cumhurbaşkanı; Türkiye'nin harp ilanının tesiri hakkında iddiası olmadığını, asıl harp ilan etmeden önceki yıllarda izlenen politikalarla Müttefik zaferine katkıda bulunulduğunu vurgulamaktadır.

---

¹³⁴ Cumhuriyet, 1 Kasım 1945, s.1.

Cumhurbaşkanı, Boğazlardan Rusya'ya yardım gönderilememesinin de Türkiye'nin engellemeleri nedeniyle değil, 1945 yılına kadar Akdeniz yollarını denizden ve havadan kontrol eden Mihver Devletleri'ni etkisiyle olduğunu söyler. 1944 yılında İngiltere'nin itirazıyla Karadeniz'den çıkan Alman gemileri ile ilgili yapılan hukuk tartışması sonucunda bu konunun da kesin olarak halledildiğini ifade eden İnönü, Montreux Sözleşmesi'nin herhangi bir şekilde zararlı olduğunu söylemenin imkan dahilinde olmadığını belirtmektedir.

Montreux Sözleşmesi ve Boğazlarla ilgili bölümden sonra herhangi bir bahane ile Türkiye'den toprağı ve hakları üzerinde bir şey istemenin izah edilemeyeceğini söyleyen Cumhurbaşkanı İnönü, böyle taleplerle gelinmesi halinde Türkiye'nin alacağı kararlı tutumu şu cümlelerle ifade etmiştir:

“Açıkça söyleriz ki, Türk topraklarından ve haklarından hiç kimseye verilecek bir borcumuz yoktur. Şerefli insanlar olarak yaşayacağız ve şerefli insanlar olarak öleceğiz.”

135

Bu mesajın muhatabı, Türkiye'den Boğazlarda üs ve toprak talep eden - Kars ve Ardahan'ı - Sovyet Rusya'dır. Söylevin dış politika ile ilgili son bölümünde diğer ülkelerle olan ilişkiler ele alınmakta; Sovyet Rusya ile feshedilen Dostluk Anlaşması yerine yeni bir anlaşma yapmak için çaba harcandığı belirtilmektedir. İngiltere ile müttefik bağları ile bağlı olduğu, ABD ile ilişkilerin dostluk içinde geliştiğı ve komşu devletlerle iyi münasebetler kurulması ve bu münasebetlerin geliştirilmesi istenmektedir.

Nutkun son bölümü iç politika ile ilgilidir. İkinci Dünya Savaşı'nın “Demokrasi Cephesi” tarafından kazanılması Türkiye'de siyasal özgürlüklerin gelişmesi umutlarını artırmış ve sürecin hızlanmasına katkıda bulunmuştur. Cumhurbaşkanı'nın yaptığı bu konuşma umutların boşa çıkmayacağını somut göstergesidir.

---

¹³⁵ İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları (1920 – 1973), Cilt: 2, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, derleyen: Ali Rıza Cihan, Ankara, 1992, s.59.

İnönü konuşmasının bu bölümünde, Cumhuriyet'in kurulurken demokratik karakterinin esas tutulduğunu belirtmekte ve demokratik karakterin bütün Cumhuriyet devrinde prensip olarak muhafaza olduğunu ve diktatörlüğün de prensip olarak hiçbir zaman kabul olunmadığı gibi zararlı ve Türk Milleti'ne yakışmaz olarak itham edildiğini ifade etmektedir.

Cumhurbaşkanı, Türk demokrasisi açısından tek eksiğin Hükümet Partisi'nin karşısında bir parti bulunmaması olduğunu vurgulamaktadır:

“Büyük Meclis'in her deneti yanında milletin vergileri ve harcadıkları üzerindeki deneti, en ileri demokratik milletlerin hiçbirinden eksik kalmayacak kadar kesin ve kavrayışlıdır. Bizim tek eksiğimiz, Hükümet Partisi'nin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda, memlekette geçmiş tecrübeler vardır. Hatta iktidarda bulunanlar tarafından teşvik olunarak teşebbüse girişilmiştir. İki defa memlekette çıkan tepkiler karşısında teşebbüsün muvaffak olmaması bir talihsizliktir. Fakat memleketin ihtiyaçları sevgiyle, hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde, başka siyasi partinin kurulması da mümkün olacaktır”¹³⁶.

İsmet İnönü, 1947 seçimlerinin tek dereceli olmasını dilediklerini ve bu seçimde milletin çoklukla vereceği oyların iktidarı belirleyeceğini ifade ettikten sonra, muhalefet partisi kurulması ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

“O zamana kadar bir karşı partinin kendiliğinden kurulabilip kurulamayacağını ve kurulursa, bunun Meclis içinde mi, Meclis dışında mı, ilk şeklini göstereceğini bilemeyiz. Şunu biliriz ki, bir siyasi kurul içinde prensipte ve yürütmede arkadaşlarına taraftar olmayanların hizip şeklinde çalışmalarından fazla bunların, kanatları ve programları ile açıktan durum almaları siyasi hayatımızın gelişmesi için daha doğru yol; milletin menfaati ve siyasi olgunluğu için daha yapıcı bir tutumdur. Siyasi kanaat ayrılıklarından dolayı vatandaşlarımızın arasında düşmanlık olmaması için bütün kuvvetimizle çalışacağız”¹³⁷

¹³⁶ İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları (1920 – 1973), s.60.

¹³⁷ Cumhuriyet, 2 Kasım 1945 s.1–3.

Cumhurbaşkanı'nın bu konuşmayı yaptığı sırada MKP'nin kurulmuş olduğunu ve bazı partilerin kuruluş başvurusunda bulduklarını göz önünde tuttuğumuzda verilen mesajın doğrudan meclis ve parti içindeki muhaliflere olduğu anlaşılmaktadır.

İnönü, 1 Kasım 1945 günü yaptığı tarihi konuşmada, Hükümet Partisi'nin karşısında bir partinin kurulması;1947 seçimlerinin tek dereceli yapılması konularının yanı sıra Basın Kanunu'nda değişiklik yapılması (gazetelerin hükümet tarafından kapatılması maddesi), Cemiyetler Kanunu ve Ceza Kanunu'nda parti teşkil etme, toplanma ve güvenlik haklarına karşı koyması muhtemel hükümlerin değiştirilmesi konularına parmak basarak Türkiye'de özgürlüklerin genişletileceği yönünde kuvvetli işaretler vermiştir.

Cumhurbaşkanı İnönü'nün Meclis'in açılışı sırasında verdiği söylev yurt dışında da yankı bulmuştur. Bu yorumlarda öne çıkan taraf Türkiye'nin gerek arazisi gerek hakları konusunda hiçbir tavizde bulunmama kararlılığında olmasıdır.¹³⁸ Paris Radyosu da İnönü'nün konuşmasının dış siyasete temas eden kısmının, Türkiye'nin harp sırasında iki yüzlü bir siyaset takip etmemiş olduğunu gösterdiği yorumunu yapmıştır.¹³⁹

10 Kasım 1945, Atatürk'ün ölümünün yedinci yıldönümüdür. Bu yıldönümü münasebetiyle bütün yurttta ve Halkevleri'nde anma törenleri düzenlenmiştir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de yanında BMM Başkanı Abdülhalik Renda, Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Bakanlar, Parti Genel Sekreteri, Parti Genel Kurulu üyeleri, Millet Meclisi ve Parti Grup Başkan Vekilleri, Genelkurmay Birinci ve İkinci Başkanları ile ordu büyükleri ve Ankara Valisi olduğu halde saat dokuzu beş geçte Atatürk'ün geçici kabri önünde saygı duruşunda bulunmuşlardır. Cumhurbaşkanı'nın kabri ziyaretinden sonra kordiplomatiğin kıdemlisi sıfatı ile Yunan Büyükelçisi de Atatürk'ün geçici kabrini ziyaret ederek çelenk koymuştur. Saat 15'ten itibaren de

---

¹³⁸ **Cumhuriyet**, 3 Kasım 1945, s.1-3.

¹³⁹ **Cumhuriyet**, 4 Kasım 1945, s.1.

halk Atalarına ziyarette bulunmuşlardır. Bu ziyaretler esnasında bırakılan çiçeklerle Etnografya Müzesi'nin her tarafı çiçeklerle dolmuştur.¹⁴⁰

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Meclis'i açışı sırasında yaptığı konuşma, Amerikan Kongresi'nin zabıtlarını ihtiva eden mecmuanın 8 Kasım tarihli nüshasında South Dakota Saylavı Mund'un "İkinci Dünya Harbinde Türkiye'nin Oynadığı Rol" beyanati ile birlikte aynen neşredilmiştir.¹⁴¹ Saylav Mundt, İnönü'nün nutku ile Cumhurbaşkanı İnönü ile Ankara'da yaptıkları görüşmede gündeme gelen konuların benzer olduğunu söylemiş; İsmet İnönü'nün kendilerine Roosevelt ve Churchill'le görüşmelerinden bazı hatıralar aktardığını belirtmiştir.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 18 Kasım 1945 günü İstanbul'a gelmiştir. Bu tarih Kurban Bayramı'nın ilk gününe raslamaktadır. İnönü, Haydarpaşa İstasyonu'nda İstanbul'da bulunan Bakanlar, milletvekilleri, Vali ve komutanlar tarafından karşılanmıştır.¹⁴² Cumhurbaşkanı, ziyareti sırasında İstanbul Valiliği ve Topkapı Sarayı'nı ziyaret etmiştir. Cumhurbaşkanı, Vilayeti ziyareti sırasında Vali ve Belediye Reisi Lütfi Kırdar, muavinleri Ali Rıza Ünal ve İsmail Hakkı Baykal ile Cumhuriyet Halk Partisi Vilayet Başkanı Alaeddin Tiritöglü, Vilayet Mektupçusu ve Jandarma Komutanı tarafından karşılanmıştır. Ziyaret sırasında vilayet sancak direğine cumhurbaşkanına mahsus bayrak çekilmiştir. Vali'nin odasında kısa süre dinlenen İnönü, vilayet çalışma odalarını gezmiş daire müdürleri, Vali tarafından kendilerine takdim edilmiştir. Cumhurbaşkanı daha sonra Adliye Sarayı'nın inşası takarrür eden Tomruk Dairesi Binasının bulunduğu eski Devlet Şurası arsasını gezmişler ve yapılacak Adalet Sarayı hakkında izahat aldıktan sonra Vilayet'ten ayrılarak Topkapı Sarayına gitmiştir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, müze haline getirilen binaları gezmiş ve yapılan yeni inşaatı gözden geçirmiştir.¹⁴³

"Milli Şef", 23 Kasım tarihinde Mudanya ve Bursa'ya günübürlük bir ziyarette bulunmuştur. Cumhurbaşkanı İnönü yanında Vali ve Parti Müfettişi bulunduğu halde Mudanya Mütarekesi'nin imzalandığı tarihi binayı ziyaret etmiş, daha sonra Mudanya'dan ayrılarak Bursa'ya geçmiştir. Bursa'da imar işleri ile meşgul olan

¹⁴⁰ **Cumhuriyet**, 11 Kasım 1945, s.1-3.

¹⁴¹ **Cumhuriyet**, 19 Kasım 1945, s.1-3.

¹⁴² **Cumhuriyet**, 19 Kasım Pazartesi 1945, s.1.

¹⁴³ **Cumhuriyet**, 21 Kasım 1945, s.1-3.

İnönü, burada İkinci Bölge Sanat Okulu İnşaatı'nı teftiş etmiş ardından Birinci Bölge Sanat Okulu'na giderek öğrencilerin çalışmalarını izlemiştir. Bursa'da kalmayan Cumhurbaşkanı, aynı gün İstanbul'a dönmüştür.¹⁴⁴

25 Kasım günü Ankara'ya dönen Cumhurbaşkanı, seyahat öncesinde Savarona Yayı'nda Son Osmanlı Padişahı'nın kızı ve Haydarabad Nizami'nin gelini Prenses Dürrüşehvar'ı kabul etmiş ve öğle yemeğine alıkoymuştur.¹⁴⁵

Beşinci Dil Kurultayı'nın Ankara'da yapılan açılışına Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, BMM Başkanı Abdülhalik Renda, Başbakan Şükrü Saraçoğlu, bakanlar, milletvekilleri ve dinleyiciler katılmıştır. Cumhurbaşkanı İnönü, ilk oturumun ardından Dil Kurumu tarafından tertip edilen kitap sergisini gezmiştir.¹⁴⁶

1.12. 1945 YILI ARALIK AYINDA TÜRK BASININDA CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ

Beşinci Dil Kurultayı'nın kapanış töreninin ardından bütün kurultay üyeleri Cumhurbaşkanı tarafından Çankaya Köşkü'nde kabul edilmişlerdir. Samimi hava içerisinde geç vakte kadar devam eden kabulde Cumhurbaşkanı İnönü, bütün üyelere ayrı ayrı iltifatta bulunmuştur.¹⁴⁷

CHP'den istifa eden ve yeni bir parti kuracağını ilan eden Celal Bayar, Cumhurbaşkanı tarafından Çankaya Köşkü'ne davet edilmiştir. İsmet İnönü, yeni partinin liderini yemeğe alıkoymuş ve kendisine iltifatta bulunmuştur.¹⁴⁸ Celal Bayar'a karşı gösterilen nezaket, muhalefet partisine olumlu bakıldığının somut göstergesi olmuştur. Bu kabulün gerçekleştiği günün sabah saatlerinde kamuoyunda sol eğilimli olarak bilinen Tan gazetesi, sol içerikli yayınlar satan ABC ve Berrak

---

¹⁴⁴ **Cumhuriyet**, 24 Kasım 1945, s.1.

¹⁴⁵ **Cumhuriyet**, 26 Kasım 1945, s.1.

¹⁴⁶ **Cumhuriyet**, 27 Kasım 1945, s.1.

¹⁴⁷ **Cumhuriyet**, 1 Aralık 1945, s.1.

¹⁴⁸ **Cumhuriyet**, 5 Aralık 1945, s.1.

Kitabevleri de yapılan gösteriler sırasında dağıtılmış ve kullanılamaz hale getirilmiştir.

Arttırma ve Yerli Malları Haftası'nın on altıncı yılı münasebetiyle Cumhurbaşkanı'na temiz duygularını bildiren kurumlara ve yurttaşlara; Cumhurbaşkanı'nın teşekkürlerinin iletilmesine Anadolu Ajansı memur edilmiştir.¹⁴⁹

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, itimatnamesini takdime gelen Arjantin Elçisi Dardo Corvolan Mendilaharsu¹⁵⁰ ve Şili Elçisi Manuel Garraton'u¹⁵¹ mutat merasimle kabul etmiştir. Her iki kabul sırasında Dışişleri Bakanlığı Umumi Katibi Büyükelçi Feridun Cemal Erkin de hazır bulunmuştur.

---

¹⁴⁹ **Cumhuriyet**, 14 Aralık 1945, s.1.

¹⁵⁰ **Cumhuriyet**, 15 Aralık 1945, s.1.

¹⁵¹ **Cumhuriyet**, 22 Aralık 1945, s.1.

II. BÖLÜM

1945 YILI TÜRK BASININDA TÜRK DEVRİMİ

2.1. ANAYASA'DAKİ YABANCI SÖZLERİN TÜRKÇE KARŞILIKLARI İLE DEĞİŞTİRİLMESİ

Türkçe alanında yapılan çalışmalar, genç Türkiye Cumhuriyeti ve yöneticilerinin önemseydiği konular arasında ön sırada yer alır. Latin alfabesine geçiş, Türk Dil Kurumu'nun kurulması ve yaptığı çalışmalar, öztürkçe kelimelerin yabancı dilden gelen sözcükler yerine kullanılmaya çalışılması bu konuda atılan adımlar için önemli örnekler teşkil eder. Türkçe, yeni devlet için ulus'u tanımlarken üzerinde önemle durulan kavramlardan biridir.

11 Ocak 1945 tarihinde gazetelerde bu konuda atılan yeni bir adımın haberini görüyoruz. Akşam Gazetesi kanun teklifinin kabulünü “Anayasanın Türkçeleştirilmesi teklifi kabul edildi” başlığıyla duyurmaktadır. 10 Ocak günü Büyük Millet Meclisi Refet Canitez'in başkanlığında toplanmış, İzmir Mebusu Şükrü Saraçoğlu ve 222 arkadaşının Anayasa'daki yabancı sözlerin Türkçe karşılıkları ile değiştirilmesi teklifi ve Erzincan Mebusu Behçet Kemal Çağlar'ın bazı ay adlarının değiştirilmesi hakkındaki kanun teklifi görüşmeler sonunda kabul edilmiştir.¹⁵²

---

¹⁵² Akşam, 11 Ocak 1945 s.1.

Kanun teklifi Meclis Teşkilat-ı Esasiye Encümeni Reisi Mümtaz Ökmen (Ankara) tarafından takdim edilmiş ve Parti Komisyonu Azası'ndan Tahsin Banguoğlu (Bingöl) bu değiştirmenin ne gibi esaslar dahilinde yapıldığını anlatmıştır. Bunu müteakip aynı konu üzerinde Emin Aslan (Denizli), Besim Atalay (Kütahya), Dr. Mümtaz Berker (İçel) söz almışlardır.¹⁵³ Anayasa Komisyonu Başkanı Mümtaz Ökmen kanun teklifi hakkında yaptığı değerlendirmede, millet ile devletin öz dil'in egemenliği için beraberce çalıştığını ve bu kanunun yapılan çalışmanın hukuk dilini Türkçeleştirmek konusunda atılan bir adım olduğunu vurgulamıştır:

“Her şeyden önce haklı bir gurur ile diyebiliriz ki; bu ülkede gerçek devletleşmenin olduğu gibi, gerçek kültürün de temeli Büyük Millet Meclisi ile beraber ve onun tarafından atılmıştır. Bu toprak üzerinde yaşayan insanlar; gerçek vicdan özgürlüğüne olduğu gibi, gerçek kültür özgürlüğüne de ancak bu Meclisin ilkeleriyle kavuşmuşlardır. Büyük Meclis, daha 1928 yılında Arap Harfleri yerine Latin aslından Türk Harfleri'ni kabul ederken, yalnız okur-yazarlığın en geniş halk topluluğuna yayılmasını sağlamakla kalmamış, aynı zamanda bilim, edebiyat, gazete, kitap dilleriyle halk dili arasındaki ayrılığı ve ülkenin türlü bölgeleri arasındaki dil farklılıklarını ortadan kaldıran bir kültür davranışının temelini atmıştır. 15 yıldan çok zamandan beri millet ile devlet el ele vererek öz dil'in, resmi ve özel dilde kesin egemenliğini kurmak için övünülecek birleşmiş bir çalışma yapmayı başardı. Bu çalışma sonundadır ki Öztürkçe; bugün dile egemen bir duruma gelmiştir. Fakat, ne yazık ki; yasa dili, resmi dil, devlet dili biraz geride kaldı. Bunun nedeni; devlet ve kanun adamlarının, devlet ve kanun diliyle konuşan insanların yasalardaki ve özellikle Anayasadaki terim ve deyimlere bağlı kalma zorunluluğudur. Bu insanlar hukuk ve yasa dilinde yapacakları herhangi bir devrim için Anayasa'nın kılavuzluğunu beklemek zorundadırlar. Bu gelişme bugün öyle bir duruma geldi ki; Türk dili artık, bilim ve teknik dili olarak, öteki ileri dillerin niteliklerinin hiçbirinden yoksun değildir. Büyük Millet Meclisi de; öz dili'n resmi yasa ve hukuk dili olması, bütün mevzuata kayıtsız ve şartsız egemen bulunması için olgun bir çağa geldiğini görmüştür. Arkadaşlar, Anayasa Kanununu Türkçeleştirmekle BMM, hiç şüphe yok kendi tarihinde emsali pek çok olan milli başarılarından birisini daha tamamlıyor. Yine hiç şüphe yok ki, anayasa Türkçesi ile Türk Dili, deminde arzettiğim gibi, bundan böyle kayıtsız, şartsız olarak resmi dilde; hususi dilde

---

¹⁵³ Cumhuriyet, 11 Ocak 1945, s.1-3.

kanun dilinde hakimiyetini tamamiyle tesis etmiş bulunuyor. Kararınız hayırlı olsun arkadaşlar."¹⁵⁴

Tahsin Banguoğlu, kanun teklifinin dil konusunda atılan yeni ve gerekli bir adım olduğunu vurgulamakta; Anayasa'nın Türkçe metni ile Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Osmanlıca'yı son dayanağından da söküp atacağını ileri sürmektedir:

*"Anayasamızın bir maddesi "Türkiye'de devlet dili Türkçe'dir" diyor. Bu hüküm bugüne kadar dolaylı olarak yerine getirilmiştir. Bugün, Büyük Millet Meclisi Anayasanın bu hükmünü de tam manasıyla yerine getirmektedir. Oradaki Osmanlıca'yı kaldırıp yerine gerçek Türkçeyi getirmektedir. Türk Ulusu, Meşrutiyetle beraber, Osmanlıca'ya başkaldırdı. Sanat ve edebiyatta ilk adım atıldı, konuşulan dile yaklaşılmaya başladık. Fakat yetersizdi, Osmanlıca'yı kökünden kurutmak gerekiyordu. İşte halk için Halk Hükümeti demek olan Cumhuriyet, halk dilini Devlet Dili yapmayı ilk ödevlerinden saydı. 17 yıl önce Latin Harfleri'ni kabul ettik. Aynı yıl Farsça ve Arapça dillerini okullarımızdan kaldırdık. Bu iki karar Osmanlıca'nın idamıydı. Çünkü bunlar olmadan Osmanlıca yazılıp okunamazdı. Bugünkü kuşakların dilinde ancak Osmanlıca'nın ölüsü sürünmektedir. Edebiyat ve yayın dilimiz iyice Türkçeleşmiştir. Osmanlıca sadece kanunlara bağlı olan resmi dilde kalmıştır. Ne var ki; bu dille artık hukuk öğrenimi de mümkün değildir. Anayasa'nın Türkçe metni ile Türkiye Büyük Millet Meclisi, Osmanlıca'yı son dayanağından da söküp atacaktır."*¹⁵⁵

Besim Atalay da konuşmasında, yıllardan beri güttüğü davanın gerçekleşmesi dolayısıyla mutlu olduğunu belirterek Türk Dili için büyük emek harcayan Atatürk'ün hatırasını anar. Atalay, Halk idaresinin halkın dilini kuşkusuz hakim kılacağını ve Anayasa'nın Türkçeleştirilmesi kanun teklifinin de bunu hayata geçirdiğini söylemiştir.¹⁵⁶

Bu görüşmelerden sonra tasarı oylanmış ve Anayasa'da 144 sözcüğü değiştiren 4695 sayılı kanun kabul edilmiştir.¹⁵⁷ Aynı gün Erzincan Milletvekili Behçet Kemal

¹⁵⁴ **TBMM Tutanak Dergisi**, Devre VII, Cilt: 15, (10.1.1945), ss.41-42.

¹⁵⁵ **TBMM TD**, Devre VII, Cilt: 15 (10.1.1945), ss.43- 44.

¹⁵⁶ **TBMM TD**, Devre VII, Cilt: 15 (10.1.1945), ss.44-45.

¹⁵⁷ Mahmut Goloğlu, **Milli Şef Dönemi 1939 -1945**, Goloğlu Yayınevi, Ankara, 1974, s.283.

Çağlar'ın ay isimlerinin değiştirilmesi ile ilgili kanun teklifi de görüşülerek; 4696 sayılı kanun olarak oylanıp kabul edilmiştir. Teşrinievvel, Teşrinisani, Kanunuevvel, Kanunisani olarak adlandırılan ay isimleri sırasıyla Ekim, Kasım, Aralık, Ocak olarak değiştirilmiştir.¹⁵⁸

Ulus Gazetesi Başyazarı ve rejimin basındaki temsilcisi olarak nitelendirebileceğimiz Falih Rıfkı Atay'da 11 Ocak 1945 tarihli "Türkçeleştirilen Anayasa" başlıklı başyazısında kanun değişikliğini şöyle değerlendirmiştir:

*"Türk Dili ile Anayasa Meclis'in büyük eserleri arasında anılacaktır ve ancak onun devrimcilik geleneği içinde ölçülüp tartılabilecek büyüklükte bir iştir. Milleti kutlarız. Biz Türkçeciler, halk diline yerleşen, hatta bir kavram boşluğu bırakmadıkça, yazı dilinden atılması bugün için mümkün olmayan yabancı basma-kalıbın düşmanı değiliz. Bütün kökleri özleştirme ve klişelerden ayıklama, hiçbir dilde istenip aranmamıştır. Bir medeniyetin dilleri arasında bazı bakımlardan bir bağışlaşma vardır. O başkadır, bir milletin kafası yabancı bir dile bağlı kalmak başkadır. Bir dil boyuna değişikliklere uğrar, fakat durmaksızın da öğretme, anlatma ve bildirme görevi devam eder. Türkçe'nin yolu da budur. Hemen hemen 30 yıllık denemeler Türkçemizin erkine hepimiz inandırmıştır. Anayasa dil çalışmaları için faydalı bir örnek olmuştur. Bu örneğe uyalım."*¹⁵⁹

Anayasa'nın Türkçeleştirilmesinin ardından Meclis İç Tüzüğü'nün Türkçeleştirilmesi de Feridun Fikri Düşünsel'in önerisiyle gerçekleşti. Buna göre bakanlık isimleri ve iç tüzükteki Osmanlıca kelimeler bugün de kullanılmakta olan kelimelerle değiştirildi.¹⁶⁰

---

¹⁵⁸ a.g.e., s.283.

¹⁵⁹ Falih Rıfkı Atay, "Türkçeleştirilen Anayasa", **Cumhuriyet**, 11 Ocak 1945, s.1.

¹⁶⁰ "Anayasa Türkçeleştirildi", **Cumhuriyet Ansiklopedisi: 1923 – 2000**: cilt:2 (1941 – 1960), Yapı Kredi Yayınları, 5. Basım, İstanbul, 2005, s.69.

2.2. BİR DÖNEMİN SONUNUN BAŞLANGICI: ŞİRKETİ HAYRİYE’NİN DEVLETLEŞTİRİLMESİ

1945 yılının siyasi tartışmalar açısından farklı geçeceğinin ilk işareti TBMM’de yaşanan devletleştirme tartışmasıdır. Devletleştirilmesi söz konusu olan şirket İstanbul Boğaz taşımacılığının imtiyaz sahibi Şirketi Hayriye’dir. Kurumun devletleştirilmesi ile ilgili olarak TBMM’ye sunulan yasa tasarısı tartışmalar yaratacak ve bazı milletvekilleri özel teşebbüse ait olan bir şirketin devlet tarafından satın alınmasına karşı tavır alacaklardır.

Şirketi Hayriye, 1851 yılında İstanbul’da faaliyet gösterilen tüccarlar tarafından kurulan ve Boğaz taşımacılığının imtiyazı verilmiş olan milli ve köklü bir şirkettir. Uzun yıllar kaliteli ve verimli bir şekilde hizmet veren şirket, gerek ülkenin koşulları gerek idarecilerinin istidatsızlıkları nedeniyle artık işlevini yerine getiremez hale gelmiştir. Şirketin durumundan ne yolcular, ne çalışanlar ne de şirketin meclis idaresi memnundur. Ve meclis idare üyeleri, hükümete Şirketi Hayriye’yi almaları konusunda ricada bulunurlar. Konu meclis komisyonu tarafından incelenir ve komisyon raporunda şirket hakkında varılan fikir şöyledir:

“Şirketi Hayriye acze düşmüştür, bugünkü mali ve idari takatı, deruhte ettiği önemli amme hizmetini yerine getirmeğe imkan verecek durumda değildir. Ve bu acze düşüş neticesinde Hükümete başvurmuştur ve satın alınmasını istemiştir; binaenaleyh yaptığımız, Şirketi Hayriye’nin Deniz Yolları tarafından satın alınması teklifi, bizzat Şirketi Hayriye’nin kendi isteğine dayanmaktadır. Eğer biz bu satın almayı yapmazsak Şirketi Hayriye’nin kendi haliyle kendi durumunu düzelterek mali ve idari takatına düzen ve kuvvet vermesi imkansız gibidir.”¹⁶¹

Raporda bunlar yazmakla beraber bu komisyon üyelerinden on üçü, Şirketi Hayriye’nin devletleştirilmesinin yurdun bilhassa harp sonu kalkınmasında büyük hissesi bulunacak olan hususi teşebbüsleri korkutacağını iddia etmiştir. Bu durumun,

¹⁶¹ TBMM Tutanak Dergisi, Devre: 7, Cilt: 15, (15.1.1945), s. sayısı 43.

milli kaynaklarla biriken sermaye ile milli şirketler kurulması ve kişisel girişimler için ön koşul olan emniyet havasını bozacağını ve ülkenin iktisat rejimi için sakıncalı olduğunu ileri sürerek Encümen Raporu'na muhalefet şerhi koymuşlardır. Beş üye de ya oy kullanmayarak ya da imzada bulunmayarak daha pasif bir tutumla tavır alacaklardır. Encümenin toplam üye sayısı ise 50 kişidir.¹⁶²

Şirketi Hayriye'nin devletleştirilmesi konusu Ocak ayı başında basında da yer almıştır. 13 Ocak tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde Meclis'in 15 Ocak 1945 günü yapılacak oturumunda Şirketi Hayriye'nin satın alınmasına dair kanunu görüşeceği bildirilmekte; Recep Peker ve 8 arkadaşının ise Şirketi Hayriye'nin satın alınmasına ilişkin kanun tasarısına muhalif olduğu bilgisi verilmektedir.¹⁶³

Recep Peker kanuna muhalif olma nedenini, şirketin eskiden beri bir çok hizmetlerde bulunmasına bağlamakta ve satın alındığı takdirde bazı sermayeyi ileride bu sermaye sahipleri tarafından yapılması muhtemel teşebbüsler konusunda tereddüde düşürebileceği endişesine bağlamaktadır.¹⁶⁴ Günün koşulları göz önünde tutulduğunda milletvekillerinin muhalif duruşları ve bu duruşun basında yer alması alışılmış bir durum değildir.

15 Ocak 1945 Pazartesi günü Şirketi Hayriye'nin devletleştirilmesi Meclis'te görüşülmüş ve konu oturumda 4 saatten fazla tartışılmıştır. Tartışmanın başlıca konusu "Bu satın almanın, milli sermayenin ilerideki teşebbüsleri ve hele harp sonunda sıkı bir elbirliği isteyen çalışmaları için ürkütücü tesiri olup olmayacağı"¹⁶⁵ idi.

Yasa tasarısına muhalefet Encümen Raporu'na muhalefet şerhi konulmasıyla sınırlı kalmadı. Tasarının meclisteki görüşmeleri sırasında muhalif milletvekilleri söz alarak kanun tasarısının aleyhinde görüşlerini bildirdiler.

---

¹⁶² Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938 – 1945) Dönemin İç ve Dış Politikası Üzerine Bir Araştırma**, 2. cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s.531.

¹⁶³ **Cumhuriyet**, 13 Şubat 1945, s.1.

¹⁶⁴ **Cumhuriyet**, 13 Şubat 1945, s.1

¹⁶⁵ **Cumhuriyet**, 16 Ocak 1945, s.1–3.

Şirketi Hayriye'nin devlete intikalinden yana olan milletvekilleri şirketin kötü yönetildiğini, çalışanlarının perişan bir durumda olduklarını ve ulaşım vasıtalarının bakımsızlık ve eskiliklerinden dolayı yolcular için sürekli bir tehlike arz ettiğini savunarak kanunun kabul edilmesini isterken; muhalifler konuyu milli ve köklü bir şirketin ortadan kaldırılması şeklinde ele alarak Devletçilik vasfının uygulanışı ve ferdi teşebbüs ekseninde teklif aleyhinde oy kullanılmasını istediler.

Çorum Milletvekili N. Kayaalp, Şirketi Hayriye'nin keyfi yönetildiğini ve kimseye hesap vermediğini, şirketin aczine sebep olan etkenin de bu durum olduğunu vurgular. Dolayısıyla hükümetin teklifinin kabul edilmesi gerektiğini savunur.¹⁶⁶

Bingöl Milletvekili Feridun Fikri Düşünsel de çocukluğunun geçtiği ve yazın ikamet ettiği Sarıyer semtinden dolayı Şirketi Hayriye'nin durumunu uzun zamandan beri gözlemediğini belirterek şirketin çalışanlarının durumunu ortaya koyar. Tanıdığı ve Şirketi Hayriye'de çalışan 20 yıllık bir kaptanın babasının öldüğü gün cenaze parasını ödeyemediğini söyler ve şirket çalışanlarının devletten beklentilerini milletvekilleri ile paylaşır:

“Asıl hakikat şuradır, müstahdemler, kaptanlar hatta ahali devlet babayı bekliyoruz, bizi bir an kurtarsın, ne vakit gelecek diyorlar; bize gıda getirsin, biz de Türküz, Devlet Deniz Yolları'nın müstahdemleri devletin bütün himayesine maliktirler, biz de bu vatanın çocukları değil miyiz, diyorlar”¹⁶⁷

Karara muhalif olan milletvekillerinden Rize Mebusu Tahsin Bekir Balta ise alım satım işinden her iki tarafın fayda sağlayacağını kabul etmekle birlikte teklif aleyhinde olma nedenini, şirketin devletleştirilmesinin memleketin umumi iktisadi ve hukuki esasları bakımından doğru bulmaması olarak açıklar. Balta, konuşmasında “Devletçilik” ilkesine ve bu ilkenin sınırlarına açıklık getirmeye çalışır:

---

¹⁶⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Devre: 7, Cilt: 15, (15.1.1945), ss. 92–93.

¹⁶⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Devre: 7, Cilt: 15, (15.1.1945), ss.95–96.

“Devletçiliğimizin Parti Programı’nda makesini bulan esasları arasında devlet, şahısların hiç veya kafi derecede yapmadığı işleri devlet eliyle veya devlet sermayesiyle yapmaya çalışır. Devletin hususi teşebbüsleri ve teşvik ve bunları murakabe etmesi tabiidir. Devletçilik açık veyahut kapalı olarak hiçbir hususi menfaate vasıta kalmaz, devletçiliğimiz millet menfaatinin zaruri kılmadığı bir şekilde hususi menfaatlarla mücadele etmez, kaideleri vardır. Şu halde Şirketi Hayriye meselesini bu ölçülere dayanarak halletmekliğimiz tabiidir. Şirketi Hayriye gibi İstanbul hemşerilerinden 400 – 500 kişinin iştirak ettiği, milli bir sermaye ile kurulmuş bulunan bir teşebbüsün Devlet eline alınması, böyle hakikaten iyi idare edilen bir milli şirketin ifa ettiği bir umumi hizmetinin parası, ödenerek devlete mal edilmek istenmesi bence hiç doğru değildir ve lüzumsuzdur. Şirketi Hayriye gibi intizamı malum olan, iyi işleyen bir müesseseyi tasfiye etmek doğru değildir. Bu müesseseyi bertaraf etmek değil, hisse senetlerini satın almak, sermayesini çoğaltmak idame etmek lazım gelirdi, hatta sermaye yatırmak sermayesine iştirak eylemek gibi tedbirlerle onu yaşatmak İstanbul’un diğer nakil hizmetlerini her türlü nakil işlerini aynı idare tarzına intibak ettirmek hakikaten yerinde bir tedbir olurdu”¹⁶⁸

Recep Peker de karara muhalif olan milletvekillerinden biridir. Peker, Şirketi Hayriye’nin uzun yıllara dayanan tarihini özetledikten sonra harp yıllarında da gelirini ve yolcu sayısını arttırdığını belirtir ve 1943 yılındaki açığın pahalanan kömür fiyatlarından kaynaklandığını buna mukabil hükümetin taşıma tarifelerine yeterli zam yapılmasına izin vermediğini anlatır. Savaş öncesinde tonu 5,75 lira olan kömürün fiyatının 20 liraya çıkmış olmasına rağmen bilet fiyatlarına sadece yüzde 15 zam yapılmıştır. Peker’e göre şirketin açığı buradan kaynaklanmakta ve bu durum karşısında şirketin beni satın alın demekten başka çaresi kalmamaktadır.

Harp bittikten sonra Milli Kalkınma devrine girileceğini belirten Peker Cumhuriyet’le beraber tasarruf anlayışının değiştiğini, fakat bu değişimin daha ileri bir aşamaya varması gerektiğini savunur. Peker, muhalefetinin nedenini özel girişime güven vermek olarak açıklar ve Şirketi Hayriye’nin kurtarılmasının bu güveni sağlamada etkili olacağını ileri sürer:

---

¹⁶⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Devre: 7, Cilt: 15, (15.1.1945), ss.74–77.

“Küpten bankaya geçmek kafi değildir. Bankadan teşebbüse geçilmek lazımdır. Bu paraları şirketlere yatıracak teminatı millete vermeliyiz. ...Müspet bir tutuşla bu şirketi kurtarmak, ileride doğacak geniş şirketleşme hayatımız için teşvik olacaktır. Bugün halkımız vaktiyle dahili istikraz ve milli mücadelede el konan yüzde kırkları ödememizin neticesi olarak nasıl nasıl devlet kağıtlarına rağbet ediyorsa şirketi Hayriye hakkındaki kararımızda ilerdeki şirketlere emniyet noktasından tesir yapacaktır.”¹⁶⁹

İstanbul Mebusu Z. Karamursal ise Tahsin Bekir Balta ve Recep Peker’le aynı fikirde değildir. Karamursal’a göre, İstanbul halkının Şirketi Hayriye’nin kuruluşu sırasında duyduğu sevinç hisleri nasılsa gemilerin bakımını ve tamirini yaptıramayan, acz içine düşmüş şirketin devlete geçmesi de halkta aynı sevinci uyandıracaktır. Çünkü bu sayede çürük vapurlar tamir edilebilecek, böylece halkın tehlikeli bir surette yaptığı yolculuklar korkusuz ve endişesiz geçecek, satın almayla birlikte memur ve işçilerin de hayat şartları düzelecektir.¹⁷⁰

Emin Sazak şirketin devlete intikalinden çok Devletçilik ilkesiyle ilgilidir. Sazak, ferdi teşebbüsün güvence altına alınmasını istemekte ve bunun anayasada tadilatla yapılabileceğini belirtmektedir:

*“Şimdi Anayasa’da yer almış, Parti Kurulu’nun en orta yerine girmiş Devletçilik mahiyeti varken, gel sen buraya sermaye ile çalış dersen bunda kimse çalışmaz ve memlekete de iyilik olmaz arkadaşlar, hissedarlara da fenalık olur.”*¹⁷¹

Sazak konuşmasını, ölmez de sağ kalırsak “Devletçilik” konusunu Parti Kurultayı’nda münakaşa ederiz temennisiyle bitirir.

Recep Peker ikinci kez söz alır ve Emin Sazak’ın Devletçilik’le ilgili sözlerine karşılık Osmanlı döneminde her şeyin özel teşebbüse bırakıldığını ve bu yöntemle hiçbir yere varılmadığını söyler ve “Devletçilik” ilkesi hakkındaki düşüncelerini anlatır:

¹⁶⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Devre: 7, Cilt: 15, (15.1.1945), ss.78–86.

¹⁷⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Devre: 7, Cilt: 15, (15.1.1945), s.87.

¹⁷¹ TBMM Tutanak Dergisi, Devre: 7, Cilt: 15, (15.1.1945), s.88.

“İşte bu sebeple devleti ekonomik tesisleri bizzat yapabilmek ve hususi sermaye ile yapılanları da kontrol edebilmek işlerinde vazifeli kılan bir esasa yeni rejimimizde mühim bir yer verildi ve “Devletçilik” vasfı yeni devletin ana vasıfları arasına girdi. Fakat bu hiçbir zaman her ekonomik teşebbüsü Devlet yapacak ve şimdi hususi teşebbüsler elindeki işleri Devlet alacak demek değildir. Rejimimizin bütün ana vasıfları olduğu gibi Devletçilik vasfını da tarif eden Parti Programı’ndaki ruh budur. Yani devletin lüzumunda yapıcılığı tespit edilmiş olmakla beraber hususi teşebbüslere serbest çalışma sahası bırakmak ve onları teşvik etmek ve ürkütmemek de esastır.”¹⁷²

Görüşmeler sonunda oylamaya geçilmiş ve 277 milletvekilinin katıldığı oylamada kanun teklifi lehine 270, aleyhine ise 7 oy kullanılmıştır. Red oylarının sahipleri, Ankara mebusu Arif Çubukçu, Çoruh mebusu Ali Rıza Erem, Eskişehir mebusu İzzet Arukan, İçel mebusu Dr. Muhtar Berker, İzmir mebusu Münir Birsnel, Kütahya mebusu Recep Peker ve Zonguldak mebusu Hazım Atıf Kuyucak’tır.¹⁷³

Günün koşulları değerlendirildiğinde ve tartışmaların özüne bakıldığında Meclis’te ortaya çıkan bu tablo Anayasa’nın ilkelerinden olan “Devletçilik”i de tartışmaya açması bakımından yeni bir dönemin ve yükselen güçlerin habercisi gibidir. Recep Peker gibi siyasi hırsları olan ve ülkedeki gidişi verdiği destekle kavradığını gösteren bir şahsın bu konuda tavır alması da kanımızca önemli bir işaret olarak kabul edilebilir. Cemil Koçak, oylama sonucunda ortaya çıkan durumu bir dönüm noktası olarak değerlendirmektedir:

“Yeni yılın hemen başında kullanılan bu yedi red oyu, aslında, sembolik de olsa, bir dönemin sonunun başlangıcını gösteren, önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilmelidir.”¹⁷⁴

---

¹⁷² Goloğlu, a.g.e., s. 294.

¹⁷³ TBMM Tutanak Dergisi, Devre: 7, Cilt: 15, (15.1.1945), s.107.

¹⁷⁴ Koçak, a.g.e., s.549.

2.3. ÇİFTÇİYİ TOPRAKLANDIRMA KANUNU'NUN KABULÜ

Toprak reformu, Cumhuriyet'in önder kadrosunun zihnini meşgul eden; yapılması istenen fakat bir türlü hayata geçirilemeyen bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Atatürk, İnönü hatta Celal Bayar zaman zaman toprak reformunun yapılmasını dile getirmiş ve bunu Meclis'ten istemişlerdir. Nihayet İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru Meclis gündemine getirilen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile toprak reformu sorununun çözülmesi yönünde önemli bir adım atılmıştır.

11 Haziran 1945 tarihinde 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu adıyla yasalaşan kanun, hükümet tarafından 19 Ocak 1945 tarihinde "Çiftçiye Toprak Dağıtılması ve Çiftçi Ocakları Kurulması" adıyla TBMM'ye sunulmuştu.¹⁷⁵

Kanun tasarısının gerekçesinde¹⁷⁶ ulusun gelişmesinin vatan topraklarının özelliklerine bağlı olduğu ancak arazinin genişliği, çeşitliliği ve yarayışlılığının milletin gelişmesi için yeterli koşul olmadığı belirtilerek milletin güçlenmesinin arazinin millet kişileri arasında paylaşılması şekline bağlı olduğu vurgulanmaktadır.

Rejimin karakterlerinden birinin de Halkçılık prensibi olduğu ifade edilerek, ziraatte halkçılığın, Türkiye'nin arazi mülkiyeti bünyesinde köylü mülklerinin geniş temeli teşkil etmesi anlamına geldiği savunulmaktadır.

Büyük arazi mülkiyetini elinde bulunduranların çoğunun yaşayışlarını toprağa bağlamadıkları halde, geçimlerini toprağa bağlamış olanların hepsinin de elinde toprak bulunmamakta veya arazi mülkleri kafi gelmemektedir değerlendirmesi yapıldıktan sonra bugünkü var olan arazi mülkiyeti bünyemizin, milletimizin zaruretlerine, gelişme şartlarına ve rejimimizin ruhuna yaraşır bir şekilde değiştirilmesi lazımdır denilerek "Çiftçiye Toprak Dağıtılması ve Çiftçi Ocakları Kurulması Hakkında Kanun Tasarısı" hazırlanıp Meclis'e sunulmuştur.¹⁷⁷ Mahmut Goloğlu, Meclis'e sunulan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun amacının topraksız

¹⁷⁵ Cumhuriyet, 20 Ocak 1945, s.1-3.

¹⁷⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Devre: 7, Cilt 17, s.sayı 97.

¹⁷⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Devre: 7, Cilt 17, s.sayı 97.

olan ve toprağı yetmeyen çiftçilere yeterince toprak verilmesi olduğunu yazmaktadır.¹⁷⁸

Kanun tasarısının verildiğı tarih olan 19 Ocak 1945'te, hükümet tasarısının incelenmesi için türlü komisyonlardan alınan üyelerle bir Geçici Komisyon kurulmuş ve başkanlığına İzmir Milletvekili Rahmi Köken, sözcülüğüne de Aydın Milletvekili Adnan Menderes getirilmişti.¹⁷⁹ Encümen, 5 Mart'a kadar tatile giren Meclise rağmen çalışmalarına devam etmiştir.¹⁸⁰ Toplantıları yakından takip eden büyük toprak sahiplerinden Cavit Oral geçici komisyonun 3 ay boyunca 45 toplantı yaptığını söylemektedir.¹⁸¹

Kanun tasarısına olan alaka tüm yurttta çok fazla olmuştur. Kendisine toprak verilecek olan köylü ve kendisinden fazla toprağı alınacak olan köy ağaları encümenin çalışmalarını yakından takip etmişlerdir. Tasarının incelenme aşamasında, müzakereyi dinlemek ve müzakerelere katılmak için encümen azaları dışındaki milletvekillerinin de toplantılara gelmeleri dolayısı ile hiçbir toplantı 8 kişilik heyet tarafından yalnız görüşülememiştir. Yaklaşık 100 – 150 kişiden oluşan müzakereciler heyet için ayrılan salona sığmadıkları için görüşmeler her zaman meclis kütüphanesinde yapılmıştır.¹⁸²

“Hükümet tasarısını üç ay süre ile enine boyuna, derinliğine ve iki kere görüşüp tartışan Geçici Komisyon, adını (Çiftçiyi Topraklandırma) şeklinde düzelttiğı tasarının bazı maddelerinde değişiklik yapmakla beraber tümünü ana prensipleri ile kabullenmiştir. Geçici Komisyon'un son toplantısına gelen Başbakan Saraçoğlu, tasarıda yeniden bazı değişiklikler yapılmasını istemiş ve özellikle Aydın Milletvekili Adnan Menderes'in şiddetli itirazlarına rağmen görüşmelere başlanarak Başbakan'ın istediğı değişiklikler yapılmıştır.”¹⁸³

---

¹⁷⁸ Goloğlu, **a.g.e.** s.321.

¹⁷⁹ Goloğlu, **a.g.e.**, s.322.

¹⁸⁰ **Cumhuriyet**, 20 Ocak 1945.

¹⁸¹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Devre VII, Cilt 17, 14.05.1945, s.63.

¹⁸² **Cumhuriyet**, 1 Mart 1945, s.1–3.

¹⁸³ Goloğlu, **a.g.e.**, s.322.

Goloğlu, komisyonun hükümetin teklifini ana prensipleriyle kabul ettiğini yazarken; TK görüşmelerinde önemli rol oynayan Alaattin Tiritog lu’na göre hükümetin tasarısı kuşa çevrilmiştir. Maddeler, çiftçiye toprak verme olanağını kaldıracak biçimde değiştirilmiştir.¹⁸⁴

Çiftçiyi Topraklandırma Kanun Tasarısı görüşmelerine 14 Mayıs 1945 tarihinde başlanmıştır. Kanun hakkındaki ilk konuşmayı Tarım Bakanı şevket Raşit Hatipoğlu yapmıştır. Tarım Bakanı, TK’nin Cumhuriyet rejimi ile köylüye çevrilmiş olan büyük hareketin asıl davalarından biri olduğunu söyleyerek; Cumhuriyet rejimi ile milletin geçmişteki devlet düzeninde görülmemiş derecede köye ve köylüye yönelmesinin ülke kalkınmasında büyük bir yer tuttuğunu vurgulamıştır.

Bu kanunun ihtiva ettiği ana prensibin topraksız olan ve toprağı yetmiyen köylüleri yeterli toprağa sahip kılmak olduğunu söyleyen Bakan Hatipoğlu, memlekette topraksız ve az topraklı çiftçilere yetecek kadar geniş topraklar bulunduğunu belirterek; iftiyi Topraklandırma Kanunu’nun Türkiye için yerleşik bir millet, uzlaşık bir toplum olmanın yollarını gösteren gerçek özgürlüğün ve demokrasinin kökleşmesi olanaklarını genişleten bir kanun olduğunu ifade etmiştir.¹⁸⁵

Müstakil Grup Başkanı Ali Rana Tarhan da Müstakil Grup olarak Türk çiftçisini yeter derecede toprak sahibi yapmak amacını taşıyan bu kanunun görüşmelerine katılmaktan sevinç duyduklarını ifade etmiş ve kanunun önemine dikkat çekmiştir:

“Kamutay bugün günlük olayların üstünde Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu bir inkalap savaşı içindedir.”¹⁸⁶

Fakat milletvekilleri iftiyi Topraklandırma Kanun Tasarısı görüşmelerinde hem fikir değillerdi. Cavit Oral, Emin Sazak, Damar Arıkoğlu ve Adnan Menderes gibi

---

¹⁸⁴ Doğan Avcıoğlu, **Türkiye’nin Düzeni D n – Bugün – Yarın**, C.1. Tekin Yayınevi, İstanbul, 1996, s.492–493.

¹⁸⁵ **TBMM TD**, Devre: 7, cilt:17, (14.05.1945), s.59–65.

¹⁸⁶ **TBMM TD**, Devre: 7, cilt:17, (14.05.1945), s.65.

büyük toprak sahipleri kanuna muhalefetlerini Meclis kürsüsünde şiddetle dile getiriyorlardı. Toprak sahibi muhaliflere destek verenlerden biri de Demokrat Parti'nin kurucuları arasında yer alacak olan Refik Koraltan'dı.

Cavit Oral, bu kanun tasarısının altıncı madde ile 500 – 5000 dönüm arasındaki arazileri Orta İşletme olarak kabullendiği ve on altıncı maddesiyle Orta İşletmeyi tanımlayıp açıkladığı halde 17'inci maddesiyle bu hükümleri sıfıra indirdiğini, memleketin tarımı ve ekonomisi için hayati değeri olan Orta İşletmeyi değersiz duruma düşürdüğünü ileri sürüyordu. Oral, kanun tasarısının özü olarak nitelenen 17'inci maddeyi gündeme getiren ilk milletvekili olmuştu. Bir memleketin mülkiyet rejiminde ilk esasın emniyet olduğunu dile getiren Oral, 17'inci maddenin bu emniyeti tamamı ile sarsmakta olduğunu ileri sürmektedir. Cavit Oral'a göre bu madde sadece toprak sahiplerini değil, sair mülk sahiplerini de sarsmakta ve 17'inci maddenin gelecekte memleketteki insanların malının mülkünün emniyette olduğuna inanmamasına yol açacağını iddia etmektedir.¹⁸⁷

Görüşmedeki eleştiriler Refik Koraltan'la devam etmiştir. Koraltan, tasarının ruhunun Ali'nin malını alıp Veli'ye vermek olduğunu savunmakta ve demokrasi temelleri üzerine kurulan, kuruluşunun temeli ve yapısı halk için Halkçılık olan bir devletin bünyesinde bu gibi görüşlere yer olmadığını söylemiştir.¹⁸⁸

Eskişehir Milletvekili Emin Sazak'ın yaptığı konuşmada yine mülkiyet konusu yer almakla beraber eleştiriler hükümete hatta Milli Şef'e kadar uzanıyordu. Sazak tasarının yararlı olacağına inansa memleketin selameti için canını veren arkadaşları gibi kendisinin de malını vermekten çekinmeyeceğini söylemekte, tasarının şehirde ve kasabada oturan ve başka iş tutana 30 dönümden çok arazi vermemek gibi kötü bir zihniyeti olduğunu söylemektedir. Sazak, milli mücadele yıllarından itibaren yaşananları Padişahı devirdik, Halife kovduk, şapka giydik, Latin harflerini kullandık, tekkeyi kapattık, bazı gerçeklerle Varlık Vergisi'ni bile kabul ettik, fakat bunu kabul edemiyorum diyerek özetlemektedir.

---

¹⁸⁷ **TBMM TD**, Devre: 7, cilt:17, (14.05.1945), s.63–68.

¹⁸⁸ **TBMM TD**, Devre: 7, cilt:17, (14.05.1945), s.70–74.

Emin Sazak, ekonomik işlerin şakaya gelmeyeceğini belirterek; herkes kafasını yormalı, yoksa Şef'im böyle istedi diye buraya gelmemeli. Şef'e saygı duymasını hepimiz biliriz ama insan biraz da kendi kafasını kullanmalı, gerekli mi değil mi diye düşünmeli diyerek düşüncelerini ifade etmektedir. Sazak ÇTK dolayısıyla karşı karşıya buldukları durumun varlık düşmanlığı olduğunu ileri sürmekte ve bunun memleket için zararlı olduğunu savunmaktadır. Sanat ve ticaret alanının da özel teşebbüse bırakılmadığını düşünen Sazak, bu gidilen yolda yürünmeye devam edilemeyeceğini, bu yolda devam edilirse kendisinin hükümete güvenemeyeceğini açıkça dile getirmiştir.¹⁸⁹

Sazak'ın, Şef ve hükümet hakkında söyledikleri o günün şartları içinde değerlendirildiğinde ağır eleştiriler olduğu görülmektedir. Bu çerçevede büyük toprak sahiplerinin çıkarları söz konusu olduğunda tek parti yönetimine karşı başkaldıracak güce ulaştıkları anlaşılmaktadır.

Damar Arıkoğlu da büyük toprak sahibi vekillerden biridir, Geçici Komisyon üyesi olmamasına rağmen çalışmaları yakından takip etmiştir. Seyhan Milletvekili Arıkoğlu, ülkenin ciddi manada toprak reformuna ihtiyacı olduğunu düşünmekte fakat ÇTK'nın bazı maddeleri yumuşatıldığında faydalı olabileceğini savunmaktadır. Damar Arıkoğlu, orta işletmenin teknik, makineli, traktörlü ziraat yaptığını ve pullukla, sabanla çalışan kollardan çok daha fazla mahsul alıp dönüm başına randımanının çok yüksek olduğuna değinmektedir. Arıkoğlu da tıpkı diğer toprak sahipleri gibi 17. maddeye gelip takılmıştır. Seyhan Milletvekili 5000 dönümden fazla toprağın kamulaştırmaya tabi tutulmasını kabul ederken, önce devletin elindeki arazilerin dağıtılmasını ve olacakların görülmesini istemektedir.¹⁹⁰

Zekeriya Sertel, 14 Mayıs tarihinde yapılan görüşmeyi "Meclis'te Esen Hava" başlıklı yazısında ele almıştır. Sertel, Halk Partisi'nin altı umdesinden birinin inkılapçılık olduğunu belirterek, Halk Partisi'nin yaptıkları ile bu sığata hak kazandığını yazmakla beraber milletvekillerinin görüşmelerdeki tutumunu eleştirmektedir. Halk Partisi'ne mensup olan mebusların inkılapçı olmaları gerektiğini dile getiren Sertel, söz alan milletvekillerinin toprak reformu aleyhine

¹⁸⁹ TBMM TD, Devre: 7, cilt:17, (14.05.1945), s.79-82.

¹⁹⁰ TBMM TD, Devre: 7, cilt:17, (14.05.1945), s.82-84.

konuşmalarını eleştiriyor ve onların toprak kanunu aleyhine bir hava yarattığını belirtiyordu. Tan Gazetesi yazarı, Meclis'teki toprak sahiplerinin topraklarının elinden alınması telaşına düştüklerini de yazıyordu.¹⁹¹

Aydın Milletvekili Adnan Menderes Geçici Komisyon'un "mazbata muharriri", aynı zamanda Aydın yöresinde geniş toprakların sahibi bir çiftçidir. Türk siyasi hayatının bir dönemine damga vuracak olan Adnan Menderes, ÇTK görüşmeleri sırasında yaptığı konuşmalarla ön plana çıkacak ve kamuoyu tarafından tanınan bir sima haline gelecektir. Menderes, 16 Mayıs'ta yapılan ikinci oturumda söz alır. Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun son komisyon toplantısına gelerek bazı değişiklikler yapılmasını istediğini, komisyonda iki kez görüşülen madde ve hükümlerin üzerinde bir üçüncü görüşmenin açılmasının iç tüzük hükümlerine aykırı olduğunu ileri sürer. Başbakan Saraçoğlu'nu bu tutumundan dolayı eleştirir. Adnan Menderes, bu nedenle komisyonun üçüncü görüşmede kabul ettiği değişikliklere şerh koyduğunu belirtir ve komisyon sözcülüğünden istifa eder. Bu istifa, onun, CHP'den ayrılışının ilk adımı olarak değerlendirilebilir.¹⁹²

Aydın Milletvekili Menderes, savaşın bittiği ve gerek ulusal, gerekse uluslararası yaşayışın demokratik esaslara ve ulusal egemenlik ilkelerine göre yeni baştan düzenlenmesine dünyaca uğraşılmakta olduğu günlerde olayların önünde gitmek gerektiğini savunur; hükümete yeni koşullarda eski yöntemlerle idareye devam edilemeyeceği uyarısını yapar. Menderes, usul hakkındaki eleştirilerinden sonra kanun tasarısı hakkındaki kritiklerini de mebuslarla paylaşır. Menderes'e göre sıkıntı toprak darlığından çok toprağı değerlendirecek, sermaye, donatım, emek ve bilgi yoksulluğundan kaynaklanmaktadır. Aydın Milletvekili, bu noktadan yola çıkarak komisyon tarafından ikinci görüşme sonucunda tespit edilen metnin memleket realitelerine uygun olduğunu belirtir, Başbakan Saraçoğlu'nun teklifi üzerine alınan beş yüz dönümden büyük işletmelerin kamulaştırılması kararının ekstrem bir yol olduğunu ileri sürer. Menderes, bu değişikliğin 5000 dönümden 500 dönüme kadar olan orta işletmelerin güven sorunu yaşamalarına sebep olacağını, bunun da üretimi olumsuz yönde etkileyeceğini söylemektedir. Menderes, iki bin dönüme kadar olan yani orta işletme bile sayılamayacak durumda bulunan işletmelerin parçalanmasına

¹⁹¹ Zekeriya Sertel, "Meclis'te Esen Hava", **Tan**, 16 Mayıs 1945, s.1-2.

¹⁹² Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes'in Dramı**, Remzi Kitabevi, 2. Basım, İstanbul, 1979, s.123.

gitmek ve esasen işletilmekte olan toprakların üzerinde bir sahip değiştirme niteliğinde olacak mülkiyet düzeltmeleriyle uğraşmak yerine, yeni toprakların tarıma açılmasını, yeni işletmelerin kurulmasını ve iyi işlenmemekte olan toprakların daha iyi işlenmesini sağlayacak prensiplerin Toprak Kanunu'nda hakim olmasında yarar olduğunu savunmaktadır.

Toprak sahiplerinin dönüp dolaşıp geldiği yer aynı olmaktadır: 17.madde. Menderes, üçüncü görüşmede yapılan son değişikliklerin düzeltilmesi için tasarının tekrar Geçici Komisyon'a gönderilmesini teklif ederek, konuşmasını bitirmiştir. Menderes'in üçüncü toplantıda yapılan ve değiştirilmesini istediği teklif de kanun tasarısının ruhu denilen 17. madde olarak karşımıza çıkmaktadır. Menderes'in teklifi Meclis'te oylanmış ve reddedilmiştir.¹⁹³

1945 yılı bütçe görüşmeleri nedeniyle ara verilen ÇTK tasarısı görüşmelerine 1 Haziran 1945 tarihinde yeniden başlanmıştır. Bu görüşmeye damgasını vuran Kütahya Mebusu Alaattin Tiritöğlü ve 320 arkadaşının verdiği önerge olmuştur. Önerge 17.madde ile ilgilidir ancak değişiklik toprak sahiplerinin istediği yönde değil tam aksi istikamettedir. Verilen taktir, bazı milletvekilleriince toprak dağıtım kanununun maksadını ve gayesini daha sağlam bir zemine oturtmak amacıyla hazırlanmış bir önerge olarak görülüyordu.¹⁹⁴

Tan gazetesi 1 Haziran'da yapılan görüşme hakkındaki haberinde, görüşmenin 16'ncı maddeye kadar oldukça sakin devam ettiğini; ancak başkanın 17'inci maddeye geçiyoruz demesi üzerine Meclis'in havasının birdenbire değiştiğini ve 17'inci madde için muharebenin başladığını yazmaktadır.¹⁹⁵

Alaattin Tiritöğlü ve arkadaşları 17'inci maddede değişiklik yapılması teklifinde bulunurlar. Değiştirilmesi istenen madde aşağıdaki gibidir:

---

¹⁹³ TBMM TD, Devre: 7, cilt:18 (01.06.1945), s. 111-117.

¹⁹⁴ Cumhuriyet, 3 Haziran 1945, s.1-3.

¹⁹⁵ Tan, 2 Haziran 1945, s.1-2.

“Topraksız veya az topraklı olan ortakçılar, kiracılar ve tarım işçileri tarafından işlenmekte bulunan arazi o bölgede (39) uncu madde gereğince dağıtmak esas tutulan miktarın kendi seçtiği yerde üç katı sahibine bırakılmak şartı ile yukarıda yazılı çiftçi ve işçilere dağıtılmak üzere kamulaştırılabilir. Sahibine bırakılacak arazi 50 dönümden aşağı olamaz. Bu madde hükmünün uygulanmasında 15 ve 16’ncı maddelerin hükümleri işlemez. Geçici mevsim işçileri hakkında bu hüküm uygulanamaz. İşçinin geçici mevsim işçisi olup olmadığını Tarım Bakanlığı belli eder”¹⁹⁶

Tiritoglu ve arkadaşları tarafından önerilen 17’inci maddenin değiştirilmiş hali ise şöyledir:

“Topraksız veya az topraklı çiftçiler tarafından ortakçılık veya kiracılıkla işlenmekte olan veya hiç arazisi olmayıp öteden beri tarım işçiliği ile geçinenlerin üzerlerinde yerleşmiş buldukları arazi, o bölgede (39) uncu madde gereğince dağıtmağa esas tutulan miktarın kendi seçtiği yerde üç katı sahibine bırakılmak şartı ile yukarıda yazılı çiftçi ve işçilere dağıtılmak üzere kamulaştırılabilir. Sahibine bırakılacak arazi 50 dönümden aşağı olamaz. Şu kadar ki bu hükmün uygulanmasında daha yakında dağıtılabilecek ve kamulaştırılabilecek araziden bunlara verilmesi mümkün olan miktarın bu çiftçileri topraklandırmağa yetmesi şarttır. Civardaki çiftçiler tarafından ortakçılık ve çiftçilikle işlenmekte olan arazi dahi bu çiftçilere dağıtılmak üzere yukarıdaki şartlar ve esaslara göre kamulaştırılabilir. Bu gibi yerlerde köy varsa köy öğretmeni için tüzel kişiliği adına da bir yer verilir”¹⁹⁷

Bu değişiklik önergesinin verilmesinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün ağırlığını koyması etkili olmuştur. 17. madde ile ilgili olarak önergeye son halini Cumhurbaşkanı İnönü vermiş ve önergenin mebuslar tarafından imzalanması için otoritesini kullanmıştır.¹⁹⁸

Verilen önerge aleyhinde konuşmalar Cavit Oral ile başlamıştır. Oral, ülkenin orta işletmelere olan ihtiyacından bahsetmiş ve bir çok amele geçindirdiğini söyleyerek

¹⁹⁶ Tan, 5 Haziran 1945, s.1.

¹⁹⁷ Tan, 5 Haziran 1945, s.1.

¹⁹⁸ Avcıoğlu, a.g.e., ss.493-495.

orta işletmelerin faydalarını vurguladıktan sonra 17. madde hükümlerinin toprakta hiçbir sınır tanımadığını, sınırı 50 dönüme kadar indirdiğini, orta işletmeyi hiçe saydığını, 50 dönüme kadar inen sınırın 100 dönümlük bile araziye parçalayabileceğini dile getirmiştir.¹⁹⁹

Önerge hakkında görüşlerini bildirmek için söz alanlardan biri de Adnan Menderes'tir. Menderes, teklifin hazırlanma şekli nedeniyle milli egemenlik ilkesi ve anayasaya aykırı olduğunu öne sürmüştür; Anayasa'nın tamamen demokratik düşünce ve kanaatlerin ürünü olduğu halde, demokrasinin var olabilmesinin milli egemenliğin TBMM'de tam olarak bulunmasına ve görüşmelere en geniş şekilde yer verilmesine bağlı olduğuna dikkat çekerek önergenin bunu engellediğini söylemiştir.²⁰⁰

Menderes, Tiritioğlu tarafından yapılan teklifin kanunun en önemli maddesini konuşmayı lüzumsuz hale getirdiğini iddia etmiş ve tek parti olarak kalındığı sürece bu durumun daha sakıncalı safhalar gösterebileceğini öne sürmüştür.²⁰¹ Topraksız çiftçiyi toprak sahibi yapmak amacının memleketi, istihali, zirai kalkınmayı ve mülkiyet nizamını olumsuz etkileyecek hadlere gittiğini söyleyen Menderes, toprakların 50 – 100 dönümlük parçalara ayrılmasının hedeflerin hudutlarını kat kat aştığını savunmuştur. Adnan Menderes, Toprak Kanunu'na muhalif olmadığını fakat topraksız çiftçiyi topraklandırma davasında kamulaştırmayı elli dönüme kadar indiren aşırı tedbirlerin aleyhtarı olduğunu ifade ederek durduğu noktayı açıklamaktadır.²⁰²

Aleyhte ve leyhte yapılan yapılan diğer konuşmalardan sonra Kütahya Mebusu Alaaddin Tiritioğlu ve ile 320 arkadaşının önergesi 17.madde olarak kabul edilmiştir. Tan gazetesi, Alaattin Tiritioğlu ve arkadaşlarının teklifi oylandığı sırada elli altmış

---

¹⁹⁹ TBMM TD, Devre: 7,cilt:18, (01.06.1945), 32–34.

²⁰⁰ Osman Akandere, **Milli Şef Dönemi Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler 1938 -1945**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 364–365.

²⁰¹ **Tan**, 5 Haziran 1945, s.2.

²⁰² **TBMM Tutanak Dergisi**, Devre: 7, cilt: 18, (01.06.1945), s.36 – 41.

elin kalkmamış olduğunu, 17'inci maddenin son şeklinin bu suretle kabul edildiği haberini vermektedir.²⁰³

17'inci maddenin kabulünün ardından ÇTK görüşmeleri heyecanını kaybetmiş ve diğer maddeler teker teker görüşülerek Meclis'in onayı alınmıştır. Toprak sahipleri ve eşraf cephedeki bu çarpışmayı kaybetmişlerdir; ancak tasarının kanunlaşması yeterli değildir. Bir de Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun uygulama aşaması vardır ve hükümet hiçbir zaman bu alanda başarı gösterememiş, Meclis'teki çarpışmayı kaybeden muhalefet savaşın galibi olmuştur.

ÇTK'nin ikinci görüşmesi 11 Haziran 1945 tarihinde gerçekleşmiş ve toplantı sonunda yapılan oylamada kullanılan 345 oyun tamamının onayıyla ÇTK kabul edilmiştir.

Tan gazetesi yazarı Esat Adil Müstecaplıoğlu, kanunun Meclis'te onaylanmasının ardından neşredilen makalesinde atılan bu adımın demokrasinin gelişmesinde önemli bir rol oynayacağını şöyle açıklamaktadır:²⁰⁴

“Türk Toprak Reformu adını verdiğimiz ve iki aydan beri; bu konu üzerinde birçok etüdler neşrettiğimiz “Çiftçiyi Toprak Dağıtım Kanunu” sanılmasın ki ortaçağ toprak mülkiyet kalesini tarumar etmiştir. Hayır, bu kanunla yapabildiğimiz en büyük iş bu kale duvarlarında gedikler açmak ve toprak üzerindeki feodal mukavemeti kırmak olmuştur. Bu küçümsenmeyecek büyük bir zaferdir. Bundan ötesini diğer reformlar tamamlayacaktır. Cumhuriyet Hükümeti'nin ve Büyük Millet Meclisi'nin elbirliğiyle başarmış olduğu bu reformun, Türk demokrasisinin gelişmesinde de çok mühim bir rol oynayacağı muhakkaktır”

ÇTK beklenenin aksine; Türkiye'nin ekonomik ve toplumsal hayatında değil, onlardan çok Türk siyasal hayatının şekillenmesine etki yapan bir kanun olarak iz

---

²⁰³ **Tan**, 5 Haziran 1945, s.1-2.

²⁰⁴ Esat Adil Müstecaplıoğlu, “Türkiye’de Büyük Toprak Reformu” **Tan**, 17 Haziran 1945, s.3.

bırakmıştır. Toprak Kanunu Tasarısı'nın yasalaşması CHP'nin parçalanmasına yol açmış, bu süreç sonunda DP kurulmuştur.²⁰⁵

2.4. 1945 YILI BÜTÇE KANUNU TASARISI'NIN KABULÜ VE HÜKÜMET İÇİN GÜVENOYLAMASI

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tasarısının maddeleri üzerindeki hararetli tartışmalar günlerce devam etti. Fakat asıl devam edip giden, bu tasarının görüşülmesi sırasında başlayan muhalefet olmuştu. 21 Mayıs'ta başlayan 1945 Yılı Bütçe Kanunu tasarısı üzerindeki görüşmelerde bu durum daha açık olarak ortaya çıktı.²⁰⁶

Maliye Bakanı Nurullah Sümer bütçe ile ilgili yaptığı konuşmada, Mali yılın Haziran'dan Mart'a alınmış olması sebebiyle yedi aylık olan 1945 yılı bütçesindeki gelirler toplamının 530.233.000 ve giderler toplamının 595.834.898 lira olduğunu; Bütçe komisyonunun bunları değiştirerek gelirler toplamını 537.843.000 ve giderler toplamını 603.404.824 lira olarak belirlediğini açıklamıştır. Bakan, 1945 bütçesindeki giderlerin yüzde 89'unu vergilerle, geri kalanının istikrazlarla karşılanacağını belirttikten sonra 1945 bütçesinin bir önceki yıla göre 86 milyon 183 bin 77 lira arttığını vurgulamaktadır.²⁰⁷

Savaş yıllarının, Milli Savunma giderlerini olağanüstü derecede arttırdığına işaret eden bakan, bunların fiyatlara yansımaları önlemek ve vatandaşın yaşam koşullarının ağırlaşmasına engel olmak gibi zor görevlerle karşı karşıya bulduklarını belirtmektedir. Sümer, yurttaşların yaşam şartlarının ağırlaşmasını önlemek konusunda pek başarılı olmadıklarını da kabul etmektedir.²⁰⁸

---

²⁰⁵ Feroz Ahmad, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, çev: Sedat Cem Karadeli, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2007, s.122.

²⁰⁶ Goloğlu a.g.e., s.344.

²⁰⁷ **Akşam**, 22 Mayıs 1945, s. 1-2.

²⁰⁸ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:7, Cilt: 17, (21.5.1945), s. 196 – 201.

Nurullah Sümer, zor koşullara rağmen Merkez Bankası'ndaki altın miktarının bir önceki yıla göre 53 ton artmış olmakla beraber, Merkez Bankası'nın sahip olduğu 52 milyon lira değerinde serbest döviz bulduğunu bildirmekte; bu döviz ve altın varlığının harp sonrasında umumi kalkınmayı sağlamak için yurt dışından teknik ekipman alınması için kullanılacağı bilgisini vermektedir.²⁰⁹

Savaş yıllarının ülke ekonomisi üzerindeki tahribatı konusunda Meclis hemfikirdir. Fakat fikirdeki birlik eleştirileri engellemektedir. Bütçe Kanun Tasarısı görüşmeleri hükümete yapılan doğrudan eleştiriler, hatta işi beceremeyenlerin iktidar mevkiini terk etmesi istekleri arasında geçmiştir.

Milletvekilleri hayat pahalılığından, vurgunculuktan, karaborsadan şikayet etmekte bunlara çözüm bulunmasını istemektedirler. Üzerinde durdukları diğer bir konu ise dar ve sabit gelirli vatandaşların hayat şartlarının düzeltilmesi zaruretidir. Müstakil Grup Başkan Vekili Ali Rana Tarhan, Feridun Fikri Düşünsel, Berç Türker bu konuları gündeme getiren mebuslardır.²¹⁰ En ağır eleştiriler ise Hikmet Bayur ve Emin Sazak'tan gelmiştir. Bu ikiliden kürsüye ilk çıkan Eskişehir Milletvekili Emin Sazak olmuştur.

Sazak, bütçe görüşmelerini, bir anonim şirketin yıllık bilançosu gibi gördüğünü belirtmekte; işler iyi gitmişse yönetim kurulunun ibra edilmesi, kötü gitmişse değiştirilmesi gerektiğini söylemekte ve hükümeti elindeki olanakları iyi değerlendirememesi dolayısıyla beceriksizlikle suçlamaktadır.

Eskişehir Mebusu Sazak, hükümetin ekonomideki başarısızlığının sebeplerini irdelerken üzerinde en fazla durduğu konuya devletin ekonomi içindeki etkinliğidir. Sazak, devletin ekonominin fazlaca içinde olduğunu ve ferdi teşebbüsü engellediğini söylemekte; devletin savaş yıllarında yaptığı işlerden çekilmesini istemektedir.

Emin Sazak'ın, savaş yıllarının zor koşullarında bile Cumhurbaşkanı ve hükümetin önemle üzerinde durduğu eğitim alanında da eleştirileri vardır. Şehirdeki ve kasabadaki okulların devlet tarafından yaptırıldığını belirten Sazak, köylünün ise

²⁰⁹ TBMM TD, Dönem:7, Cilt: 17, (21.5.1945),s. 196 – 201.

²¹⁰ Akşam, 22 Mayıs 1945, s.2.

kendi okulunu kendisi yapma zorunluluğu dolayısıyla ezildiğini vurgulamaktadır. Sazak eğitim konusunda yoksul köylünün üzerine yıkılan sorumluluklardan şikayetçi olmakta ve köylülerin sözcüsü gibi konuşmaktadır. Bununla beraber Sazak'ın aynı duyarlılığı yoksul köylünün yoksulluktan kurtulmasını, üretmesini ve kendisinden istenen vergileri kolaylıkla ödemesini sağlayacak olan Çiftçiyi Topraklandırma Kanun Tasarısı görüşmeleri sırasında göstermediğini biliyoruz. Sazak, ÇTK görüşmeleri sırasında yoksul köylünün değil tam aksine büyük toprak sahiplerinin savunucusu olmuştur.

Sazak'ın Köy Enstitüleri'nde verilen eğitimle ilgili de sıkıntıları vardır. Emin Sazak, Köy Enstitüleri'nde öğretmen yetiştirmenin iyi bir şey olduğunu fakat bunun için gidilen yolun doğru olmadığını söylemekte ve sıkı bir denetimde bulunarak işlerin doğru yola koyulacağından kuşkusu olmadığını ifade etmektedir. Sazak, Enstitü'deki müzik derslerini eleştirmekte, anasının yanında kızını kucakladım diye müzik dersi olur mu, böyle kültür olur mu diye sormaktadır.²¹¹

Günün koşulları değerlendirildiğinde Sazak'ın Meclis kürsüsünden paylaştığı fikirler, oldukça keskin talepler olarak karşımıza çıkmakta ve güçlenen sınıfların ortaya koyacakları istekler konusunda aydınlatıcı ipuçları taşımaktadır.

Manisa Milletvekili Hikmet Bayur, Sazak'ın arkasından kürsüye çıkmış, önce memleketi dünya yangınından koruduğu için hükümete teşekkür etmiştir. Fakat Bayur'un ekonomi politikalarıyla ilgili eleştirileri serttir.²¹² Bayur, ekonomik işlerde göze çarpan başlıca yönün vurgunculuk ve hırsızlık olduğuna dikkat çekerek, millete varlık içinde yokluk çektirildiğini söylemekte bunu da ekonomik işlerde tam bir beceriksizlik gösterilmesine, yeteneksizliğe bağlamaktadır. Memlekette yararlı hiçbir unsurun korunamadığını söyleyen Hikmet Bayur, köylünün de vurguncu eline düştüğünü; pahalılığa tedbir alınmadığını; pahalılığın önlenememesinde hırsızlığın, bilgisizliğin ve vurgunculuğun büyük rolü olduğunu ifade etmektedir. Harbe giren memleketlerde hayat pahalılığı artışının yüzde yirmi otuz civarında olduğunu söyleyen Bayur, Türkiye'de fiyatların yüzde beş yüz arttığını belirtmektedir. Hikmet

---

²¹¹ TBMM TD, Dönem:7, Cilt: 17, (21.5.1945),s. 214 – 217.

²¹² TBMM TD, Dönem:7, Cilt: 17, (21.5.1945),s. 217 - 225.

Bayur pahalılıkta, karaborsada hükümetin de dolaylı etkisi olduğunu savunmakta ve bu durumda hükümetin çekilmesi gereğini vurgulamaktadır.²¹³

“Hükümet azaları çalıyorlar demedim. Fakat çaldırıyorlar. Hırsızlıkları men edemiyorlarsa bunları men edecek kabiliyet gösterebilirler yahut çekilsinler.”

Hükümetin başı olarak eleştirilere cevap vermek için kürsüye çıkan Başbakan Şükrü Saraçoğlu da, savaş öncesi ve savaş sırasındaki ekonomik vaziyet arasındaki menfi durumu kabul etmekle beraber şunları söylüyordu:

“Savaştan bugüne kadar olan duruma gelince; gerçekten yürüyüşümüz aynı hızla devam etmedi, edemedi, zaten de edemezdi. Çünkü vatan ufuklarının her yanında savaş tehlikesi ayaklanır ayaklanmaz, bütün varlığımızı tek bir şeye adadık: Kuvvetli bir orduyu ayakta tuttuk ve Türk Milleti'nin iradesini her vakit hatırı sayılır bir kudret haline getirdik.”²¹⁴

Saraçoğlu, bu duruma rağmen Türk milletinin genel seviyesini yükseltmek için eğitim, ekonomi, maliye alanlarında ellerinden gelen ödeneği ayırdıklarını, hatta bu uğurda imkansız bile başvurduklarını söylemektedir. Başbakan, bu zor koşullarda 110 ton ek altın biriktirilerek altın stoğunun 200 tona ulaştığı, Merkez Bankası elinde de 52 milyon liralık döviz rezervinin bulunduğunu açıkladıktan sonra, bu birikimin bir kısmının yeni fabrika ve tesisler için harcanacağını vurgulamaktadır.²¹⁵

Şükrü Saraçoğlu, bütçe görüşmelerinde söz alan ve hükümeti eleştirerek iktidar hükümet mevkiini bıraksın diyen milletvekillerine de hükümetin iş başında olduğunu ve bir tek oy çokluğu ile bile görevini yapmayı sürdüreceği cevabını vermektedir. Saraçoğlu, Hükümetin iktidar mevkiini terk etmesine karar verecek gücün ancak Büyük Millet Meclisi olduğunu da ayrıca vurgulamıştır.²¹⁶

---

²¹³ **Akşam**, 22 Mayıs 1945, s.2.

²¹⁴ **Akşam**, 22 Mayıs 1945, s.2.

²¹⁵ **Akşam**, 22 Mayıs 1945, s.2.

²¹⁶ **Akşam**, 22 Mayıs 1945, s.2.

Bir hafta süren Bütçe Kanun Tasarısı görüşmelerinin ardından yapılan oylamada 368 kabul, 5 aleyhde oy kullanılmış ve kanun tasarısı Meclis tarafından onaylanmıştır. Ret oyu kullananlar İzmir Milletvekili Celal Bayar, Aydın Milletvekili Adnan Menderes, İçel Milletvekili Refik Koraltan, Kars Milletvekili Fuat Köprülü ve Eskişehir Milletvekili Emin Sazak'tır.

Bütçe Kanun tasarısı Meclis'te onaylanmıştı ancak Başbakan Saraçoğlu oylamanın ardından yaptığı konuşmada Hikmet Bayur ve Emin Sazak'ı eleştirdi ve hükümet için güven oylaması yapılmasını istedi. Saraçoğlu, Bayur'un bütçe nedeniyle beyaz oy veriyoruz sözlerine atıfta bulunarak Meclis'ten hükümete olan güvenlerini oylarıyla bir kez daha göstermeleri talebini dile getirmiştir.²¹⁷ Başbakan Saraçoğlu, Emin Sazak'ın yakın bir zamana kadar hükümete güven duyduğunu belirttiikten sonra bu durumun Toprak Kanunu söz konusu olduğu günden beri değiştiğini belirtmiştir. Başbakan, Türk köylülerini kurtarma yolunda Emin Sazak gibi candan bir arkadaşının güvenini yitirse bile yolundan ayrılmayacağını ilan etmiş²¹⁸ ve ÇTK konusundaki kararlılığını ortaya koymuştur.

Hikmet Bayur, başbakanın kendisine yönelik eleştirilerini, gensoru önergesi için yeterli imzayı toplamasının mümkün olmadığını ama bu durumun kendisini Meclis'te bulunduğu sürece fikirlerini ifade etmekten alıkoymayacağını cevabını vererek yanıtlamıştır.²¹⁹

Oylamaya 366 Milletvekili katıldı. Bu milletvekillerinden 359'u hükümet lehine, 7'si hükümet aleyhine oy kullandı. Celal Bayar, hükümete güvensizlik oyu veren 7 kişinin Aydın Milletvekili Adnan Menderes, İçel Milletvekili Refik Koraltan, Kars Milletvekili Fuat Köprülü, Eskişehir Milletvekili Emin Sazak, Kütahya Milletvekili Recep Peker, Manisa Milletvekili Hikmet Bayur ve kendisi olduğunu yazmıştır.²²⁰

Recep Peker, ret oyu vermesinin sebeplerini yaptığı bir konuşmayla açıkladı ve özetle hükümeti meydana getiren unsurların toplamının vücuda getirdiği Kabine'nin,

---

²¹⁷ **Akşam**, 30 Mayıs 1945, s.1-2.

²¹⁸ **Akşam**, 30 Mayıs 1945, s.1-2.

²¹⁹ **Akşam**, 30 Mayıs 1945, s.1-2.

²²⁰ Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes**, Derleyen: İsmet Bozdağ, Baha Matbaası, İstanbul, t.y., s.30.

bugün devletin içinde bulunduğu iç ve dış ekonomik güçlükleri tümü ile iyi bir surette kavrayıp göğüsleyebileceğine inancı olmadığını açıkladı. Peker, Başbakan Şükrü Saraçoğlu'na da hükümette genişçe bir değişiklik yapmak, hükümeti yeni elemanlarla güçlendirmek tavsiyesinde bulundu.²²¹

Metin Toker, bu çıkışı Recep Peker'in Başbakanlığa oynamasına ve Milli Şef İnönü'ye sadece iç, dış ve ekonomik güçlüklerle değil; yeni özgür siyasi hayatı içinde muhaliflerle de en başarılı şekilde uğraşabilecek kimsenin kendisi olduğunu gösterme gayretine bağlamaktadır.²²²

Bütçe görüşmelerinin sona ermesiyle birlikte parti yönetiminde ve hükümette değişiklikler meydana gelecek ve bu değişiklik Türk siyasal yaşamında artık taşların yerinden oynadığını gösterecektir.

Oylama 29 Mayıs 1945 günü yapılmıştı. 30 Mayıs 1945 günü CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esenal'ın istifa ettiği ilan olundu.²²³ Cemil Koçak da korporatist görüşleri ile tanınan Memduh Şevket Esenal'ın istifası üzerine Parti Genel Sekreterliği'ne Nafi Atıf Kansu'nun getirilmesinin liberalleşme eğilimini gösterdiğini yazmaktadır.²²⁴

Bütçe oylamasından iki gün sonra, 31 Mayıs'ta, fazla tenkide uğramış bakanlardan Celal Sait Siren istifa edecek, onun yerine Ticaret Bakanlığı'na Raif Karadeniz getirilecektir. Halbuki o zamana kadar adet, hücumu uğramış bakanların daha sıkı tutulması ve gürültüye pabuç bırakılmayacağına yaramaz milletvekillerine gösterilmesiydi.²²⁵

Gelişmeler değişen iç ve dış koşulların sağladığı olanakları kullanan muhaliflerin, Tek Parti Yönetimi üzerinde baskısını hissettirmeye başladığını göstermektedir.

---

²²¹ **Akşam**, 30 Mayıs 1945, s.1-2.

²²² Toker, **a.g.e.**, s. 64-65.

²²³ Tekin Erer, **Türkiye'de Parti Kavgaları**, Cilt: 1, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul, 1963, s.71.

²²⁴ Koçak, **a.g.e.**, s.557.

²²⁵ Toker, **a.g.e.**, s.65.

ÇTK ve Bütçe Kanunu görüşmelerinden sonra Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü'nün Parti Grubu'na verdikleri Dörtlü Takrir ve Fuat Köprülü ile Adnan Menderes'in Vatan gazetesinde çıkan yazıları muhalefetin geçici bir rüzgar değil, ülkenin siyaset iklimine hakim olacak bir realite olduğunu ortaya koyacaktır.

2.5. 17 HAZİRAN 1945: CHP'NİN ADAY GÖSTERMEDİĞİ BİR SEÇİM

Boş olan 6 milletvekilliği için 17 Haziran 1945 tarihinde yapılacağı ilan edilen seçimler Türkiye'de büyük heyecan yaratmıştır. Bu heyecanın nedeni yapılacak olan seçimde CHP Merkezi tarafından kimsenin aday gösterilmeyecek olmasıdır.

Partinin bu kararı, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 19 Mayıs Gençlik Bayramı'nda yaptığı konuşmada işaret ettikleri “demokrasiye gidişin” belirgin yansıması olarak nitelendirilmektedir. Bütçe müzakerelerinde yapılan tartışmaların ve son parti idare kurulundaki değişikliklerin de bu kararla ilgili olduğu düşünülmektedir.²²⁶

CHP Genel Başkan Vekili ve Başbakan Şükrü Saraçoğlu yayınladığı bildiriye durumu şöyle ilan etmektedir:²²⁷

“Açık bulunan Kocaeli, Zonguldak, Sivas, Burdur, İstanbul ve Çorum milletvekillikleri için Haziran'ın 17'inci Pazar günü seçim yapılmasına ve bu seçimde Partimiz merkezi tarafından aday gösterilmemesine genel başkanlık divanında karar verilmiş bulunmaktadır.”

---

²²⁶ Tan, 8 Haziran 1945, s.1.

²²⁷ Tan, 8 Haziran 1945, s.1-3.

Kararın ardından, İçişleri Bakanlığı tarafından seçimle ilgili emirler vilayetlere gönderilmiştir. Bu emirde, muayyen kanuni evsafi ve ehliyeti haiz olan vatandaşlardan arzu edenlerin ayın 17'inci gününe kadar namzetliklerini bildiren birer dilekçe ile ilgili makamlara müracaat edebilecekleri bildirilmektedir.²²⁸

Vatan Gazetesi “Serbest Seçim” başlıklı başyazısında, CHP'nin 17 Haziran seçimlerinde aday göstermemek konusundaki kararını tek parti sistemi çerçevesi dışına çıkmaya doğru bir cereyanın varlığının teyidi olarak değerlendirmektedir.²²⁹

Serbest adaylığın ilanı üzerine hepsi Cumhuriyet Halk Partisi'ne bağlı olan ikinci seçmenler arasında bazı tereddütler oluşmuştur. Serbest adaylığın ilanı üzerine hepsi Cumhuriyet Halk Partisi'ne bağlı olan ikinci seçmenler arasında bazı tereddütler hasıl olmuştur. İkinci seçmenler, tercih edecekleri aday konusunda serbest olup olmadıkları konusunun aydınlığa kavuşmasının gerekli olduğunu ifade etmektedirler.²³⁰ Sadece partili adaylara mı oy vermek zorundadırlar, yoksa parti ile ilişkisi olmayan adaylara da oy verebilecekler midir?

CHP Vilayet İdare Heyeti Reisi Tevfik Sılay, parti üyelerinin bir ideolojiye sahip kimseler olduğunu söyleyerek bunların da kendi prensiplerine inanan namzetlere oy vermelerinin doğal olacağını; kendisinin de partili bir namzete oy vereceğini açıklamaktadır.²³¹

Cumhuriyet gazetesinde seçimde ikinci seçmenlerin alacağı tutum hakkında vilayet ve parti il idare heyeti arasında anlaşmazlık olduğu yazılmıştır. Parti İdare Heyeti Reisi'nin, ikinci seçmenlerin CHP'ye üye olmayan namzetlere oy vermemesi gerektiği düşüncesine karşı vilayetin bu fikre katılmadığı yazılmaktadır. Vali ve Belediye Reisi Lütfi Kırdar, görevlerinin seçim kanununu yerine getirmek olduğunu belirterek, teftiş kurulu başkanı olarak da tamamen tarafsız olduğunu söylemektedir.

---

²²⁸ **Tan**, 8 Haziran 1945, s.1.

²²⁹ “Serbest Seçim” **Vatan**, 10 Haziran 1945, s.1–3.

²³⁰ **Cumhuriyet**, 10 Haziran 1945, s.1–3.

²³¹ Zekeriya Sertel, “Seçim Etrafında”, **Tan**, 12 Haziran 1945, s.1–2.

Kendisi de ikinci seçmen olan Vali Kırdar, ikinci seçmen kimliğiyle Parti İdare Reisi'nin fikrine katıldığını beyan etmektedir.²³²

Seçimlerde CHP Merkezi tarafından aday gösterilmeyeceğinin açıklanması seçimlerin bol adaylı ve çok hareketli geçmesine neden olmuştur. İstanbul Milletvekilliği için adaylığını ilk koyan kişi Rum asıllı Türk vatandaşı olan Karikatürist Togo'dur.²³³ Seçimin ilginç gelişmelerinden birisi Kadın Hastalıkları Mütahassısı Cevdet Yakup'un tam dört yerden adaylığını koymuş olmasıdır. Yakup'un aday olduğu yerler Sivas, Kocaeli, Zonguldak ve Çorum seçim bölgeleridir.²³⁴

Seçimler adayların yaptıkları propaganda açısından da hayli renkli ve hareketli geçmiştir. Namzetler, seçildikleri takdirde neler yapacaklarını anlatan beyannameler bastırılmış, gazetelere ilanlar ve demeçler vermiş, seçim günü Konferans Salonu dışındaki kürsüden halka ve ikinci seçmenlere konuşmalar yapmışlardır. Bunlarla yetinmeyen adaylar da vardır; bunlardan biri İstanbul seçimlerinin yapıldığı İÜ Konferans Salonu'nun karşısındaki evi kiralayan ve evin önüne dayadığı merdiven üzerinden propaganda yapan Arif Ülkü, diğeri de kamyonetin üstüne koyduğu hoparlörden plaklara doldurulmuş nutuklarını çevredeki vatandaşlara ve ikinci seçmenlere dinleten Şoförler Cemiyeti Başkanı Senihi Yürüten'dir.

İstanbul'da milletvekilliği için toplam 103 başvuruda bulunulmuş, bunlardan 6'sı adaylıklarını geri çekmiş, Beşiktaş Hukuk Hakimi Zeki Barlas da merkezden tayin edilen bir memur olduğu için seçim kanununa göre aday olamayacağından listeden çıkarılmıştır. Böylece İstanbul'da aday sayısı 96 olmuştur. Adayların tam listesi Tan gazetesi'nde de yayınlanmıştır.²³⁵

Seçimlerin yapıldığı 17 Haziran günü Tan Gazetesi'nde kimlerin kazanacağı ile ilgili tahminlerin yer aldığı bir yorum bulunmaktadır. Namzetlerin vaziyetleri, programları ve yaptıkları propaganda göz önünde bulundurulduğunda İstanbul'da

---

²³² **Akşam**, 15 Haziran 1945, s.1.

²³³ **Cumhuriyet**, 9 Haziran 1945, s.1-3.

²³⁴ **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1945, s.1-3.

²³⁵ **Tan**, 17 Haziran 1945, s.3.

Hakkı Tarık Us, Sivas'ta Emekli General Fikri Erbuğ, Kocaeli'de Profesör Nihat Erim, Zonguldak'ta eski CHP Başkanı Nuri Gençtürk, Çorum'da eski mebus İhsan Sabuncuoğlu'nun seçimi kazanacağı ileri sürülmektedir.²³⁶

Hararetili ve heyecanlı geçen seçimler sonucunda İstanbul'dan Muhittin Üstündağ, Zonguldak'tan Ali Rıza İncealemdaroğlu, Sivas'tan Emekli General Fikri Erbuğ, Kocaeli'den Nihat Erim, Çorum'dan Edip Alpsar ve Burdur'dan Mahmut Sanlı'nın seçildiğini öğreniyoruz.²³⁷ Bu sonuçlar, Tan gazetesinin çok isabetli tahminlerde bulunmadığını göstermektedir.

Seçimin neticelenmesinin ardından İstanbul seçimlerinde usulsüzlük olduğu konusunda şikayette bulunulmuştur. İddialardan ilki, kanun hükümlerine göre seçimden evvel ikinci seçmenlerin yoklaması yapılması lazım gelirken bu yoklamanın yapılmamış olmasıdır. İkinci iddia ise seçime katılan seçmenlerin sayısının kanunun belirlediği onda sekiz oranından eksik olmasıdır; Vali Kırdar, Teftiş Kurulu'nun durumu değerlendirdikten sonra seçimlerde usulsüzlük olmadığına karar verdiğini kurul başkanı olarak ilan etmiştir.²³⁸

17 Haziran seçimleri, basın ve kamuoyunun gösterdiği yoğun ilgi; adayların propaganda çalışmaları, seçim sürecinin sorunsuz geçmesi özellikleriyle öne çıkmıştır. Bu olumlu tablo halkın özgürlükçü siyasal yaşama hazır ve istekli olduğunun göstergesi sayılabilir.

2.6. ÇALIŞMA BAKANLIĞI'NIN KURULMASI VE İŞ KAZALARI İLE MESLEKİ HASTALIKLAR VE ANALIK SİGORTALARI HAKKINDAKİ KANUNUN KABULÜ

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nda izlediği iktisadi politikanın yükü, daha çok yoksul sınıfların sırtına binmişti. Bu bakımdan, savaş sonunda CHP iktidarı işçi ve

---

²³⁶ Tan, 17 Haziran 1945, s.3.

²³⁷ Tan, 18 Haziran 1945 s.1.

²³⁸ Tan, 20 Haziran 1945, s.1-2.

köylü sorunlarına eğilme zorunluluğunu hissetmiştir. Topraksız veya yeter toprağı olmayan çiftçilere toprak dağıtımı için ÇTK'nin çıkarılmasının ardından ele alınan toplumsal sorunlardan biri de işçi sorunları olmuştur.²³⁹ Hükümetin bu yönde attığı ilk adım çalışma hayatı ile ilgili işleri düzenleme, yürütme ve denetleme ile görevli olmak üzere bir Çalışma Bakanlığı kurulmasıdır.

İkinci Dünya Savaşı, toplumun büyük çoğunluğunun hayat şartlarını zorlaştırmış en büyük tahribatı da dar ve sabit gelirlili vatandaşlar üzerinde yapmıştır. Bunun farkında olan tek parti idaresi savaşın sonlarına doğru vatandaşların sıkıntılarını azaltmak için önlemler alma ihtiyacı duymuş ve bu yönde çalışmıştır. ÇTK'nin çıkarılmasının ardından Çalışma Bakanlığı'nın kurulması da tek parti yönetimi tarafından vatandaşları kazanmak için atılan adımlardan biridir.

Tan gazetesi Çalışma Bakanlığı'nın kurulduğunu, Devlet dairelerinin Bakanlıklara ayrılması hakkındaki 3271 sayılı kanunun birinci maddesine dayanılarak çalışma hayatı ile ilgili işleri düzenleme, yürütme ve denetleme ile görevli olmak üzere bir çalışma bakanlığı kurulmuş ve bu bakanlığa Konya Milletvekili Doktor Sadi Irmak'ın tayini 7 Haziran 1945 tarihinde Cumhurbaşkanlığı'nca onanmıştır haberiyle kamuoyuna duyurmuştur.²⁴⁰

Çalışma Bakanlığı, çalışma hayatının düzenlenmesi, çalışanların yaşama seviyesinin yükseltilmesi, çalışanlar ile çalıştıranlar arasındaki ilişkilerin ülke yararına uyumlu hale getirilmesi, memleketteki çalışma gücünün genel refahı arttıracak biçimde verimli kılınması, tam çalıştırma ve sosyal güvenin sağlanması ile görevlendirilmişti.²⁴¹

Sadi Irmak, Çalışma Bakanı olarak yaptığı ilk açıklamada bakanlığın çalışma hayatı ile ilgili işleri düzenleme, yürütme ve denetleme ile görevli olduğunu

---

²³⁹ Taner Timur, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, İmge Kitabevi, 3. Basım, 2003, s.68.

²⁴⁰ **Tan**, 8 Haziran 1945, s.1.

²⁴¹ Kemal Sülker, **100 Soruda Türkiye'de İşçi Hareketleri**, Gerçek Yayınevi, Genişletilmiş 2. Basım, İstanbul, 1973, s.54.

vurguladıktan sonra başlıca amaçlarının çalışanların yaşama şartlarının daha iyi hale getirilmesi ve çalışma veriminin artırılması olduğunu söylemektedir.²⁴²

Zekeriya Sertel, Çalışma Bakanlığı'nın kuruluşu ve Çalışma Bakanı'nı konu ettiği yazısında, topraksız köylüye toprak vererek onu hürriyete ve istiklale kavuşturmaya karar verilen bir sırada, işçi sınıfını da düşünmenin, ona da insan gibi yaşamak haklarını temin edecek çarelere başvurmanın bir gereklilik olduğunu yazmaktadır. Sertel, bütün dünyada işçilerin çalışma şartlarını, yaşama seviyelerini yükseltmek, onları maruz buldukları tehlikelere karşı sigorta etmek için kanunlar yapılır ve tedbirler alınırken, Türkiye'de hala sınıf yoktur, kalkanı arkasına sığınarak işçi sınıfını perişan ve acıklı halinde bırakmanın mümkün olamayacağı değerlendirmesini yapmaktadır. Zekeriya Sertel'in, bakanlık görevini yapması gereken kimsenin sosyal ve ekonomik meselelere vakıf, zihniyeti ve kişiliği bu işi kavramaya müsait bir kişi olması gerektiğini yazmakta ve yeni Çalışma Bakanı'na eleştiriler yöneltmektedir. Sertel, Bakan Sadi Irmak'ın Hitler ve Mussolini'yi yaratan Nietzsche'nin insanüstü felsefesine meftun olduğunu belirterek bu memlekette otoriter rejim özleyen bir kişinin demokrat bir memlekette demokrasinin en geniş tatbikatına memur bir işin başına getirilmesinin tuhaf olup olmadığını sormaktadır.²⁴³

Çalışma Bakanlığı'nın kuruluş ve görevleri hakkındaki kanun tasarısı 22 Haziran 1945 günü yapılan Meclis müzakerelerinde görüşülerek onaylanmış, iş kazaları ile mesleki hastalıklar ve analık sigortaları hakkındaki kanun tasarısının da aynı tarihte birinci görüşmesi yapılmıştır.²⁴⁴

Bakan Sadi Irmak, kanun tasarısının kabulü dolayısı ile yaptığı konuşmada, Çalışma Bakanlığı'nın görevinin iş kanunu hükmü altında olan müesseselerde çalışanlarla ilgilenmek olduğunu belirterek bu kapsamdaki vatandaş sayısının üç yüz bin civarında olduğu bilgisini vermektedir. Irmak, Türkiye'de çalışan ve kanun hükmüne girmeyen vatandaş sayısının milyon civarında olduğunu söyleyerek

---

²⁴² **Tan**, 9 Haziran 1945, s. 1-2.

²⁴³ Zekeriya Sertel, "Çalışma Bakanı ve Çalışma Bakanlığı", **Tan**, 11 Haziran 1945, ss. 1-2.

²⁴⁴ **Akşam**, 23 Haziran 1945, s.2.

rakamların Çalışma Bakanlığı'nın görev ve yükümlülüklerini ortaya koyduğunu belirtmektedir.²⁴⁵

Yavuz Abadan, Meclis'te görüşülen iş kazaları ile mesleki hastalıklar ve analık sigortaları hakkındaki kanun tasarısını değerlendirdiği yazısında kanunun, bundan yararlanacak olanlara sağlayacağı faydalar göz önünde tutulduğunda, çok kuvvetli bir sosyal emniyet yapısının oluşturulmasını temin edeceği değerlendirmesini yapmaktadır. Abadan'ın üzerinde durduğu diğer konu da Çalışma Bakanlığı'nın kurulmasıyla, sosyal adaletin ve emniyetin adım adım gerçekleşmesini sağlayacak özel ve bağımsız bir kurumun oluşturulmasıdır.²⁴⁶

21 Haziran'da görüşülmeye başlanan "İş Kazaları ile Mesleki Hastalıklar ve Analık Sigortaları" hakkındaki kanun tasarısı da 9 Temmuz 1945 günü Meclis'te oylanarak kabul edilmiştir. Çalışma Bakanlığı ilgili kanunun onaylanması ve Resmi Gazete'de yayınlanması ile birlikte faaliyete geçerken, "İş Kazaları ile Mesleki Hastalıklar ve Analık Sigortaları" hakkındaki kanun 1 Ocak 1946 tarihi itibarı ile yürürlüğe girecektir.²⁴⁷ 1 Ocak 1946'da yürürlüğe giren İş Kazaları ile Mesleki Hastalıklar ve Analık Sigortaları Kanunu'nun kabulü ile sosyal güvenlik alanında önemli bir adım atılmış ve bugünkü SGK'nın temeli olan İşçi Sigortaları kurulmuştur.²⁴⁸

Çalışma Bakanlığı'nın kurulmasının ardından Bakan Sadi İrmak, işçilerin çalışma ve yaşam koşullarının gözlemleyebilmek, işçilerin taleplerini birinci elden öğrenebilmek için geziler yapmıştır. Bakan İrmak, önce Zonguldak kömür havzasında²⁴⁹ sonra da İstanbul'da²⁵⁰ incelemeler yapmış ve işçilerle görüşmelerde bulunmuştur.

---

²⁴⁵ **Cumhuriyet**, 23 Haziran 1945, s.1 -3.

²⁴⁶ Yavuz Abadan, "İş ve Çalışma Hayatının Düzenlenmesi", **Cumhuriyet**, 23 Haziran 1945, s.1-3.

²⁴⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, Devre: 7 Cilt: 19, (09.07.1945), s.101.

²⁴⁸ Murat Metinsoy, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye "Savaş ve Gündelik Yaşam", Homer Kitabevi, İstanbul, 2007, s.268.

²⁴⁹ **Cumhuriyet**, 12 Ekim 1945, s.1.

²⁵⁰ **Cumhuriyet**, 27 Ekim 1945, s.1.

İstanbul'daki fabrikalarda çalışan işçiler, Çalışma Bakanı Irmak'tan anne ve babası çalışan çocukların bakımı için kreş, çalıştıkları yerlere yakın işçi evleri talebinde bulunmuş ve ihtiyarlık sigortası olmamasından şikayetçi olmuşlardır. Bakan Irmak da talepte bulunulan konularla ilgili hali hazırda çalışmalar yapıldığını ve zaman içerisinde bu sorunların çözüleceğini çalışanlara anlatmıştır.²⁵¹

Taner Timur, CHP yönetiminin savaş sonrasında işçi sorunları ile ilgili olumlu adımlar attığını fakat Türkiye'deki sendikal haklar ve işçi sınıfının örgütlülük ve bilinç düzeyinin iktisadi mücadele için dahi hazır olmamasının çıkarılan kanunların pratikte önemini azalttığını belirtmektedir.²⁵²

2.7. PARTİ İÇİ MUHALEFETTEN DP'YE EVRİLEN YOLDA İLK ADIM: DÖRTLÜ TAKRİR

Mayıs ayı içerisinde ÇTK ve Bütçe görüşmeleri sırasında yaşanan tartışmalar, milletvekilleri tarafından eleştirilen hükümet ve parti üzerinde etkili olmuştur. Parti Genel Sekreteri Memduh Şevket Esenal ve Ticaret Bakanı Celal Sait Siren istifa etmiş, Parti Genel Sekreterliği'ne Nafi Atif Kansu, Ticaret Bakanlığı'na da Raif Karadeniz getirilmiştir.²⁵³ İstifalar bununla da sınırlı kalmamış Manisa Milletvekili Rıdvan Nafiz Ergüder, Bilecik Milletvekili Kasım Gülek, Urfa Milletvekili Kutsi Tecer de CHP Genel İdare Kurulu'ndan istifa etmişlerdir.²⁵⁴ Ayrıca, Genel İdare Kurulu üyelerinin istifasının açıklandığı gün boşalan milletvekillikleri için 17 Haziran'da yapılacak olan seçim dolayısıyla CHP'nin aday göstermeyeceği de ilan edilmiştir.²⁵⁵

Aynı günlerde Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes'in imzaladığı bir önerge de Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Gurubu Başkanlığı'na

---

²⁵¹ **Cumhuriyet**, 27 Ekim 1945, s.1.

²⁵² Timur, **a.g.e.**, s.68.

²⁵³ **Vatan**, 1 Haziran Cuma 1945, s.1.

²⁵⁴ **Vatan**, 8 Haziran 1945, Cuma s.1.

²⁵⁵ **Tan**, 8 Haziran 1945, Cuma s.1.

verilmiştir. Önergenin 7 Haziran 1945 tarihinde verildiği belirtilmektedir.²⁵⁶ ÇTK'nin TBMM'de görüşüldüğü günlerde parti grubuna verilen ve daha sonra "Dörtlü Takrir" adıyla anılacak olan bu önergede muhalif vekiller tarafından, kanunlardaki ve parti tüzüğündeki demokratik olmayan hükümlerin kaldırılması talep edilmekteydi.²⁵⁷

Önergeyi hazırlayanlar, Türkiye Cumhuriyeti'nin kabul ettiği ilk Anayasa olan Teşkilat-ı Esasiye'den itibaren demokrasi prensiplerini benimsediğini, zorunluluklar dolayısıyla kesintiye uğrasa bile Cumhuriyet'in anayasanın demokratik ruhuna sadık kaldığını ve "Cumhuriyet'in Büyük Kurucusu Atatürk'ün" ölünceye kadar demokrasi idealinden ayrılmadığını belirtiyor ve "Bütün dünyada, hürriyet ve demokrasi cereyanlarının tam bir zafer kazandığı, demokratik hürriyetlere prensibinin milletlerarası teminata bağlanmak üzere bulunduğu" günlerde Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda hakim olan demokratik ruhu, günün siyasi hayat ve teşkilatında kuvvetle tecelli ettirmek zamanı geldiği hakkındaki düşüncelerini Meclis Gurubu ile paylaşıyorlardı.

Demokratik ruhu tecelli ettirmek için yapılması gerekenler önergede 3 madde halinde sıralanıyordu:

- 1-) Milli hakimiyetin en tabii neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan meclis murakabesinin anayasamızın yalnız şekline değil, ruhuna da tamamıyla uygun olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerin alınması.
- 2-) Yurttaşların siyasi hak ve hürriyetlerini daha ilk Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuzun gerektirdiği genişlikte kullanabilmeleri imkanlarının sağlanması.
- 3-) Bütün parti çalışmalarının yukarı ki esaslara tamamıyla uygun bir şekilde yeni baştan tanzimi.

Cumhurbaşkanı İnönü'nün 19 Mayıs 1945 tarihinde yaptığı ve "Siyaset ve fikir hayatımızda demokrasi prensiplerinin daha geniş bir ölçüde hüküm süreceği" şeklindeki fikirlerine gönderme yapılan önergede İnönü'nün söylemine dayanılarak;

---

²⁵⁶ Koçak, a.g.e., s.558.

²⁵⁷ Süleyman İnan, **Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes**, Liberte Yayınları, Ankara, 2006, s.135.

yapılan teklifin zamansız ve yersiz olmadığı ifade ediliyordu. Önerge sahipleri Türkiye Cumhuriyeti'ne ve Türk Milleti'ne dünya demokrasileri arasında şerefli bir mevki sağlayacak olan tekliflerinin açık oturumda müzakeresini istiyorlardı. Dörtlü Takrir, 12 Haziran 1945 günü CHP Meclis Grubu oturumunda okunup görüşüldü.²⁵⁸ Adnan Menderes, o günü “Yedi saat boyunca bize küfür yağdırdılar”²⁵⁹ sözleriyle hatırlıyordu.

CHP Grup Başkan Vekilliği'nin, Dörtlü Takrir hakkındaki tebliği Anadolu Ajansı aracılığıyla kamuoyu ile paylaşıldı. Tebliğ'de önerenin, parti tüzüğü ile bazı kanunlarda değişiklikler yapılmasını hedef tuttuğu açıklanmaktaydı. CHP Grup Başkan Vekilliği kanunlarda yapılacak değişikliklerin Meclis'e, parti tüzüğünde yapılacak değişikliklerin de Kurultay'a ait işlerden olduğunu belirterek; bunların grupça görüşülmesine ve bir komisyona havale edilmesine gerek olmadığını ve önerenin tavrirciler dışında bütün milletvekilleri tarafından reddedildiğini açıklıyordu.²⁶⁰

Parti Meclis Grubu'na verilen Dörtlü Takrir'in ardından İzmir Mebusu Celal Bayar, Meclis'e Basın Kanunu'nun tadiline dair bir takrir vermiştir. Takrirden Basın Kanunu'nun 50 ve 17'inci maddelerinin tadili teklif edilmektedir. Basın Kanunu'nun 50'inci maddesinin tadili ile Bakanlar Kurulu'nun gazete ve mecmuaları geçici olarak kapatma yetkisinin mahkemelere verilmesi istenmektedir. Böylece yayınlardan şikayetçi olan ve ancak davacı durumunda olabileceği kabul edilen hükümetin hakem durumunda olması vaziyetine son verilecektir. 17'inci madde tadilinde ise gazete ve mecmua çıkarmak isteyenlerin ruhsat başvurularının ardından cevap almaları gereken sürenin en kısa zaman ibaresi yerine, 1 ay süresi içinde ibaresi ile değiştirilmesi istenmekte böylece cevap sürecinin sarkmasının önüne geçilmesi hedeflenmektedir. Takrir ait olduğu komisyonlarda tetkike başlanmıştır.²⁶¹ Ancak yıl içerisinde konu hakkında hiçbir gelişme kaydedilmemiştir.

---

²⁵⁸ **Vatan**, 13 Haziran 1945, s.1.

²⁵⁹ Orhan Cemal Fersoy, **Bir Devre Adını Veren Başbakan Adnan Menderes**, Mayataş Neşriyat, İstanbul, 1971, s.88.

²⁶⁰ **Ayın Tarihi** No: 139, s.13.

²⁶¹ **Vatan**, 14 Haziran 1945, s.1-3.

2.7.1. ÇOK PARTİLİ DÖNEMİN YENİDEN BAŞLAMASI: MİLLİ KALKINMA PARTİSİ'NİN KURULUŞU

İkinci Dünya Savaşı'nda demokrasi cephesinin savaşı kazanacağını netleşmesi ve Türkiye'nin de Mihver Devletler'e savaş ilan etmesiyle beraber ülkede daha özgürlükçü bir ortam oluştuğuna değinilmişti. San Francisco Konferansı'na gidecek olan heyetin önemli üyelerine Cumhurbaşkanı İnönü tarafından Türkiye'nin yakın bir gelecekte çok partili hayata geçeceği bildirilmiş ve konferanstaki temaslarında bunu dile getirmeleri de istenmiştir.

Göreceli özgürlük ortamı siyaseti de etkilemiş ve milletvekilleri tarafından da bazı taleplerin dile getirilmesine olanak yaratmıştır. Nisan ayı içerisinde Bursa Milletvekili Muhittin Baha Pars'ın teklifi ile Meclis Grup çalışmalarının basında serbestçe yazılması Başbakan Saraçoğlu tarafından uygun bulunmuş ve Meclis tarafından onaylanmıştır. TBMM, Mayıs ayı içerisinde başlayan Çiftçiye Topraklandırma Kanunu ve Bütçe görüşmeleri sırasında tek parti yönetiminde pek alışılmamış sertlikte geçen tartışmalara sahne olmuştur.

Bütün bu gelişmeler yeni bir parti kurulacağı söylentilerini de beraberinde getirmekte en azından basında bu konuda haberler çıkmaktadır:

“Son günlerde memleketin iç politikasını ilgilendiren meseleler etrafında faaliyetin artması, şiddetli tenkitlerde bulunulması burada bir çok söylentilere yol açmaktadır. Yeni bir demokrat partisinin kurulacağı hakkındaki haber de bu söylentiler arasında, yer almaktadır.”²⁶²

Gazete, yeni partinin eski Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın başkanlığında kurulacağı haberlerinin söylenti olduğunu; ne Tevfik Rüştü Aras'ın ne de başka bir siyasi şahsiyetin parti kurmak için hükümete müracaat etmediğini yazmaktadır. Ayrıca Cumhurbaşkanı'nın 19 Mayıs'ta verdiği nutka dayanılarak başka parti kurulmasının iyi karşılanacağı ileri sürülmekte ve yeni partinin Meclis'te hükümeti

---

²⁶² Tan, 2 Haziran 1945, s.1-2.

sık sık tenkit eden Halk Partisi Milletvekillerinin küçük bir grubu tarafından teşekkül edebileceği ileri sürülmektedir.

Yeni parti ile ilgili olarak öne sürülen savlardaki isabet şaşkırtıcı mahiyettedir. İleride “Demokrat Parti” ismi ile bir parti kurulacak ve bu parti CHP içindeki muhalif milletvekillerinden teşekkül etmiş olacaktır. Ancak Demokrat Parti’den evvel siyasi hayatımıza giren başka bir parti vardır. İşadamı Nuri Demirağ’ın kurduğu Milli Kalkınma Partisi, uzun süren bir tek parti devresi sonunda, üçüncü defa olarak çok partili rejimin yeniden teessüsü için ilk teşebbüsü üzerine almış olan siyasi partidir.²⁶³

MKP’nin kuruluşuna İşadamı Nuri Demirağ ile birlikte, kurucu üye olarak, Hüseyin Avni Ulaş ve Cevat Rifat Atilhan öncülük etmişlerdir.²⁶⁴ “Nuri Demirağ, “Milli Kalkınma Partisi” adını verdiği teşekkülün siyasi ve toplumsal amaçlarını içeren altı maddelik bir programı da dilekçesiyle birlikte Valiliğe teslim etmiştir.²⁶⁵ 6 Temmuz’da programını bildirerek müracaatını yaptığını belirten Demirağ, anayasaya göre kendisine 15 gün içerisinde cevap verilmesi gerektiğini söylemektedir.

Nuri Demirağ, Cumhuriyet gazetesi ile yaptığı mülakatta Milli Kalkınma Partisi’nin, başka milletlerinkinden adapte edilmiş prensipler taşımayacağını ve hükümeti devirmek, iktidar mevkine geçmek hırsı ile kurulmak istenen bir teşekkül olmadığını ileri sürmektedir. Demirağ, MKP’nin devletçilik ile muvazene temin edecek olan liberalizmin memlekette gelişmesine çalışacağını açıklamıştır.²⁶⁶

Demirağ, partisinin milliyetçi ve liberal olacağını belirtmekte ve prensip ve iş programlarıyla dünya milletleri arasında refah, servet ve saadete erişmiş Amerika ve İngiltere gibi devletlerin dahili ve harici sistemlerine benzer ve Türk ananesine uygun siyasi, idari ve iktisadi bir siyaset takip edeceklerini söylemektedir.

---

²⁶³ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasi Partiler (1859 -1952)**, Arba Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 1995, s. 639.

²⁶⁴ “**Siyasal Partiler – Türk Siyasal Yaşamında Yer Almış Başlıca Siyasal Dernekler, Partiler ve Kurucuları**”, İlhami Soysal, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, cilt: 8, s.2015.

²⁶⁵ **Tan**, 8 Temmuz 1945, s.1–2.

²⁶⁶ **Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1945, s.1–3.

“Partinin en orjinal tarafı, siyasi akidelere başka ahlaki kaidelere de sahip bulunmasıdır. Bu ahlaki kaideler, Nuri Demirağ’ın Gök Okulu’nda tatbik olunan ve “Altı Kanat” olarak vasıflandırılan prensiplerdir.”²⁶⁷ “Bunlar altı konuda yazılı nevi fenaliktan sakınma öğüdür. İşretten, Oyundan (kumar doğar), İffetsizlikten, Eğrilikten, Tembellikten, Zulümkarlıktan sakınmak.”²⁶⁸

Milli Kalkınma Partisi’nin kurulması için verilen dilekçede partinin amaçları ile ilgili olarak; seçimlerinin tek dereceli yapılacağı, yargı bağımsızlığının sağlanacağı ve zorunlu askerlik hizmetinin kaldırılarak yerine son sistem motorize tekniğin bünyesine uygun askeri teşkilatın ikame olunacağı belirtilmektedir.²⁶⁹

10 Temmuz tarihli Cumhuriyet gazetesinde, Nuri Demirağ’ın MKP’nin kuruluşu için verdiği dilekçenin Valiliğe ulaştığı ve Huku Hukuk İşleri Müdürlüğü’nce incelendiği yazılmaktadır. Hukuk İşleri Müdürlüğü, Cemiyetler Kanunu’nun dördüncü maddesine göre cemiyet teşkili için verilecek dilekçelere ana nizamnamelerinin iki nüshası lazım geldiği halde bu formalite tamamlanmamış olduğu için başvuru dilekçesini Demirağ’a iade etmiştir. Haberde, Nuri Demirağ’ın bu formaliteyi tamamladığı takdirde başvuru dilekçesinin Cemiyetler Kanunu gereğince İçişleri Bakanlığı’na gönderileceği bildirilmektedir.²⁷⁰ Aktarılan bu gelişme Demirağ’ın başvurusunun dikkate alındığını ve Milli Kalkınma Partisi’nin kuruluşuna izin verileceği intibamı bırakmaktadır.

Nitekim 25 Temmuz tarihli gazetelerden, Nuri Demirağ’ın eksik evrakları hazırlayarak vilayete yeniden müracaat ettiğini ve bu meyanda kurmak istediği partinin nizamnamesi ile programını posta ile vilayet makamına gönderdiğini öğreniyoruz. Aynı haberde Nuri Demirağ’dan başka eski Erzurum Milletvekili İstanbul Beşinci Noteri Hüseyin Avni Ulaş ile muharrir Cevat Rifat Atılhan’ın da partinin kurucu üyeleri olduğu bilgisi verilmektedir.²⁷¹ Ağustos ayı sonunda İçişleri

²⁶⁷ Cumhuriyet, 8 Temmuz 1945, s.3.

²⁶⁸ Tan, 8 Temmuz 1945, s.2.

²⁶⁹ Tan, 8 Temmuz 1945, s.2.

²⁷⁰ Cumhuriyet, 10 Temmuz 1945, s.1.

²⁷¹ Cumhuriyet, 25 Temmuz 1945, s.1-3 ve Tan, 25 Temmuz 1945, s.1-2.

Bakanlığı'nın, Milli Kalkınma Partisi'nin kuruluşuna yönelik müracaatı tasvip ettiği haberi basında yer almaktadır.²⁷²

Başbakan Şükrü Saraçoğlu, 5 Eylül 1945 tarihinde basın mensuplarıyla yaptığı toplantıda Milli Kalkınma Partisi'nin kurulmasına müsaade edildiğini ilan etmiş; iznin verilme sürecinin uzama sebebini de “milli” kelimesinin kullanımı için Bakanlar Kurulu'ndan onay alınması gereğine bağlamıştır.²⁷³

Milli Kalkınma Partisi, Beşiktaş'taki bir tayyare fabrikasının salon haline getirilen atölyesinde yapılan törenle açılmıştır. Parti kurucusu Nuri Demirağ ve yine kuruculardan Hüseyin Avni Ulaş'ın birer konuşma yaptığı törene Vali ve Belediye Reisi Lütfi Kırdar da katılmış, Şehir Bاندosu da törende İstiklal Marşı'nı çalmıştır.²⁷⁴

Çok partili dönem, Nuri Demirağ'ın Milli Kalkınma Partisi'ni kurduğu zaman başlamış oldu.²⁷⁵ Türk siyasi tarihinde bu dönemde kurulan ilk muhalefet partisi olmaktan öteye bir anlam taşımayan Milli Kalkınma Partisi, tek-parti döneminin hiç olmazsa resmen sona erdiğini gösteriyordu.²⁷⁶ Bu simgesel durum bir kenara bırakıldığında, MKP'nin Türk siyasal yaşamında derin iz bırakmadığını rahatlıkla söylemek mümkündür.

İsmet İnönü, TBMM'nin Yedinci Dönem Üçüncü Yasama Yılı açılışı dolayısıyla yaptığı konuşmada, MKP fiilen kurulmuş olmasına rağmen Türkiye'nin tek eksiğinin Hükümet Partisi karşısında bir parti bulunmaması olduğunu söylemektedir:

“Büyük Meclisin her deneti yanında milletin vergileri ve harcadıkları üzerindeki deneti, en ileri demokratik milletlerin hiçbirinden eksik kalmayacak kadar kesin ve kavrayışlıdır. Bizim tek eksiğimiz, Hükümet Partisi karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda, memlekette geçmiş tecrübeler vardır. Hatta iktidarda bulunanlar tarafından teşvik olunarak teşebbüse

²⁷² Cumhuriyet, 22 Ağustos 1945, s.1-3.

²⁷³ Cumhuriyet, 6 Eylül 1945, s.3

²⁷⁴ Cumhuriyet, 28 Ekim 1945, s.1-3.

²⁷⁵ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s.306-307.

²⁷⁶ Koçak, a.g.e., s.558.

girişilmiştir. İki defa memlekette çıkan tepkiler karşısında teşebbüsün muvaffak olmaması talihsizliktir. Fakat memleketin ihtiyaçları sevkiyle, hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemleri sayesinde, başka siyasi parti kurulması mümkün olacaktır”²⁷⁷

MKP bir yol açmıştır; ancak beklenen siyasi parti değildir. Beklenen parti çok yakında ortaya çıkacak ve ülkenin kaderine uzun bir süre hükmedecektir. MKP ise partinin kurucusu Nuri Demirağ tarafından evinin korusunda verdiği kuzu ziyafetleri nedeniyle gerçek adından çok “Kuzu Partisi” namıyla şöhret olacaktır.²⁷⁸

2.7.2. TÜRKİYE’NİN BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ANTLAŞMASI İLE ULUSLAR ARASI ADALET DİVANI STATÜSÜ’NE KATILIMI HAKKINDAKİ KANUN TASARISI’NIN ONAYLANMASI

Birleşmiş Milletler Antlaşması ile Uluslar arası Adalet Divanı Statüsü’ne katılmanın onanmasını isteyen kanun tasarısı 15.08. 1945’de BMM’de görüşülmüş ve 325 milletvekilinin oybirliği ile kabul edilmiştir.

Dışişleri Bakanı Hasan Saka görüşmeler sırasında yaptığı konuşmada, Birleşmiş Milletler’in saldırgan devletler için caydırıcı bir etken olacağını ve saldırı olursa kurul tarafından alınacak kararlar yangının başlamadan söndürülebileceğini ve etkisiz hale getirilebileceğini belirtiyordu. Saka, bu sistemin işlemlerinin ABD, İngiltere Krallığı, Çin Halk Cumhuriyeti ve SSCB’nin iyi niyeti, aralarındaki güven ve uyuma bağlı olduğunun altını çizerek; Türkiye’nin bu anlaşmaya katılmasının gerekçesini, kusurları ve eksikleri ne olursa olsun, barış ve güvenliği dünya ölçüsünde korumak ve kurtarmak amacını güden çabaya katılmak şeklinde açıklıyordu.²⁷⁹

Konu hakkında söz alan Hikmet Bayur ve Recep Peker de Birleşmiş Anlaşması’nı olumlu bulduklarını ve leyhte oy kullanacaklarını söylemekle birlikte; büyük

²⁷⁷ İsmet İnönü’nün TBMM’deki Konuşmaları, s.60.

²⁷⁸ Toker, a.g.e., s.72.

²⁷⁹ Goloğlu, a.g.e., s.381.

devletlere verilen veto hakkını ve bütün inisiyatifin büyük devletlerin elinde olmasını eleştirmektedirler.²⁸⁰

Dörtlü Takrir'in imzacılarından biri olan Adnan Menderes, BM Anlaşması'nı değerlendirdiği konuşmasında, BM Anayasası'nın hem uluslararası barışı korumayı hem de BM Topluluğu'ndaki her memlekette demokrasi prensiplerine uygun olarak yurttaşın kişisel özgürlük ve dokunulmazlığı ile siyasi haklarının saklı tutulmasını taahhüt ettiğini belirterek BM Anayasası'nın yeni ve çok önemli özelliğinin bu olduğunu vurguluyordu.

Menderes ayrıca, BM Anayasası'nın istediği ve katılan ulusların taahhüt ve kabul ettikleri hususun, oy serbestliği yoluyla ulusal iradenin egemen kılınması olduğuna dikkat çekiyor ve bunun ulusal egemenlik temeline dayanan anayasamızla uyum içinde olduğunu belirtiyordu. Fakat Adnan Menderes'e göre fiili durum ve Anayasa arasında bazı tutarsızlıklar mevcuttu ve bu tutarsızlıkların ortadan kaldırılması gerekiyordu.²⁸¹ Adnan Menderes, bu konuşması dolayısıyla Meclis müzakeresinde Mümtaz Ökmen tarafından ağır bir şekilde eleştirilmiş, Fuat Köprülü de eleştirilere karşı Menderes'i müdafaa etmiştir. BM Anlaşması'nın onaylandığı görüşmede muhaliflerin fırsatı iyi değerlendirdiğini ve Adnan Menderes'in şahsında Dörtlü Takrir'deki isteklerini bu vesileyle tekrar gündeme getirdiklerini görüyoruz.

Birleşmiş Milletler Anayasası'nın kabul edilmesi, hiç şüphesiz tek parti sistemine karşı koymaya elverişli bir ortam hazırladı. Bu ortam, muhaliflerin, tek parti sistemine karşı kullanabilecekleri manevi ve hukuki deliller sağlayarak, onları muhalefetlerini açığa vurmaya ve halkın desteğini aramak konusunda teşvik etmiştir.²⁸²

Hikmet Bayur ile Recep Peker'in veto ve büyük devletlere verilen yetki konusunda ortaya koydukları eleştirel tavra karşılık; Adnan Menderes'in BM Anayasası'nı ileri sürerek muhaliflerin özgürlük alanlarını genişletmeye çalışması manidardır. Uluslararası konjonktürü iyi okuyan Adnan Menderes, yeni tip siyasetin

---

²⁸⁰ **Tan**, 16 Ağustos 1945, s.1-2.

²⁸¹ **Tan**, 16 Ağustos 1945, s.1-2.

²⁸² Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller**, Afa Yayınları, İstanbul, 1996, s.129.

öncüsü olma şansını bu sayede yakalamıştır. Değişen dünya dengeleri Peker ve Bayur gibi siyasetçilerin sahneden çekilmesine ve Adnan Menderes tarzı siyasetçilerin yıldızının parlamasına olanak sağlayacaktır.

2.7.3. MUHALİF MİLLETVEKİLLERİ ADNAN MENDERES VE FUAT KÖPRÜLÜ'NÜN VATAN GAZETESİ YAZILARI

San Fransisco Konferansı'nın ardından Türkiye'ye dönen Falih Rıfki Atay, partinin resmi gazetesi Ulus'taki başyazılarında bütün muhaliflere karşı sert bir çizgi izlemektedir. Atay'ın Muhalifler başlığı ile yayınlanan makalesinde Türkiye'nin 20 yıldan beri bir inkılap içerisinde olduğu vurgulanmakta ve inkılap dolayısıyla alınan bazı tedbirlerin muhalifler tarafından fikir ve vicdan hürriyeti düşmanlığı sayıldığı belirtilmektedir. Falih Rıfki, Cumhuriyet Halk Partisi'nin iyi niyetli ve kötü niyetli muhalifler arasındaki farkı ortaya çıkaracağını ileri sürmekte ve kusurları olmasına rağmen inkılabın büyük ve şerefli olduğunu kaydetmektedir. İnkılabın Türk Milleti için kurtarıcı olduğunu yazan Atay, bu davayı benimseyenlerin partide olsalar bile CHP'li olamayacaklarını vurgulamaktadır.²⁸³

Muhalif vekillerin Falih Rıfki Atay'a cevap verecekleri mecra Vatan gazetesi olacaktır. Önce Fuat Köprülü ardından Adnan Menderes yazılarıyla Vatan sütunlarında yer alacak ve görüşlerini kamuoyuyla paylaşacaklardır. Ancak "Muhalifler" yazısına ilk cevap Vatan'ın başyazarı Ahmet Emin Yalman'dan gelmiştir. Yalman, Falih Rıfki Atay'ın inkılabın softalık zihniyetini yıkmasının kurtarıcı bir hareket olarak kabul etmesinin haklı olduğunu belirtiyor; ancak softalık zihniyetinin yıkılması sözlerinin laftan ibaret kalmaması gerektiğini savunuyordu. Ahmet Emin Yalman, Falih Rıfki Atay'ın takındığı tutumu eleştirerek inkılabı biz yaptık, bizden farklı düşünenler kafirdir diye düşünmenin softalık ruhunu en ağır biçimde hortlatmak olduğunu ilave ediyordu.²⁸⁴

Falih Rıfki Atay'ın "Muhalifler" makalesine bir cevap da Fuat Köprülü'den gelecektir. Köprülü'nün Ağustos ayında Vatan Gazetesi'nde yayınlanan "Açık Konuşalım" yazısı Atay'a karşı ağır eleştirilerle doludur. Köprülü, Ulus Gazetesi

²⁸³ Falih Rıfki Atay, "Muhalifler", **Ulus**, 18 Ağustos 1945, s.1.

²⁸⁴ Ahmet Emin Yalman, "Savaş mı? Karşılıklı Saygı mı?", **Vatan**, 20 Ağustos 1945 s. 1 -3.

Başyazarı Falih Rıfki Atay'ın makalelerinde ortak noktanın vuzuhsuzluk ve mantık bakımından insicamsızlık olduğunu yazmaktadır. Fuat Köprülü, memleket meselelerinin açık konuşulması gerektiğini ve Atay'ın tam tersi bir yol izlediğini savunarak iktidarda olan bir partinin sözcüsü konumunda olanlar için açık konuşmanın daha büyük zorunluluk olduğunu vurgulamaktadır. Köprülü, Atay'ın muhalifler hakkında yazdığı ve onları suçladığı konular hakkında açıklama istemektedir.²⁸⁵

Fuat Köprülü'nün “Yalancının Mumu” başlıklı yazısında muhatap yine Atay'dır. Köprülü, Parti İdare Heyeti tarafından yönetilen ve partinin resmi gazetesi olan Ulus'un başyazarı olması dolayısı ile Falih Rıfki Atay'a cevap verdiğini açıklamış ve Ulus Başyazarı'na ağır eleştiriler yöneltmiştir. Fuat Köprülü, dünyada demokrasi modasının başlamasıyla; Atay'ın da bu modaaya ayak uyduracağını ve en ateşli demokrat olarak ortaya çıkabileceğini ileri sürmekte ve kendisinin demokrasinin geliştirilmesi, partinin güçlendirilmesi için çalıştığını vurgulamakta ve bunu hiçbir çıkar beklemeden, samimi ve dürüst insanlar olarak yaptıklarını belirtmektedir.²⁸⁶

Adnan Menderes de bu tartışmalara Başbakan Saraçoğlu'nun gazetecilerle yaptığı toplantıda yaptığı açıklamaları eleştirerek katılır. Menderes, Başbakan'ın demokrasi konusundaki sözlerini müphem bulduğunu belirterek Anayasa'da ve Meclis'te kabul edilen BM Sözleşmesi'nde garanti edilen hak ve hürriyetlerin yurttaşlara sağlanmasını istemekte; imzalanan BM Sözleşmesi nedeniyle Türkiye'nin bunu imzacı ülkelere borçlu olduğunu savunmaktadır. Aydın Milletvekili Menderes, milletvekilliği seçimleri dahil olmak üzere memlekette yapılan bütün seçimlerin tayin mahiyetini aldığını yazmakta ve memleketin tek parti sisteminden kurtulamadığını vurgulamaktadır.²⁸⁷

---

²⁸⁵ Fuat Köprülü “Açık Konuşalım”, **Vatan**, 25 Ağustos 1945, s. 1–3.

²⁸⁶ Fuat Köprülü, “Yalancının Mumu”, **Vatan**, 6 – 7 Eylül 1945, s.1–2.

²⁸⁷ Aydın Menderes “Başbakan'ın Demeci Münasebeti İle”, **Vatan**, 14 Eylül 1945, s.1–2.

2.7.4. MUHALİF MİLLETVEKİLLERİNİN PARTİDEN ÇIKARILMASI

Fuat Köprülü ve Adnan Menderes'in inatçı ve kararlı tavırları cezasız kalmayacak; milletvekilleri önce Parti Genel Sekreterliği tarafından mektupla uyarılacak ardından Başbakan Saraçoğlu Başkanlığı'nda toplanan Parti Divanı tarafından CHP'den ihraç edileceklerdir.

Menderes ve Köprülü'nün hareket ve faaliyetlerini CHP'nin hareket ve faaliyetlerine zıt gören Parti Divanı bu iki vekilin parti ile olan ilgilerinin kesilmesine oy birliğiyle karar vermiş ve bu karar onanmıştır.²⁸⁸

Bu kararı müteakip Adnan Menderes Anayasa'nın uygulanmasından başka amaçları olmadığını ve bu yoldaki çalışmalarına devam etmesine parti dışında olmasının bir mani oluşturmayacağına dair açıklamalar yapmıştır. Fuat Köprülü de Menderes'le aynı fikirdedir ve kurulduğu günden beri üyesi olduğu CHP'nin kuvvetlenmesi için teşebbüs ve tekliflerde bulunduğunu ifade etmektedir. Köprülü, Anayasa'nın ruhunun memlekette tamamıyla hakim olması, yani demokrasinin tecellisi için Meclis müzakerelerinde ve matbuatta fikirlerini aksettirmek lüzumunu hissettiklerini açıklamaktadır.²⁸⁹

Köprülü ve Menderes'in ihraç kararından iki gün sonra da İzmir Milletvekili Celal Bayar mebusluktan çekilme kararı almıştır.²⁹⁰ Vatan Gazetesi Bayar'ın istifasını partiden ihraç edilen arkadaşlarıyla dayanışma olarak yorumlamış ve bu istifanın siyasi durumun gelişmesine ve olgulaşmasına hizmet edeceğini ileri sürmüştür.²⁹¹

Dörtlü Takrir imzacılarından sonuncusu Refik Koraltan, Vatan gazetesine verdiği demeçle arkadaşlarıyla olan dayanışmasını göstermiştir. İçel Milletvekili Koraltan, iki arkadaşının partiden ihraç edilmesinin tüzüğe uygun olmadığını belirterek parti esaslarından ayrılanların; çıkarılan arkadaşlar değil, bu kararı verenler olduğunu

---

²⁸⁸ **Vatan**, 22 Eylül 1945, s.1.

²⁸⁹ **Vatan**, 22 Eylül 1945, s.1-3.

²⁹⁰ Nadir Nadi, **Perde Aralığından**, Cumhuriyet Yayınları, İkinci Basım, İstanbul, 1965, s.203.

²⁹¹ **Vatan**, 29 Eylül 1945, s. 1-3.

yönünde açıklamalar yapmıştır. Koraltan, kendilerinin Milli Hakimiyet esaslarının ve Parti prensiplerinin kuvvetlenmesine çalışmaktan başka bir şey yapmadığını savunmaktadır.²⁹²

Koraltan'ın politik yaşamının evrimi de Köprülü ve Menderes'ten farklı olmayacaktır. Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes'in yanında yer aldığı Vatan Gazetesi'ne verdiği demeç ve Parti Grubu'nda partiden ihraçların doğru olmadığını savunan konuşmasıyla açıkça ortaya koyacaktır. O'nun bu ısrarının sonucu da partiden ihraç edilen iki arkadaşının kaderini paylaşmak olmuştur. CHP Meclis Grubu'nda Refik Koraltan'ın durumu görüşülmüş 280'e karşı 1 oyla Refik Koraltan'ın partiden ihracına karar verilmiştir.²⁹³

2.7.5. TBMM'NİN YEDİNCİ DÖNEM ÜÇÜNCÜ YASAMA YILI AÇILIŞ KONUŞMASI: CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ'NÜN MUHALEFETİ TEŞVİKİ

TBMM'nin Yedinci Dönem Üçüncü Yasama Yılı'nda Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün yaptığı açılış konuşması Türkiye'deki demokrasinin gelişimi açısından önemli noktalara işaret etmektedir.

İnönü konuşmasında, Cumhuriyet'in kurulurken demokratik karakterinin esas tutulduğunu belirtmekte ve demokratik karakterin bütün Cumhuriyet devrinde prensip olarak muhafaza olduğunu ve diktatörlüğün de prensip olarak hiçbir zaman kabul olunmadığı gibi zararlı ve Türk Milleti'ne yakışmaz olarak itham edildiğini dile getirmiştir.

Cumhurbaşkanı, tek eksiğin Hükümet Partisi'nin karşısında bir parti bulunmaması olduğunu söylemektedir:

---

²⁹² **Vatan**, 2 Ekim 1945, s.1-3.

²⁹³ **Cumhuriyet**, 28 Kasım 1945, s.1-3.

“Büyük Meclis’in her deneti yanında milletin vergileri ve harcadıkları üzerindeki deneti, en ileri demokratik milletlerin hiçbirinden eksik kalmayacak kadar kesin ve kavrayışlıdır. Bizim tek eksiğimiz, Hükümet Partisi’nin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda, memlekette geçmiş tecrübeler vardır. Hatta iktidarda bulunanlar tarafından teşvik olunarak teşebbüse girişilmiştir. İki defa memlekette çıkan tepkiler karşısında teşebbüsün muvaffak olmaması bir talihsizliktir. Fakat memleketin ihtiyaçları sevgiyle, hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde, başka siyasi partinin kurulması da mümkün olacaktır.”

294

İsmet İnönü, 1947 seçimlerinin tek dereceli olmasını dilediklerini ve bu seçimde milletin çoklukla vereceği oyların iktidarı belirleyeceğini ifade ettikten sonra muhaliflere de almaları gereken tutum konusunda yön göstermektedir:

“O zamana kadar bir karşı partinin kendiliğinden kurulabilip kurulamayacağını ve kurulursa, bunun Meclis içinde mi, Meclis dışında mı, ilk şeklini göstereceğini bilemeyiz. Şunu biliriz ki, bir siyasi kurul içinde prensipte ve yürütmede arkadaşlarına taraftar olmayanların hizip şeklinde çalışmalarından fazla bunların, kanatları ve programları ile açıktan durum almaları siyasi hayatımızın gelişmesi için daha doğru yol; milletin menfaati ve siyasi olgunluğu için daha yapıcı bir tutumdur. Siyasi kanaat ayrılıklarından dolayı vatandaşlarımızın arasında düşmanlık olmaması için bütün kuvvetimizle çalışacağız” ²⁹⁵

Cumhurbaşkanı’nın bu konuşmayı yaptığı sırada MKP’nin kurulmuş olduğunu ve bazı partilerin kuruluş başvurusunda bulduklarını göz önünde tuttuğumuzda verilen mesajın doğrudan meclis ve parti içindeki muhaliflere verildiği anlaşılmaktadır.

İnönü, 1 Kasım 1945 günü yaptığı tarihi konuşmada Hükümet Partisi’nin karşısında bir partinin kurulması, 1947 seçimlerinin tek dereceli yapılması konularının yanı sıra Basın Kanunu’nda değişiklik yapılması (gazetelerin hükümet tarafından kapatılması maddesi), Cemiyetler Kanunu ve Ceza Kanunu’nda parti teşkil etme, toplanma ve güvenlik haklarına karşı koyması muhtemel hükümlerin

²⁹⁴ İsmet İnönü’nün TBMM’deki Konuşmaları, s.60.

²⁹⁵ A.g.e, s.63.

değiştirilmesi konularına değinerek Türkiye’de özgürlüklerin genişletileceği yönünde işaretler vermektedir.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, geçiş sürecinde bütün ağırlığını liberalleşmeden yana koyacak, adım adım, kontrollü ama kararlı bir liberalleşmenin öncülüğünü yapacaktır.²⁹⁶ Başta Cumhurbaşkanı olmak üzere yöneticilerin bu tutumu sayesinde Türkiye, sıkıntısız ve engelsiz bir biçimde tek parti sisteminden çok partili sisteme geçme olanağını yakalayacaktır.²⁹⁷

Vatan gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman, Cumhurbaşkanı’nın yaptığı konuşmayı ileriye doğru atılmış iyi bir adım olarak değerlendirmektedir. Yalman, İnönü’nün ikinci bir parti bulunmamasını eksiklik olarak görmesinin; basın ve cemiyet kanunlarında değişiklik yapılmasında fayda ve zaruret bulunduğunu söylemesinin demokrasi sahasında yeni bir gelişmeye delalet ettiğini yazmaktadır.²⁹⁸

2.7.6 CELAL BAYAR’IN CHP’DEN İSTİFASI VE YENİ PARTİ’NİN KURULACAĞININ İLAN EDİLMESİ

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün Meclis’i açarken yaptığı konuşma, dörtlü takriri verenlerden üçünün partiden ihracı Celal Bayar’ın milletvekilliğinden istifa etmesi siyasi gelişmelerin hızlanacağı beklentisini artırıyordu.

Nitekim, Celal Bayar parti kurmalarına hükümetin izin verip vermeyeceği, partinin isminin ne olacağı ve parti merkezinin nerede olacağı konularına verilecek cevapların netleşmemiş olduğunu söylemekle birlikte parti kurma çalışması içinde olduklarını ilan etmiştir.²⁹⁹

---

²⁹⁶ Bülent Tanör, **Osmanlı – Türk Anayasal Gelişmeleri (1789 – 1980)**, Yapı Kredi Yayınları, 10. Basım, 2001, s. 339.

²⁹⁷ Maurice Duverger, **Siyasi Partiler**, çeviren: Ergun Özbudun, Bilgi Yayınevi, 2. Basım, Ankara, 1974, s. 364.

²⁹⁸ Ahmet Emin Yalman, “İleriye Doğru Bir Adım”, **Vatan**, 2 Kasım 1945, s.1–3.

²⁹⁹ **Cumhuriyet**, 2 Aralık 1945, s.1–3.

Muhallifleri en ağır şekilde eleştiren yazar olan Falih Rıfkı Atay, Cumhurbaşkanı İnönü'nün CHP karşısında bir muhalefet partisinin bulunmamasının eksiklik olduğunu söylediği konuşmasına atıfta bulunarak fazileti, dürüstlüğü ve ülkücülüğü ile bilinen Celal Bayar'ın yeni parti kurmasından memnun olmayacak kimsenin bulunmayacağını yazmaktadır.³⁰⁰ Metin Toker, Atay'ın bu yazıyı İsmet İnönü'nün direktifleri ile kaleme aldığını ileri sürmektedir.³⁰¹

Bayar, parti kurma kararını ilan ettikten sonraki ilk iş gününde CHP Genel Sekreterliği'ne giderek CHP'den istifa ettiğini bildiren dilekçeyi sekreterliğe takdim etmiştir.³⁰² Böylece, DP'yi kuracak olan 4 kişinin CHP ile bağları kopmuş oluyordu.³⁰³

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Tan gazetesi baskınının gerçekleştiği günün akşamı, yeni bir parti kuracağını ilan eden Celal Bayar'ı köşke davet ederek; yeni bir partinin kurulmasına karşı alacağı tutumu belli etmiştir. Artık Celal Bayar ve arkadaşlarının kuracağı partinin önünde hiçbir engel kalmamış; Türkiye için siyasi yaşamda yeni bir safha açılmıştır.

Nadir Nadi Cumhuriyet'teki köşesinde, yeni parti kurulacağı haberinin her yerde memnunluk ve sevinçle karşılandığını; bütün muhaliflerin yeni partiye umutla baktıklarını yazmaktadır. CHP çevresinin de yeni partiye karşı teşvik edici ve cesaret verici bir tutum takındığını savunan yazar; partinin kurucusu Celal Bayar'ın Atatürkçü ve inkılapçı bir devlet adamı olma vasıfları ve şahsiyeti ile bu zor işi layık ile yapabileceğini ileri sürmektedir.³⁰⁴

Bütün Aralık ayı Türkiye'de yeni parti üzerindeki spekülasyonlarla geçti. Türlü isimler ortaya atılıyordu. "Demokrat Halk Partisi" deniliyordu, "Kemalist Demokrat Parti" deniliyordu, "Köylü ve Çiftçi Partisi" deniliyordu.³⁰⁵ Samet Ağaoğlu, Celal

---

³⁰⁰ Falih Rıfkı Atay, "Yeni Bir Muhalefet Partisi", **Ulus**, 3 Aralık 1945, s.1-3.

³⁰¹ Toker, **a.g.e.**, s.85.

³⁰² **Cumhuriyet**, 4 Aralık 1945, s.1-3.

³⁰³ Çetin Yetkin, **Karşıdevrim 1945 -1950**, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2002, s.204-205.

³⁰⁴ Nadir Nadi, "Yeni Parti", **Cumhuriyet**, 4 Aralık 1945, s.1.

³⁰⁵ Toker, **a.g.e.** s. 82.

Bayar'ın kendisine yazdığı mektupta partinin ismi "Demokrat Halk Partisi" olarak gösterildiğini fakat "halk" kelimesinin sonradan çıkarıldığını belirtmektedir.³⁰⁶

Parti'nin adı ile ilgili en doğru tahmini Vatan gazetesi yapmıştır. Gazete, partinin "Demokrat Parti" adını taşıyacağını ve partinin temelini şahıslara değil prensiplere dayanmak olduğunu bildirmektedir. Haberde, yeni parti ile CHP arasındaki farkın programdan ziyade zihniyet ve tatbikata ait olduğu ileri sürülmektedir.³⁰⁷

Aralık ayının sonuna gelinmesine rağmen partinin kuruluşu için henüz başvuruda bulunulmamış olması kamuoyunda çeşitli söylentilere yol açmıştır. Bunun üzerine Refik Şevket İnce, Celal Bayar ve arkadaşlarının partinin kuruluşu için dünya ahvali düzelinceye kadar beklemenin doğru olacağı yönünde bir fikirleri olmadığını beyan etmiş ve programın dört beş güne kadar ilan edilip faaliyete başlanacağı bilgisini vermiştir. Celal Bayar da partinin kuruluşunun ertelendiği yönündeki söylentilerin kamuoyunun kafasında karışıklık yaratılmak istenmesine bağlamıştır.³⁰⁸

1945 yılının son günleri de bu söylentilerle geçecek, Demokrat Parti'nin başvurusu ancak 7 Ocak 1945 tarihinde gerçekleşecek ve aynı gün partinin kuruluşuna izin verildiği ilan edilecektir.

2.8 MUHALEFETİN SOL KANADININ BASTIRILMASI: TAN GAZETESİ BASKINI

Dörtlü Takriri imza eden muhalefetin, Cumhurbaşkanı İnönü'nün de teşvikleriyle, yeni bir parti kuracaklarını ilan ettikleri sırada; muhalefetin diğer kanadı "sol eğilimli olarak bilinen Tan, La Turquie, Yeni Dünya gazetelerinin idarehaneleri ile

---

³⁰⁶ Samet Ağaoğlu, **Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru**, Baha Matbaası, 1972, s. 87.

³⁰⁷ **Vatan**, 9 Aralık 1945, s.1

³⁰⁸ **Vatan**, 26 Aralık 1945, s.1.

bir Sovyet vatandaşına ait olan Berrak Kitabevi-“³⁰⁹ daha farklı bir tutumla karşılaşmıştır.

1944 yılı sonbaharında kapatılmış olan Tan, Vatan ve Tasviri Efkar gazetelerine, San Francisco Konferansı öncesinde, 22 Mart'ta, yeniden yayınlanmaları için izin verilir.³¹⁰ Demokrasi cephesinin savaşı kazanması, Türkiye'nin de San Francisco Konferansı'na katılmak için Mihver Devletlere savaş ilan etmesi, BM Demecine iltihakı basına da göreceli bir özgürlük ortamı sağlamıştı. Göreceli özgürlük ortamından yararlanarak tek parti tek Şef rejimine karşı demokrasi taleplerini dile getiren Tan ve Vatan gazeteleri, basındaki muhalefetin öncüleri oldu. Bu yayınlar üzerine Başbakanlık ve Basın Genel Müdürlüğü'nün emriyle Tan ve Vatan gazetelerinin satışını engellemek için emirler verildi, bayilere baskı yapıldı.³¹¹

Demokrat Parti'nin kurucu kadrosunun bazı üyeleri, Ahmet Emin Yalman idaresindeki Vatan gazetesinde fikirlerini ifade ederken, Tan gazetesi ise kamuoyunda solcu olarak bilinen ve Türk – Sovyet Dostluğu'nun devamını isteyen aydınların kendilerini ifade ettikleri bir yayın organı hüviyetindeydi.

Zekeriya Sertel, savaşın sonucunun belli olmasıyla Nazizm ve Faşizmden yana olanların seslerinin kısıldığını belirtirken, yayınladığı Tan Gazetesi'nin tek Şef ve tek parti sistemine son verilmesi, demokrasiye gidilmesi yönünde yayınlar yaptığını ve yönetime karşı muhalif bir tavır izlediğini yazmaktadır.³¹²

“ *“Tan” gazetesi, sesini yükseltmekle kalmadı. Savaş boyunca nazizmi savunmuş olanları birer birer teşhire başladı. Nazi ve faşistleri, yazıları, sözleri ve hareketleriyle halkın gözü önüne seriyor, onların bugün demokrasiden yana görünmelerine aldanmamak gerektiğini anlatıyordu. Öte yandan savaş boyunca Sovyetler Birliği'ne karşı yapılmış olan kötü*

---

³⁰⁹ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam 1938 -1950, Cilt: 2**, Remzi Kitabevi, 4. Basım, İstanbul, 1979, s. 285.

³¹⁰ Cemil Koçak **“Siyasal Tarih 1920 -1950”** Yayına Hazırlayan: Sina Akşın, Türkiye Tarihi 4 – Çağdaş Türkiye 1908 – 1980, 7. Basım, İstanbul, 2002, s.174.

³¹¹ Sabiha Sertel, **Roman Gibi**, Belge Yayınları, 2. Basım, 1987, s.296.

³¹² Zekeriya Sertel, **Hatırladıklarım**, Gözlem Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 1977, s.244.

*propagandayı silmeye, büyük komşumuz Sovyetlere karşı sevgi yaratmaya çalışıyordu. Atatürk'ün Sovyetlere karşı güttüğü politikanın canlandırılmasını istiyordu.”*³¹³

Bir yandan SSCB ile gerginleşen ilişkiler, diğer yandan tek parti yönetimine getirilen eleştiriler Tan gazetesini hedef haline getiriyordu. Buna bir de savaş yıllarında Faşizm ve Nazizmden yana tavır alanların demokrasi taraftarı tutumları ve Tan Gazetesi'nde bu durumun sergilenmesi gazete karşıtı cepheyi genişletiyordu. 1945 yılı sonunda, Tan gazetesine ek olarak, tek parti tek şef sistemine muhalefet eden ve demokratik rejim prensiplerini savunan bir dergi olarak “Görüşler” çıktı. Dergi için Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Tevfik Rüştü Aras'tan da destek alınmış ve bu okuyucularla paylaşılmıştı. Görüşler Dergisi'nin ilk sayısında “Zincirli Hürriyet” başlığı altında tek şef ve tek parti sisteminin uygulamaları eleştiriliyor ve demokratik hak ve özgürlüklerin nasıl zincire vurulduğu ele alınıyordu. Derginin ilk sayısı okuyuculardan olağanüstü bir ilgi görmüş ve bütün dergiler ilk günde satılmıştı.³¹⁴

Fakat Tan gazetesinin yayınları, Görüşler dergisinin yayın hayatına adım atması bazı kesimler tarafından memnuniyetle karşılanmıyordu. Cumhuriyet gazetesi 4 Aralık 1945 günü “Bizim Yoldaşlar Nihayet Maskelerini” attılar başlığıyla bir haber yayınlıyordu:

*“Demokrasi isteriz, hürriyet isteriz feryatlarından sonra istenilen demokrasi ile hürriyetin ne olduğu artık iyice meydana çıktı. Bu demokrasi, komünist demokrasisi, bu hürriyet kızıl hürriyettir. Orak, çekice tapanlar, artık maskelerini atmışlardır”*³¹⁵

Cumhuriyet gazetesi Tan gazetesinin aylardan beri yaptığı açık ve kapalı eleştirilerle ve yeni yayınlanmaya başlayan “Yeni Dünya” ve “Görüşler” adlı “kızıl

---

³¹³ Z. Sertel, **a.g.e.**, s.244-245.

³¹⁴ Z. Sertel, **a.g.e.**, s.258.

³¹⁵ **Cumhuriyet**, 4 Aralık 1945, s.1.

propaganda” organlarıyla ne istediklerini belli ettiklerini iddia ediyor ve istenenin “emperyalist Rus Bolşevikliği”³¹⁶ olduğunu yazıyordu.

*“Onlar, hür ve müstakil Türk vatanındaki demokrasiyi beğenmiyorlar. Bu vatani ve milleti Moskovakari bir esiri yapmak için, demokrasi ve hürriyet istiyorlar. İstedikleri, Sovyet Rusya’dan başka hiçbir yerde tutunamamış bir içtimai akide olan komünistlik de değildir; emperyalist Rus Bolşevikliğidir.”*³¹⁷

Cumhuriyet gazetesinin, Tan’ın komünizm propagandası yaptığını saptadığı ve bunları okuyucuları ile paylaştığı kısım şöyle aktarılmıştır:

*“Dün okuyucumuz “Görüşler” mecmuası ile idarehanemize geldi. Mecmuayı masanın üzerine yaydı. Başlığını ters çevirerek parmağını üzerine bastı. O şekildeki başlıktan ortada bir harf değil, bariz bir orak resmi kaldığını hayretle gördük.”*³¹⁸

Cumhuriyet gazetesi, Görüşler dergisinin işte bu argümanla suçüstü yakalamaktadır. Dönemin koşullarında kızıl propaganda suçlaması için dergiyi ters çevirip G harfinin bir kısmını parmakla yeterli olmaktadır. Metin Toker, yıllar sonra yazdığı kitapta, Tan gazetesine yapılan saldırıyı aynı gerekçelere dayandırarak açıklamaktan çekinmemektedir:

*“Kapakta “Görüşler” diye bir el perdeyi aralıyor, arkada suistimal, ihtikar, faşizm sırtıyordu. İlgi çeken taraf “Görüşler”in g’si idi. Bu, tamıyla bir orak şeklindeydi. Cumhuriyet gazetesi derhal konuyu ele aldı ve Sertellere ateş püskürdü. Salvolar Nadir Nadi’den geliyordu. Serteller orak şeklinde “g”leri ile işte, komünizm propagandası yapıyorlardı.”*³¹⁹

---

³¹⁶ Cumhuriyet, 4 Aralık 1945, s.1.

³¹⁷ Cumhuriyet, 4 Aralık 1945, s.1.

³¹⁸ Cumhuriyet, 4 Aralık 1945, s. 1.

³¹⁹ Toker, a.g.e., s.82.

Tan gazetesi ve çevresine eleştiriler Cumhuriyet gazetesi ile sınırlı kalmıyordu. “Tanin” gazetesinden Hüseyin Cahit Yalçın, Tan gazetesine saldırı yapılmadan bir gün önce “Kalkın Ey Ehli Vatan” başlığıyla bir yazı yazıyordu. Yalçın, yazıda Tan gazetesi ve çevresini komünistlikle suçluyor; halkı galeyana getirmek için çaba harcıyordu.³²⁰

Zekeriya Sertel anılarında, saldırıdan bir gün önce bir tanıdıklarının kendilerini uyardığını, bunun üzerine İstanbul Valisi Lütfi Kırdar’ı arayarak tedbir alınmasını istediğini ve Vali’nin kendisine güvence verdiğini aktarmaktadır.³²¹

Zekeriya Sertel’in olaylardan İstanbul Valisi Lütfi Kırdar’ı uyarması ve gerekli önlemleri almasını istemesi olayların çıkmasını engellememiştir. Cumhuriyet ve Tanin gazetelerinde çıkan kışkırtıcı haberler bir kesim üzerinde istenen etkiyi yaratmış ve aynı gün Tan ve diğer sol eğilimli yayın organları göstericilerin şiddetine maruz kalmaktan kurtulamamıştır. Tan ve Yeni Dünya gazeteleri ile “Görüşler” dergisinin matbaaları ve 2 kitabevi de nümayiş esnasında tahrip edildi.”³²²

Zekeriya Sertel, 4 Aralık 1945 sabah saatlerinde meydana gelen olaylar sırasında genç faşistlerin ellerinde önceden hazırlanmış baltalar, balyozlar ve kırmızı mürekkep şişeleriyle matbaaya saldırdığını ve olay yerindeki polislerin olup bitene seyirci kaldığını aktarmaktadır. Polisler görevlerini yapmamış, göstericiler, baltalarla matbaa kapısını kırıp içeri girmiş ve makineleri balyozlarla kullanılmaz hale getirmiştir.³²³

Matbaada kendilerini bulamayan kalabalığın Cağaloğlu’ndan Beyoğlu’na gittiğini anlatan Sertel, göstericilerin burada da Sabahattin Ali ile Cami Baykurt’un çıkardığı “La Turquie” gazetesinin matbaasına giderek orasını da yakıp yıktıklarını yazar. Beyoğlu’nda da etrafı yakıp yıkan göstericiler Kadıköy’e Sertellerin evine doğru yola koyulur. Durumdan haberdar olan Zekeriya Sertel, Vali Kırdar’ı arar ve göstericileri engellemesini ister. Vali, göstericilerin bindikleri vapuru adalara

---

³²⁰ H. Cahit Yalçın, “Kalkın Ey Ehli Vatan”, Tanin, 3 Aralık 1945, s.1–3.

³²¹ Z. Sertel, a.g.e. s.258.

³²² Cumhuriyet, 5 Aralık 1945, s.1.

³²³ Z. Sertel, a.g.e, s.259.

göndereceğini söylemekle beraber, Sertellere her ihtimale karşı yine de evden uzaklaşmalarını salık verir.³²⁴

Vatan gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman ise olayları daha farklı değerlendirmektedir:

“4 Aralık 1945’te İstanbul’da yüksek tahsil gençliği, Beyazıt Meydanı’nda ellerinde bayraklar, Atatürk’ün ve İnönü’nün resimleri olduğu halde toplanarak sel halinde akınlar yaptılar, Tan, La Turquie, Yeni Dünya matbaalarını Berrak ve ABC kitapevlerini tamamıyla tahrip ettiler. Hedef, yabancılar hesabına memleket aleyhine kundakçılık yapan gazeteler ve müesseselerdi. Yeni Dünya günlük gazetesiyle Görüşler dergisinin yayınları eskilere katılınca, her şey taşkın bir hale geldi ve hareket aşırı solcu matbaalarla yabancı kızıl dergileri satan kitapevlerini içine aldı.”³²⁵

Çıkan olaylar aynı gün parti grubunda değerlendirilir. Milletvekilleri mevzubahis gazetelerin hareketlerini olayda en büyük tahrik unsuru olarak değerlendirmiş ve daha da ileri giderek işi Millet Meclisi’nin manevi şahsiyetini yaralamak cüretine kadar vardırıan yazıların sorumluları hakkında kanuni işlem yapılmasını istemeye kadar götürmüşlerdir.³²⁶

Milletvekillerinin bu istekleri cevapsız kalmadı. İstanbul’daki nümayiş etrafında Sıkıyönetim Komutanlığı’nca tahkikat ve takibat³²⁷ başlatıldı; ancak olaylardan ötürü göstericiler değil Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel ve Cami Baykurt tutuklanarak üç ay boyunca cezaevinde kaldı.³²⁸

İstanbul’daki olayların ardından İzmir ve Bursa’da da gösteriler yapılarak ve komünistlik lehindeki yayınların telin edildiğini öğreniyoruz.³²⁹

---

³²⁴ Z. Sertel, **a.g.e.**, s.259–260.

³²⁵ Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz (1922 – 1971), Cilt II**, Yayına Hazırlayan: Erol Şadi Erdiç, Pera Turizm ve Ticaret A. Ş. Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 1977, s.1329.

³²⁶ **Cumhuriyet**, 5 Aralık 1945, s.1–3.

³²⁷ **Cumhuriyet**, 6 Aralık 1945, s.1 -3.

³²⁸ Z. Sertel, **a.g.e.**, s.260 -261.

³²⁹ **Cumhuriyet**, 6 Aralık 1945, s.1–3.

“Tan Gazetesi Baskını”, Türkiye ile SSCB arasındaki ilişkilerde gerilimi arttırdı. Gösteri sırasında SSCB aleyhinde sloganlar atıldığını; hükümet güçlerinin de buna tepki göstermediğini ileri süren SSCB, Türkiye’ye konu ile ilgili nota verdi. Bu nota, zaten gergin olan Türk – Sovyet ilişkilerinin daha da kötüleşmesine yol açtı.

III. BÖLÜM

1945 YILI TÜRK BASININDA DIŞ POLİTİKA

3.1. 1945 YILI'NA GİRERKEN İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE TÜRKİYE

İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin başlıca iki hedefi vardı: İşgale uğramamak ve savaşa girmemek.³³⁰ Türkiye, bu iki hedefe ulaşabilmek için savaş boyunca Müttefik Devletler ve Mihver Devletler arasında bir denge politikası izledi ve bu savaşın dışında kalmayı başardı.

Almanlar'ın 1943 yılında Sovyetler Birliği karşısında bozguna uğraması savaşın dönüm noktası oldu. Bu yenilginin ardından Almanya öncülüğündeki Mihver Devletler bir daha toparlanamadı. 1944 yazında Almanya'nın askeri durumu adamakıllı kötüye gitmeye başladığından, Türkiye Müttefiklerle münasebetlerini düzeltmek için 2 Ağustos 1944'te Almanya ile diplomatik münasebetlerini kesti.³³¹

Savaşın bu aşamasında gelinen nokta Türkiye'nin arzu ettiği bir durum değildi. 28 Mart 1941'de dönemin Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu, Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Franz von Papen'le yaptığı görüşmede, Türkiye'nin barışın görüşmelerle sağlanmasını istediğini ve bir tarafın topyekün yenilgisinin Türkiye'nin

---

³³⁰ Oran, a.g.e., s.387.

³³¹ Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914 – 1995**, Alkım Yayınevi, Genişletilmiş 15. Basım, İstanbul, 2005, s.414.

çıkarmasına uygun olmayacağını dile getirmişti.³³² Menemencioğlu'nun bu yaklaşımı, Türk dış politikasının devamı için gerekli koşulu ortaya koyuyordu. 1944 yılının ortalarından itibaren artık bu koşullar ortadan kalkmış ve Almanya'nın topyekün bir yenilgiyle yüzyüze gelmesine ramak kalmıştı.

Müttefik Devletler inisiyatifi ele geçirmişlerdi. Sovyet Orduları 31 Ağustos'ta Bükreş'e³³³, 8 Eylül günü Bulgaristan'a ve Ekim ayında Yugoslavya'ya girdi. İngiliz kuvvetlerinin tekrar Yunanistan'a ayak basışı, 4 Ekim 1944 günü, Almanların çekilmeye başlamasından sonra, komando birliklerinin Patras'a çıkması ile oldu. Türk yöneticiler, Balkanlardaki ağırlığı iyice artan Rusya'ya karşı İngiliz kuvvetlerinin Yunanistan'a çıkmasını memnuniyetle karşıladılar.

Bütün bu gelişmeler Türkiye'nin de dış politikadaki yaklaşımlarını derinden etkiliyordu. Savaşın başlangıcından 1944 yılı ortalarına kadar denge politikaları izleyen Türkiye, bu tutumunu değiştirmek zorunda kalıyordu.

Metin Toker, savaşın başlangıcından 1944 yılına uzanan süreçte Türkiye'nin yürüttüğü dış politika ve sonraki aşama hakkında şunları yazıyordu:³³⁴

1939 yılından 1944 yılı başlarına kadar Müttefik ve Mihver devletler arasındaki mücadelede savaşın talihi bazen birine bazen ötekine dönmüştür. Yazar, yaşanan süreçte, bu iki kampın da Türkiye'yi perişan edecek güce sahip olduğunu belirtir ve her iki kampın Türkiye'yi yanlarına çekebilmek için baskı yaptıklarını vurgular. İnönü yönetimindeki Türkiye'nin baskıya maruz kalan diğer ülkelerden farklı bir metot izlediğine işaret eden Toker, Türkiye'nin bir yandan baskı geldi mi, derhal öteki yana yanaştığı tespitinde bulunmaktadır. Toker'e göre bu durum tarafsız bir Türkiye'yi, öteki taraftaki bir Türkiye'ye tercih eden baskıci bloğun baskısından vazgeçmesine neden olmakta ve İnönü de tekrar ortaya dönmektedir. Fakat 1944 yılı yazından itibaren bu tahterevalli politikasını sürdürmenin koşulları ortadan kalkmıştır. Bu tarihten itibaren mevcut olan iki kuvvet Müttefik ve Mihver devletler değil, aynı cephede savaşan Anglo-Saksonlar ve Ruslardır. Türkiye'de yeni durum

---

³³² Aydın, **a.g.e.**, s.434.

³³³ Kamuran Gürün, **Savaşın Dünya ve Türkiye: 3, Savaş 1939 -1945**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2000, s.606.

³³⁴ Toker, **a.g.e.**, s.34.

karşısında savaş boyunca izlediği politikayı günün koşullarına göre güncelleyecek ve tarafsızlığına son verecektir.

3.2. TÜRKİYE’NİN JAPONYA İLE İLİŞKİLERİ KESME KARARI

Türkiye’nin tarafsızlığına son verilmesi yönündeki adımlar, Müttefik Devletler’in de talepleriyle birlikte hızla atıldı. 2 Ağustos 1944 tarihinde Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesen Türkiye, aynı yılın son günlerinde ABD ve İngiliz Büyükelçileri’nin Japonya ile ilişkilerin kesilmesi yönündeki telkinleri ile karşı karşıya kaldı.

Müttefiklerden gelen bu talebi izleyen ve 1945 yılının ilk günlerine denk düşen tarihlerde Sovyetler Budapeşte’yi tamamen ele geçirdi.³³⁵ Sovyetler Birliği’nin elde ettiği başarılar özgüvenlerini de artırıyordu. Pravda, sene sonunda Berlin’in işgal edileceği³³⁶ yönünde haberler vermeye başlamıştı.

TBMM’nin, 3 Aralık 1945 günü yapılan oturumunda Japonya ile münasebetlerin kesilmesini teklif eden kanun teklifi görüşüldü. Gelişme basında, Türkiye’nin ABD ve İngiltere’nin teşvikleriyle Japonya ile ilişkileri kestiği biçiminde verildi. Türk Basını, Türkiye’nin Japonya ile ilişkileri kesmesini, müttefikler davasına esaslı bir yardım ve harbi kısaltması beklenen tarihi karar olarak değerlendiriyordu.³³⁷

Dışişleri Bakanı Hasan Saka, Meclis oturumunda yaptığı konuşmada, ABD ve İngiltere’den gelen öneri üzerine Japonya ile ilişkilerin kesilmesi konusunun gündeme geldiğini vurgulayarak Meclis’e, Müttefiklerin amaçlarına ulaşmalarına katkıda bulunmak için Türkiye’ye imkan verildiği değerlendirmesinde bulunuyordu.³³⁸

---

³³⁵ Cumhuriyet, 2 Ocak 1945, s.1–3.

³³⁶ Cumhuriyet, 3 Ocak 1945 s.1.

³³⁷ Cumhuriyet, 4 Ocak 1945 s.1.

³³⁸ Cumhuriyet, 4 Ocak 1945 s.3.

Görüşmeler sonunda Memduh Şevket Esendal (Bilecik), Rana Tarhan (İstanbul), Faik Öztrak (Tekirdağ) imzaları ile verilen ve Japonya ile ilişkilerin 6 Ocak 1945 tarihinden itibaren kesilmesini teklif eden tahrir okunmuş ve bu teklif 339 oy ve ittifakla kabul edilmiştir.³³⁹

Türkiye’de bunlar olurken Türk – Japon ilişkilerinin kesilmesi yurtdışında da akisler yaratmıştır. Londra radyosu konu hakkında yaptığı değerlendirmede Almanlar için faydalanabilecekleri bir gözetleme yerinden Japonların çıkarıldıkları yazılmaktadır.³⁴⁰ ABD Başkanı Roosevelt, Türk hükümeti tarafından alınan karar ile ilgili olarak, Türkiye’nin tam ve seri bir müttefik zaferi istediğini bir kere daha gösterdiğini söylemektedir.³⁴¹

Necmeddin Sadak, Japonya ile ilişkilerin kesilmesini değerlendirdiği yazısında, Türkiye’nin Japonya’dan bir zarar görmediğini belirtmekte ve Japonya ile ilişkilerin kesilmesinin siyaset ahlakı bakımından uygun ve gerekli olduğunu savunmaktadır. Sadak, bu kararlar Türkiye’nin tecavüze karşı koyan, başkalarının toprağına göz koymayan, milletlerin hürriyetine, istiklaline saygı gösteren devletler safında yer aldığını vurgulamaktadır.³⁴²

Türkiye’nin Japonya ile ilişkilerini kesmesi Çin Hükümeti ve basını tarafından da memnuniyetle karşılanmıştır. Çin İstihbarat Bakanı Mr. Wang–Shin –Chin, Türkiye’nin Japonya ile münasebetlerini kesmesinin, Müttefiklerle yaptığı işbirliğinde ileriye doğru atılmış bir adım olduğunu ifade etmiş ve Türkiye’nin aldığı bu kararlar Japonya’nın, bütün Asya milletleri tarafından terk edildiğini anlaması gerektiğini söylemiştir.³⁴³

Çin Basını da konuya ilgisiz kalmamıştır. Çin’de yayınlanan Ta Kung Pau gazetesi başyazısında Türkiye’nin Japonya ile ilişkilerini kesmesi kararının adalet fikrinden

---

³³⁹ **Akşam**, 4 Ocak 1945, s.2.

³⁴⁰ **Akşam**, 4 Ocak 1945, s.2.

³⁴¹ **Cumhuriyet**, 5 Ocak 1945, s.1.

³⁴² Necmeddin Sadak, “Türkiye Siyasetinde Ahlak ve Fazilet Örneği”, **Akşam**, 6 Ocak 1945, s.1.

³⁴³ **Cumhuriyet**, 18 Ocak 1945, s. 1–3.

kaynaklanan bir hareket olduğunu ve bu kararın Çin tarafından takdir edildiği yorumunda bulunmuştur.³⁴⁴

Central Quoto Dien isimli başka bir Çin Gazetesi de başyazısında, Türkiye'nin Japonya ile bağlarını kesmek hususunda aldığı karardan duyulan memnuniyeti belirtmiş ve Çin ile Türkiye arasında kan ve medeniyet yakınlığına dikkat çekmiştir. Son yıllara kadar, Çin ve Türk halklarının Uzakdoğu'nun ve Doğu'nun “hasta adamları” olarak nitelendirildiğini yazan gazete, Atatürk'ün rehberliğindeki Türkiye'nin bağımsızlığına kavuştuğunu ve bu neticenin Çin için kuvvetli bir cesaret kaynağı olduğuna işaret etmiştir.³⁴⁵

Japonya ile münasebetlerin kesilmesinin ardından İstanbul'daki Japon vatandaşlarının göz altına alınmasına karar verilmiş ve bu karar Dahiliye Vekaleti'nce İstanbul Valiliği'ne bildirilmiştir. Ayrıca, gözaltına alınan Japonya vatandaşlarının, Japonya'da gözaltına alınan Türk vatandaşlarıyla değiş tokuş edilene kadar Japon Sefaret binasında kalacakları duyurulmuştur.³⁴⁶ Fakat Japon tebaasının gözaltına alınma işlemi, ancak Japonya'daki Türk elçilik erkanı ve Türk vatandaşlarının 27 Ocak 1945 tarihinde Tokyo'da gözaltına alınmasının ardından vuku bulmuştur.³⁴⁷

3.3. EGE DENİZİ VE BOĞAZLAR YOLU'NUN MÜTTEFİK GEMİLERİNE AÇILMASI

Ege Denizi ve Boğazlar Almanya'nın gerek Balkanlar gerek Ege adalarındaki hakimiyeti dolayısıyla müttefik gemilerin seyrüseferi için kullanılamamaktadır. Ancak savaşta dengelerin değişmesiyle beraber Almanlar'ın bu bölgedeki üstünlüğü de kırılmış ve ulaşım olanakları müttefikler tarafından da kullanılmaya elverişli hale gelmiştir.

---

³⁴⁴ Cumhuriyet, 18 Ocak 1945, s. 1-3.

³⁴⁵ Cumhuriyet, 18 Ocak 1945, s. 1-3.

³⁴⁶ Cumhuriyet, 5 Ocak 1945, s.1.

³⁴⁷ Cumhuriyet, 31 Ocak 1945, s.2.

Selim Deringil bu durumu, Türkiye'nin Yalta Konferansı'nın hemen öncesinde Boğazlar'ı Sovyetler'e askeri mühimmat taşıyan Müttefik gemilerine açması olarak nitelendirmektedir. Deringil, Müttefik gemilerinin Sovyetler'e mühimmat taşımalarının Montreux Anlaşması'nın hükümlerine aykırı olmasının o dönemdeki anlayışa göre artık önemsiz görüldüğünü yazmaktadır.³⁴⁸

16 Ocak 1945 tarihli Cumhuriyet gazetesi "Boğazlara dair sevindirici haber" başlığıyla çıkmıştır. Haberde Ege Denizi'nin seyrüsefere açıldığı ve ilk Müttefik gemilerinin Boğazlara geleceği duyurulurken; Müttefik ticaret gemilerinin, Montreux'nün verdiği haklardan yararlanarak yeniden Boğazlardan geçip Türk limanlarına gelmeleri ve Sovyet Rusya'ya gidebilmelerinin memlekette memnuniyet uyandırdığı yorumunda bulunmaktadır.³⁴⁹

Akşam gazetesi de konuyu aynı şekilde ele almıştır. Haberde, Montreux Sözleşmesi'nin gereği olarak, Boğazlar'dan serbest geçiş hakkına sahip olan ticaret gemilerinin savaş nedeniyle bu hakkı kullanamadıkları; ancak Ege Denizi'nin Mihver Devletler'in denetiminden kurtulmasıyla bu güzergahta müttefik ve dost devletlerin ticaret gemilerinin seferlerinin yakın zamanda başlayacağı duyurulmuştur. Gazete, Boğazların müttefik ticaret gemilerine açılması ve bu gemilerin açılan yoldan Sovyet Rusya'ya gidebilmelerinin Türkiye'de memnuniyet yarattığını vurgulamaktadır.³⁵⁰

Boğazlar'ın geçişlere açılması yurtdışında da olumlu karşılanmıştır. Gazetenin aktardığına göre Londra ve Paris Radyoları Sovyetler'e giden yolun kısılması dolayısıyla durumun memnuniyet yarattığını belirtmektedirler.³⁵¹

Amerikan Senatosu Askerlik Encümen üyelerinden H. E. Murray, Çanakkale Boğazı'nın açılması sayesinde Karadeniz'e gönderilecek Müttefik malzemesinin

---

³⁴⁸ Selim Deringil, **Denge Oyunu – İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası, Tarih Vakfı**, Yurt Yayınları, İstanbul, 1994, s.249.

³⁴⁹ **Cumhuriyet**, 16 Ocak 1945, s.1-3.

³⁵⁰ **Akşam**, 16 Ocak 1945, s.1-2.

³⁵¹ **Cumhuriyet**, 16 Ocak 1945, s.3.

Alman Orduları'nı doğudan ve batıdan vuracak olan Kızılordu'nun bu görevi yerine getirmesine katkıda bulunacağını söylemektedir.³⁵²

İngiltere Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü de yaptığı açıklamada Boğazlar'ın o zamana dek askeri nedenlerle kullanılmadığını belirtmiş, Balkanlar ve Yunan Denizi'ndeki hava üslerinin Müttefikler tarafından etkisiz hale getirilmesi sayesinde yeni durumun vuku bulduğunu açıklamıştır.³⁵³

“Ege Denizi ve Boğazlar Yolu'nun açılması” başlıklı başka bir haberde de Boğazlar'ın seyrüsefere açılmasının sağladığı faydalar özetlenmektedir.³⁵⁴

“Yeni durumla Sovyet Orduları ile Müttefikler arasındaki mesafe yarı yarıya kısalmış demektir. Bunun neticeleri ise şunlardır: Evvela müttefikimiz İngiltere ve dostumuz Amerika, büyük dostumuz Sovyetlere daha kolayca yardımda bulunacaklardır. İkinci olarak, daha çok kendi kuvvetlerine dayanan Sovyet Orduları'nın taarruz kudreti bu yardımla artacaktır. Nihayet kısa nakliyat dolayısı ile iktisad edilecek gemilerle işgalden kurtulmuş memleketlere daha çok yardımda bulunmak kabil olacak ve ayrıca bu gemiler batıda Müttefik cephesinin ikmaline tahsis olunacaktır.”

Akşam Gazetesi başyazarı Necmeddin Sadak, Boğazların müttefik gemilerine açılmasının savaşın önemli bir gelişim safhasına işaret ettiğini belirtmektedir. Sadak, Boğaz yolunun açılmasının, müttefik ve dost memleketlerle Türkiye arasında deniz taşıtını kolaylaştırması bakımından sevindirici olmasından daha fazla Sovyet Rusya'ya yardımı yakınlaştırıp hızlandırması bakımından memnun edici değerlendirmesinde bulunmaktadır.³⁵⁵

Çıkan haberler ve yapılan yorumlarda Boğazlar'ın açılmasının Müttefik Devletler'in mücadele gücünü artıracığı ve Müttefik Davası'na büyük katkı

³⁵² **Cumhuriyet**, 16 Ocak 1945, s.3.

³⁵³ **Cumhuriyet**, 17 Ocak 1945, s.3.

³⁵⁴ **Cumhuriyet**, 17 Ocak 1945, s.1-3.

³⁵⁵ Necmeddin Sadak, “Müttefik Ticaret Gemilerine Boğazlar Yolu'nun Açılması”, **Akşam**, 17 Ocak 1945, s.1.

sağlayacağı savları dikkati çekmektedir. Bu savlar, Türkiye'nin Müttefik Devletler'in sempatisini kazanmasına ve onlara yaklaşmasına olanak yaratacağı ümidiyle abartılarak öne sürülmekte ve bu savların fayda getireceği umulmaktadır.

3.4. YALTA KONFERANSI 4 – 11 ŞUBAT 1945

1945 yılının ilk günlerinden itibaren ABD, SSCB Devlet Başkanları ve İngiltere Başbakanı'nın bir araya geleceği basında yer bulmaya başlamıştır. ABD Başkanı Roosevelt siyasi partiler şefleri toplantısında Winston Churchill ve Mareşal Stalin ile pek yakında buluşacağını söylemiştir.³⁵⁶

Savaş meydanlarındaki hızlı gelişmeler liderlerin en kısa zamanda bir araya gelerek karşılına çıkması muhtemel sorunlar konusunda önlemler almasını zorunlu hale getirmektedir. Özellikle Kızılordu'nun Doğu Avrupa'daki hızlı ilerlemesi dikkat çekicidir. Sovyet Rusya orduları, Budapeşte'yi tamamen ele geçirmişlerdir.³⁵⁷ Kızılordu'nun başarısı Sovyetler'in özgüvenini artırmış ve SSCB basınında Kızılordu'nun yeni yılın ilk günlerinde Berlin'in işgal edileceği yazılmaya başlanmıştır.

Times, gelişmeleri değerlendirdiği makalesinde, kuvvet siyasesi ve nüfus mntikaları meselelerinde büyük müttefikler arasında açık münakaşalar yapılmasının gerekli olduğu değerlendirmesini yapmaktadır.³⁵⁸

Dikkat çeken bir başka gelişme de Sovyet Rusya'nın, Lublin Hükümeti'ni Polonya'nın resmi hükümeti olarak tanınması oldu. Sovyetler Lublin Hükümeti'ni tanıırken ABD – İngiltere koalisyonu Londra'daki hükümeti tanımakta devam ediyordu.³⁵⁹ Bu gelişme Müttefikler arasındaki fikir ayrılıkları ve çıkar çatışmaları olabileceği konusunda önemli bir işaret özelliğini taşıyordu.

---

³⁵⁶ Cumhuriyet, 3 Ocak 1945, s.3.

³⁵⁷ Cumhuriyet, 2 Ocak 1945, s.1.

³⁵⁸ Cumhuriyet, 5 Ocak 1945, s.1.

³⁵⁹ Cumhuriyet, 6 Ocak 1945, s.6.

21 Ocak 1945 tarihinde Kızılordu artık Almanya topraklarındadır. Kızılordu'nun Silezya'dan hududu aşarak 30 km ilerlediği ve beş Alman şehrini zaptettiği belirtilmekte yıldırım hızı ile ilerleyen Sovyet Birlikleri'nin 1000 kilometrelik cephede 250 tümenle taarruz ettikleri bildirilmektedir.³⁶⁰ Bu gelişmeler arasında United Pres kaynaklı bir haberde Üçler Konferansı'nın İtalya'da toplanacağı tahmin edildiği iddia edilmektedir; İtalya'nın hem ulaşım imkanları hem emniyet ve asayiş bakımından en elverişli memleket olduğu ve konferansın İtalya'da yapılması halinde Mareşal Stalin'in de cepheden ve generallerinden fazla uzaklaşmasına gerek kalmayacağı öne sürülmektedir.³⁶¹

Yine Akşam Gazetesi'nin Daily Express Gazetesi'ne atfen verdiği bir haberde, Üçler Konferansı'nda ele alınacak konuların başında Almanya'nın teslim olması veya siyaseten çökmesi durumunda derhal alınması gereken tedbirlerin yer alacağı ileri sürülmekte ve Londra'daki diplomatik mahfillerin Alman iç siyasetinde gelişmeler beklediği kaydedilmektedir.³⁶²

Türk Devleti'nin yöneticileri, kamuoyu ve basını, Üçler Konferansı'nı, toplantının yapılacağı duyurulması anından toplantının bitiş tarihine kadar dikkat ve heyecanla takip etmiştir. Bunun nedeni, savaş süresince ulusal çıkarlarını her şeyin önünde tutan ve bütün baskılara karşı savaş dışı kalmayı başaran Türkiye'nin, bu tutumundan dolayı müttefiklerle arasında ilişkilerin çok sağlıklı olmamasıdır.

Türkiye, önce Mihver Devletleriyle politik ve ekonomik ilişkilerini kesmiş, sonra Boğazları Müttefik Devletler'in gemilerine açmıştı ama 1945 Şubatı'nın ilk günlerinde; Müttefiklerin Boğazlar'ın durumunu yeniden ele alacakları ve Montreux Anlaşması'nı yeniden gözden geçirmek isteyecekleri, hatta bu alanda Ruslara taviz verecekleri kuşkusunun içindeydi.³⁶³

Bu kuşkunun başlıca nedeni de İngiltere ve ABD'nin Sovyetler Birliği ile olan iyi ilişkileriydi. Selim Deringil, İngiltere ile ABD'nin Sovyetler Birliği ile yakın

---

³⁶⁰ Cumhuriyet, 21 Ocak 1945, s.3.

³⁶¹ Akşam, 23 Ocak 1945, s.1.

³⁶² Akşam, 30 Ocak 1945, s.2.

³⁶³ Goloğlu a.g.e., s.297.

ilişkilerinin bu ülkeye Türkiye aleyhine ödünler verilmesi korkusunu canlı tuttuğunu yazmaktadır. Türk idareciler, İngiltere'nin uzun vadede Sovyetlerle ortaklığı sürdüremeyeceğini öngörmekle beraber İngiltere ve ABD'nin kısa vadede bir yanılığa düşerek Türkiye'nin ve ileride İngiltere'nin de zarar hanesine kaydolunacak gelişmelerin önüne geçmeye çalışıyordu.³⁶⁴

Bütün bu olup bitenler arasında 1 Şubat tarihinde Üçler Konferansı'nın Moskova'da toplandığı duyuruldu. Konferans hakkında basında haberler yer almakla beraber bu bilgiler kesin veriler yerine tahminlere dayanmaktaydı. 1 Şubat tarihli Akşam gazetesinde yer alan bir haber tahminlere dayanan haberlere örnek olarak gösterilebilir:

*“Üçler Konferansı'nın toplandığı zannedilmektedir. Churchill ve Eden hala Londra'da bulunmamaktadırlar. Amerikan Dışişleri Nazırı Mr. Stettinius ile Roosevelt'in şahsi mümessili Mr. Hopkins de İtalya'ya gelmişler ve burada iki gün kaldıktan sonra hareket etmişlerdir. Bundan evvel Sovyetler'in Washington ve Londra elçileri olan Mr. Gromyko ve Mr. Gusev'in Moskova'ya gittiği bildirilmişti. Bütün bunlardan müttefiklerarası Konferans'ın Moskova'da açılmış bulunduğu neticesi çıkmaktadır.”*³⁶⁵

Akşam Gazetesi 2 Şubat 1945 günü “Üçler Konferansı Yalta'da mı toplandı?” başlığıyla verdiği haberde yabancı kaynaklara dayanarak kesin olarak teyid edilmemekle birlikte Üçler Konferansı'nın Sovyet Rusya'nın güneyinde ve çok muhtemel olarak Kırım sahillerindeki Yalta şehrinde toplanmış olduğunu bildirmektedir.³⁶⁶

Yalta Konferansı ile ilgili resmi bilgiler İngiliz İstihbarat Bakanlığı tebliği ile öğrenilir. Tebliğde, Birleşik Amerika Başkanı ile Sovyetler Birliği ve İngiltere Başbakanları'nın yanlarında Genelkurmay Şefleri ile üç Dışişleri Bakanı ve müsteşarları olduğu halde halen bir Karadeniz bölgesinde toplantı halinde buldukları bildirilmektedir. Üç şefin toplanma amaçlarının, ortak düşmanı mağlup

³⁶⁴ Deringil, a.g.e., s.248

³⁶⁵ Akşam, 1 Şubat 1945, s.1.

³⁶⁶ Akşam, 2 Şubat 1945, s.1.

etmek ve sürekli bir barışın temelini atmak olduğu da yayınlanan bildiride ayrıca vurgulanmıştır. ³⁶⁷ Tebliğde, konferans sırasında, Almanya'nın işgal ve kontrolüne ait müşterek planların, kurtarılan Avrupa'nın siyasi ve iktisadi meselelerinin ve barışı korumak için milletlerarası bir teşkilatın mümkün olduğu kadar çabuk kurulması hakkındaki tekliflerin görüşüldüğü ve konferans bitiminde bir tebliğ yayınlanacağı bildirilmektedir. ³⁶⁸

SSCB'de yayın yapan Izvestia gazetesi, Üçler Konferansı'na dair yayınlanan demeçle ilgili olarak müttefikler arasında bir anlaşmazlık çıkacağına dair Hitlercilerin besledikleri ümitlerin bir kere daha boşa çıktığını yazmakta ve hürriyete aşık insanlığın Hitler Almanyası hakkında verdiği idam hükmünün infaz edildiğinin görüleceğini öne sürmektedir. ³⁶⁹

Yalta Konferansı hakkındaki haberlerin çok sağlıklı olmadığı gazete sütunlarında da değerlendirilmektedir. Yalta Konferansı dolayısıyla şehre gazetecilerin girmesi yasaklanmıştır. Dolayısıyla Yalta Konferansı'nda, daha önceki toplantılarda olduğu gibi bilgi sızmamaktadır. Ulaşan haberlerin Kahire, Londra, Moskova gibi konferansa uzak kaynaklardan gelen telgraflardan ibaret olduğu ve sadece tahminlere dayandığı belirtilmekte ve bu haberlerin de “yapılan”dan çok “söylenen” ve isteneni, “olan”dan fazla “olması lazım geleni” her yerin öz düşünce ve inanına göre bildiren yoruşlardan başka bir şey olmadığı kabul edilmektedir. O günlerde çıkan haberler incelendiğinde aynı şeylerin farklı biçimlerde yayımlandığı rahatlıkla görülebilir. ³⁷⁰

Üçler Konferansı'nın önce Moskova'da sonra Köstence'de toplandığı haberlerinin ardından 13 Şubat tarihinde Kırım bölgesindeki Yalta şehrinde yapılan konferansın bittiği duyurulmaktadır. Biten konferansta üç müttefik devlet şefinin harp planlarında olduğu gibi, sulh esaslarında da tam bir anlaşmaya vardıkları bildirilmektedir. ³⁷¹ Konferans alınan kararlar özetle şöyledir: ³⁷²

---

³⁶⁷ **Cumhuriyet**, 8 Şubat 1945 s.1.

³⁶⁸ **Cumhuriyet**, 8 Şubat 1945, s.1.

³⁶⁹ **Cumhuriyet**, 9 Şubat 1945, s.1.

³⁷⁰ Necmeddin Sadak, “Üçler Konferansı etrafında yapılan ve söylenenlere göre” **Akşam**, 12 Şubat 1945, s.1.

³⁷¹ **Cumhuriyet**, 13 Şubat 1945, s.1.

³⁷² **Cumhuriyet**, 13 Şubat 1945, s.1.

“1-Hazırlanan Askeri Planlar: Konferansa iştirak eden üç Müttefik devlet kurmayları düşmanın kat’i surette mağlubiyeti için plan hazırlamışlardır.

2-Almanya’nın İşgali: Hazırlanan plana göre Müttefik devletlerden her biri bölgesini işgal edecektir. Alman militarizmi ve nasyonal sosyalizmi yok edilecek Alman ordusu silahsızlandırılacak, Alman kurmayı dağıtılacak, Alman harp malzemesi imaline yarayacak bütün Alman sanayi imha veya kontrol olunacak ve Alman harp mücrimleri şiddetle cezalandırılacaktır.

3- Tamirat: Almanya işgal ettiği memleketlerde yaptığı tahribatı tamir edecektir.

4-San Francisco Konferansı: Milletlerarası sulh ve emniyetin muhafazası teşkilatı için 23 Nisan 1945’te San Francisco’da bir Birleşmiş milletler konferansı toplanacaktır.

5-Kurtarılan memleketler: Kurtarılan veya Mihverden ayrılan memleketlerde her üç Müttefik müşterek bir siyaset takip edecekler ve Atlantik Beyannamesi esaslarına göre, bu memleketlerde siyasi ve iktisadi meselelerin hallinde demokratik esaslar güdeceklerdir.

6-Polonya meselesi: Kuvvetli, demokrat ve müstakil bir Polonya’nın kurulmasında görüş birliğine sahip olan müttefikler, hariçte ve dahildeki bütün demokrat Polonyalı unsurların iştiraki ile bir milli birlik Polonya muvakkat hükümeti kurulması için çaba harcayacaktır. Polonya’nın şark hudutları, Polonya lehine bazı tadilatla Curzon hattından geçecektir. Polonya Almanya’dan arazi almak hakkına sahip olacak ve bu hudutlar da sulh konferansında tayin olunacaktır.

7-Yugoslavya: Meraşal Tito ve Dr.Subasiç evvelce hazırlanan anlaşmaya göre hükümeti kuracaklardır.”

Yalta Konferansı’nın bitiminde yayınlanan demeç dünya basınında da geniş yer bulmuştur. Times, konferansı “Tarihte Büyük Hadise” olarak vasıflandırmakta üç şefin Birleşmiş Milletler namına konuştuğunu ve Müttefikler siyasetinde görülen kayda değer ahengin gerçekleştirilmesindeki şerefin büyük ölçüde Churchill’e ait olduğunu savunmaktadır.³⁷³ New York Times, konferansta verilen kararların Avrupa’da zafere ve bütün dünyada barışa yol hazırladığını yazmaktadır.³⁷⁴ Pravda, Kırım Konferansı’nın sonuçlarının ancak Almanya’nın mağlubiyeti tamamlandığı ve devamlı bir barış kurmak amacı ile, üç büyük devlet arasında işbirliğinin tam manası

³⁷³ Cumhuriyet, 14 Şubat 1945, s.1.

³⁷⁴ Cumhuriyet, 14 Şubat 1945, s.3.

ile kurulduğu zaman tahakkuk edeceği değerlendirmesini yapmaktadır.³⁷⁵ Alman Haber Ajansı ise Müttefik Ülke basınları ile aynı kanıda değildir. Ajans Kırım Konferansı kararlarının siyasi cinayetlerin en büyüğü olduğunu ileri sürmekte ve eski Versailles'ı kat kat aştığı gerekçesiyle alınan kararları eleştirmektedir.³⁷⁶

Yalta'da alınan kararlardan memnun olmayan bir hükümet daha vardır: Londra'daki Polonya hükümeti. Polonya Hükümeti, üç devlet arasındaki konferansta Polonya hakkında alınan kararların Polonya Hükümeti tarafından tanınmayacağını ve bu kararların Polonya Milleti'ni bağlamayacağını ilan etmektedir.³⁷⁷

Üç büyük devletin başkanı Kırım'ın Yalta şehrinde 4 – 11 Şubat tarihleri arasında bir araya geldi. Kırım ya da Yalta Konferansı olarak adlandırılan bu görüşmelerde savaşın hızla sona erdirilmesi ve savaş sonrası barış düzeninin hazırlanmasını kapsayan pek çok konu görüşüldü ve çeşitli kararlar alındı. Türkiye'de konferansta üzerinde durulan ülkelerden biri oldu. Yalta'da Türkiye konusu iki sebeple, San Francisco'ya davet edilecek devletler tespit edilirken, bir de Montreux Sözleşmesi'nin tadili görüşülürken gündeme gelmiştir.³⁷⁸

Birleşmiş Milletler Teşkilatı konusu 8 Şubat günü yapılan 5. toplantıda ele alındı. Bu maksatla ABD'de 25 Nisan 1945'de bir konferans toplanması kararlaştırıldı. Bu konferansa 1 Ocak 1942 tarihli Birleşmiş Milletler Deklarasyonu'nu imzalamış milletlerle, 1 Mart 1945 tarihine kadar Almanya'ya harp ilan etmiş olacak Ortak Milletler (Associated Nations) katılacaklardı. Ortak Milletler'den kasıt, 8 ortak ülke ile Türkiye'dir.³⁷⁹

Montreux Sözleşmesi konusu 10 Şubat günü yapılan 7. Genel Oturum'da Stalin tarafından masaya getirilmiş ve sözleşmede değişiklikler yapılması talep edilmiştir. Winston Churchill, J. Stalin'in önerisine ilk bakışta taraftar olarak görünmekle

---

³⁷⁵ Cumhuriyet, 14 Şubat 1945, s.3.

³⁷⁶ Cumhuriyet, 14 Şubat 1945, s.3.

³⁷⁷ Akşam, 14 Şubat 1945, s.2.

³⁷⁸ Gürün, a.g.e., s. 64.

³⁷⁹ Gürün, a.g.e., s. 532.

beraber bunu Türkiye'nin bağımsızlığı ve ülke bütünlüğü şartına bağlamıştır. Churchill, Türkiye'nin hazırlıklı bulunması için haberdar edilmesini de istemiştir.³⁸⁰

Görüşme sonunda Churchill, Roosevelt ve Stalin Montreux Sözleşmesi hakkında Konferans Protokolü'nün 14. maddesi olarak Dışişleri bakanlarının Londra'da yapacakları bir sonraki toplantıda, Sovyet Hükümeti'nin Montreux Sözleşmesi ile ilgili olarak ileri süreceği teklifleri inceleyip hükümetlerine rapor etmeleri konusunda anlaşmışlardır. Bu durumdan Türk Hükümeti'nin uygun zamanda haberdar edileceği de karar altına alınmıştır.³⁸¹

3.5. TÜRKİYE'NİN ALMANYA VE JAPONYA'YA HARP İLANI VE BİRLEŞMİŞ MİLLETLER DEMECİ'NE KATILMASI

TBMM 19 Ocak 1945 tarihinde aldığı kararla, 5 Mart 1945 tarihinde yeniden toplanmak üzere tatil edilmişti. Fakat 20 Şubat 1945 gecesi radyodan Meclis Başkanı Abdülhalik Renda'nın Meclis'i toplantıya çağırdığı tebliğ edildi. Renda, Anayasa'nın 19'uncu maddesi gereğince Büyük Millet Meclisi'ni Şubat'ın 23. Cuma günü saat 17'de toplanmaya çağırıyordu.³⁸² "Millet Meclisi Toplantıya Çağrıldı" başlıklı haberde, radyo ile de birkaç defa tekrarlanan tebliğle Büyük Millet Meclisi'nin daha önce kararlaştırılmış olan 5 Mart tarihinden önce toplantıya çağrıldığı bildirilmektedir. Ayrıca Büyük Millet Meclisi'nin genel toplantısından önce Parti Grubu toplantısı yapılmasının muhtemel olduğu belirtilmekte ve toplantı gündeminin belli olmadığı kaydedilmektedir.³⁸³

Meclis Başkanı tarafından yapılan bu çağrı Yalta Konferansı'nda Müttefikler'in aldığı bir kararla ilgilidir. Konferansta Türkiye'nin de 1 Mart 1945'e kadar Almanya ve Japonya'ya savaş ilan ettiği takdirde San Francisco Konferansı'na katılabileceği kararlaştırılmıştır. Üç büyüklerce alınan bu karar 20 Şubat 1945'te İngiltere'nin

³⁸⁰ Suat Bilge, **Türkiye –Sovyetler Birliği İlişkileri 1920 -1964 Güç Komşuluk**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992, s.263.

³⁸¹ Gürün, **a.g.e.**, 645 – 646.

³⁸² **Akşam**, 21 Şubat 1945, s.1.

³⁸³ **Cumhuriyet**, 21 Şubat 1945, s.1.

Ankara Büyükelçisi tarafından, Türkiye'nin Birleşmiş Milletlere Ortak olarak girebilmesi için 1 Mart'tan önce Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmesi gerektiği ile ilgili bir nota ile resmen bildirilmiştir.³⁸⁴

24 Şubat 1945 Cumartesi günü Meclis'in erken toplantıya çağrılmasının nedeni anlaşılmalıdır. Abdülhalik Renda başkanlığında toplanan, Kamutay Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya harp ilan etmesi ve Birleşmiş Milletler Beyannamesi'ne katılması hakkındaki hükümet teklifini 401 üyenin oy birliği ile tasvip etmiştir. TBMM'nin aldığı bu kararla birlikte Türkiye Mihver Devletlere karşı savaşa girmiş, Birleşmiş Milletler Beyannamesi'ne katılmış ve San Francisco Dünya Nizamı Konferansı'na gitme hakkını elde etmiştir.³⁸⁵

Başbakan Şükrü Saracoğlu Meclis'teki konuşmasında Türkiye'nin savaşın başından beri Demokrat milletlerden yana olduğunu vurguladıktan sonra bir adım daha atarak dünya ve insanlık menfaatleri kadar milli menfaatlere de uygun olarak Japonya ve Almanya'ya karşı harp ilan etmek istediklerini söylemektedir.³⁸⁶

Hariciye Vekili Hasan Saka, BMM'ne hitaben verdiği söylevde İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Maurice Peterson'ın İngiliz Hükümeti adına kendisine bir memorandum verdiğini söylemekte ve Yalta Konferansı kararları çerçevesinde 1 Mart 1945 tarihine kadar Türkiye'nin de Almanya ve Japonya'ya harp ilan etmesi halinde San Francisco Dünya Nizamı Konferansı'na davet edileceğini bildirmektedir. Saka müttefiklerin Yalta'da aldıkları karar çerçevesinde, İngiltere Devleti tarafından Cumhuriyet Hükümeti'ne yapılan bu son telkinin, Türkiye'ye Müttefikler davasına kesin yeni bir yardımda bulunmak imkan ve fırsatını verdiğini belirtmektedir. Dışişleri Bakanı Saka, Meclis'ten Almanya'ya ve Japonya'ya savaş ilanı ile Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Beyannamesi'ne iltihakı kararına onay vermesini istemektedir.³⁸⁷

---

³⁸⁴ Koçak, **Milli Şef Dönemi**, s.323.

³⁸⁵ **Cumhuriyet**, 24 Şubat 1945, s.1.

³⁸⁶ **Cumhuriyet**, 24 Şubat 1945, s.3.

³⁸⁷ **Akşam**, 24 Şubat 1945, s.2.

Görüşmeler sonunda, Ali Rana Tarhan, Kazım Özalp, Faik Öztrak ve Memduh Şevket Esendal tarafından verilen ve Türkiye'nin, Almanya ile Japonya'ya harp ilanına ve Birleşmiş Milletler Beyannamesi'ne katılmasına dair hükümet teklifi hakkındaki tavrı açık oya konularak mevcut 401 üyenin oy birliğiyle kabul edilmiştir.³⁸⁸

Millet Meclisi'nin aldığı karar kamuoyunda olumlu karşılanmıştır. Akşam gazetesi başyazarı Necmeddin Sadak, Türkiye'nin aldığı kararın harbin başından beri güttüğü politikanın mantıki sonucu olduğunu yazmış ve demokrasiler safında yer alan Türkiye'nin gerekli ve faydalı gördüğü gün silaha sarılarak harbe girişmek kararını o zaman vermiş olduğunu vurgulamıştır. Sadak bu karar alınana kadar Türkiye'nin harbin dışında kalmış olmasının başlıca nedenini, bu durumun hem Türkiye, hem müttefikleri için gelişi güzel harbe atılmış olmaktan daha faydalı bulunması olarak açıklıyordu. Akşam gazetesi başyazarı, Türkiye'nin savaşın en tehlikeli ve ümitsiz günlerinde, Müttefikler davasına ettiği büyük hizmetlerin, vesikalara dayanan bir gerçek olduğunu da yazmaktadır.³⁸⁹

TBMM'nin Almanya ve Japonya'ya harp ilan etmesi yönünde aldığı karar dünyada da yankı bulmuştur. İngilizler, Türk Hükümeti'nin İngiliz Türk ittifakına olan sadakatinin değişmez tehditler ve toprak kazancı bakımından çekici teklifler karşısında bile asla sarsılmadığı değerlendirilmesini yapmakta ve Türkiye'nin attığı bu adımla San Francisco Konferansı'nda kendine bir yer temin ettiğini yazmaktadır. New-York, Türkiye'nin Mihver Devletleri'ne savaş ilan etmesinin Almanya ve Japonya'ya yeni bir darbe indirdiğini; Türkiye'nin aldığı bu kararlarla birlikte Birleşmiş Milletler'in yeni bir müttefik kazandığını vurgularken Japonya Radyosu bu karar üzerine Japonya'nın Türkiye'ye derhal harp ilan edeceğini ve Japon Hariciye Bakanı'nın lüzumlu tedbirleri aldığını bildirmektedir.³⁹⁰

Yunan gazetesi Katimerini, Yunanistan'ın çoktan beri katılmış bulunduğu savaşa, Müttefik Türkiye'nin de hakkı müdafaa edenlerin safında muharip sıfatı ile yer

---

³⁸⁸ **Akşam**, 24 Şubat 1945, s.1.

³⁸⁹ Necmeddin Sadak, "Türkiye Birleşmiş Milletler Arasında", **Akşam**, 24 Şubat 1945, s.1.

³⁹⁰ **Cumhuriyet**, 25 Şubat 1945, s.1-3.

aldığını görmekten sevinç duyduklarını yazmaktadır.³⁹¹ En doğru ve objektif yorumu Reuters'in siyasi muharriri yapmaktadır. Muharrire göre Almanya ve Japonya'ya harp ilanı kararının inceden inceye tefsiri gereksizdir. Bu kararın sebebi San Francisco konferansına katılımı temin etmektir.³⁹²

Türkiye'nin Mihver Devletleri'ne harp ilan etmesinin ardından Washington'daki Türkiye Maslahatgüzarı Orhan Erol, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Beyannamesi'ne iltihak etmesi hakkındaki vesikayı imzalamıştır.³⁹³ Birleşmiş Milletler Beyannamesi ile ilgili vesika Washington'da imzalanırken Ankara'da da Türk Hükümeti ve ABD arasında başka bir anlaşmaya imza atılmıştır. İmza edilen bu anlaşma Ödünç Verme ve Kiralama Anlaşması'dır. Ödünç Verme ve Kiralama Anlaşması'nı Türkiye adına Hariciye Vekili Hasan Saka, ABD Hükümeti adına da Ankara Büyükelçileri Mr. Steinhardt tarafından imza edilmiştir.³⁹⁴

Büyük Millet Meclisi'nin tarihi kararı gereğince, Türkiye'nin de imzaladığı 1 Ocak 1942 tarihli Birleşmiş milletler demecinin metni şöyledir:³⁹⁵

“Sovyetler Birliği, Çin, Avustralya, Belçika, Kanada, Dominik Cumhuriyeti, Salvador, Yunanistan, Guatemala, Haiti, Honduras, Hindistan, Lüksemburg, Yeni Zelanda, Hollanda, Nikaragua, Panama, Polonya, Cenubi Afrika, Yugoslavya ve Norveç şu demecde bulunurlar:

Bu demeci imza eden hükümetler, Amerika Birleşik Devleti Relsile Büyük Britanya ve Şimal İrlanda Birleşik Krallığı Başkanı tarafından 14 ağustos 1941 de imzalanan Atlantik beyannamesi adile tanınan müşterek demecdeki hedef ve esasların müşterek programını kabul ederek kendi topraklarında varlığı, hürriyeti, istiklal ve din serbestliğini müdafaa ve adaleti ve hakları korumak için düşmanlarına karşı tam bir zafer in esas olduğuna kani bulunarak ve dünyayı boyunduruğu altına koymağa uğraşan fenalık kuvvetine karşı müşterek bir savaşa girişmiş bulduklarına kanaat getirerek beyan ederler ki: Her Hükümet, bütün askeri ve iktisadi kaynaklarını, üçlü pakt azalarına ve işbu demeci imza eden hükümetlerle harp halinde bulunan bütün memleketlere karşı kullanacaktır. Her hükümet diğer imzacı devletlerle işbirliği yapmadığı ve ayrı hiçbir mütareke veya sulh imzalamamağı taahhüd

³⁹¹ **Akşam**, 25 Şubat 1945, s.1.

³⁹² **Akşam**, 25 Şubat 1945, s.1.

³⁹³ **Cumhuriyet**, 25 Şubat 1945, s.1.

³⁹⁴ **Cumhuriyet**, 25 Şubat 1945, s.1.

³⁹⁵ **Cumhuriyet**, 26 Şubat 1945, s.1-3.

eder. Hitlerciliğe karşı muzaffer olmak için savaşa maddi yardım veya hizmet eden veya edebilecek olan başka milletler de bu demece iştirak edebilir.”

Türk hükümetinin harp kararını bildiren notası, Almanya ve Japonya'ya tebliğ edilmek üzere Ankara'daki İsviçre Sefarethanesi'ne 24 Şubat 1945 tarihinde verilmiştir. Ayrıca TBMM'nin Almanya ve Japonya'ya karşı aldığı harp ilanı kararının 1 Mart 1945'ten itibaren yürürlüğe gireceği bildirilmektedir.³⁹⁶

Türkiye'nin savaş ilanı kararından sadece birkaç gün sonra Winston Churchill Avam Kamarası'nda verdiği söylevde Türkiye'yi Birleşmiş Milletler sıfatında karşılamakla bahtiyar olduklarını ve Türkiye'nin yığılan tehlikeler pek barizken 1939 ittifakı ile Müttefikler tarafında olduğunu kararlılıkla bildirdiğini söylemiştir. Churchill, Türkiye'nin savaşa girmeme nedeninin Türkiye'nin modern savaş araçlarına sahip olmaması ve İngiltere'nin de bulunduğu koşullar dolayısıyla Türkiye'ye yeterince yardım edememiş olması olarak göstermiştir. Winston Churchill, savaş sırasında Türkiye'nin muhtelif suretlerde Müttefiklere yardımda bulunduğunu söylemekte Türklerin dostluğu hususunda asla en ufak şüpheleri olmadığını belirtmektedir.³⁹⁷

Churchill'in bu konuşmasından, İngiltere'nin ve Müttefiklerin zaman zaman Türkiye ile anlaşmazlıklar yaşamakla beraber iki taraf arasında ana hatlarıyla uyumlu bir politika yürütüldüğü ve bunun da savaş sonrası dönemde devam edeceği izlenimini edinmek mümkündür.

Almanya ve Japonya'ya harp ilan eden Türkiye, Yalta Konferansı'nda alınan karar doğrultusunda San Francisco Milletlerarası Emniyet Teşkilatı Konferansı'na katılma hakkını elde etmiştir. ABD Ankara Büyükelçisi Mr. Steinhardt, 6 Mart 1945 tarihinde Hariciye Bakanlığı'nı ziyaret ederek İngiltere, Sovyetler Birliği, Çin ve ABD namına Türkiye'nin San Francisco Konferansı'na davet edildiğini Hariciye Bakanı Hasa Saka'ya bildirmiştir.³⁹⁸

³⁹⁶ **Cumhuriyet**, 26 Şubat 1945, s.1.

³⁹⁷ **Cumhuriyet**, 28 Şubat 1945, s. 1.

³⁹⁸ **Cumhuriyet**, 7 Mart 1945, s.1.

3.6. TÜRK – SOVYET DOSTLUK VE TARAFSIZLIK ANLAŞMASI'NIN FESHİ

Kamuoyu, San Francisco Konferansı'na gidecek heyetin belirlenmesi ve San Francisco'da ele alınacak konular ve çözüm önerilerine odaklanmışken; SSCB tarafından iki ülke arasında 1925 yılında imzalanan Dostluk Anlaşması'nın uzatılmayacağı haberinin basına yansması, dikkatleri ülkenin gündemini Türk – Sovyet ilişkilerinin geleceği sorununa yöneltti.

Sovyetler Birliği'nin bu anlaşmayı uzatmayacağını bildirdiği tarihte artık müttefiklerin zaferi kesinleşmiş ve bu zaferde en büyük payın Sovyetler Birliği'ne ait olduğu fikri bütün dünyada kabul görmüştür. Sovyetler Birliği kurulduğu zamandan beri en itibarlı dönemini yaşamakta ve bu durumun kendisine sağladığı avantajları sonuna kadar kullanmaktadır. Sovyetler Birliği, yalnız Almanya'ya karşı kara savaşında en büyük yükü çekmemiş, aynı zamanda savaş sonunda hemen hemen tüm Doğu Avrupa'yı işgal edip isteklerini buraya kabul ettirmek durumuna da gelmişti.³⁹⁹ Boğazlar sorunu ve Türkiye ile olan ilişkileri de SSCB'nin yeniden düzenlemek istediği konular arasında ön sıralarda yer alıyordu.

Sovyetler'in savaş sırasında elde ettikleri güç ve prestijin Türkiye üzerinde baskı unsuru olarak kullanılabileceği tahmininde bulunan Türk Devlet adamları, dış politikada yeni bir dönemeçle karşı karşıya kaldılar. Artık dış politikadaki öncelikli konu Türk – Sovyet ilişkileri haline geldi ve uzun bir süre de öyle kaldı.

Selim Sarper, 1945 yılı Mart ayında, iki ay izinle Türkiye'ye gelmek istedi. Hareketinden evvel, usul gereğince, Molotov'u ziyaret etmiş ve Dışişleri Bakanı kendisine, SSCB ile Türkiye arasındaki 17 Aralık 1925 tarihli Tarafsızlık Anlaşması'nı feshetmek istediklerini bildirmişti.⁴⁰⁰ Molotov'un, bu görüşmede

---

³⁹⁹ Sander, a.g.e., s.207.

⁴⁰⁰ Feridun Cemal Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl Anılar – Yorumlar**, 1. cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1980, s.146.

büyükelçiye okuduğu bildiride Aralık 1945 tarihli Türk – Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşması'nın SSCB tarafından feshedilme isteğinin gerekçesi şöyle açıklanmaktadır:

“Sovyet Hükümeti, Sovyetler Birliği ile Türkiye arasındaki dostluk ilişkilerinin devamında 17 Aralık 1925 tarihinde yapılan Türk-Sovyet Antlaşması'nın kıymetini takdir etmekle beraber, özellikle İkinci Dünya Savaşı'nda meydana gelen derin değişiklikler nedeniyle işbu antlaşmanın artık yeni koşullara uymadığını ve ciddi bir suretle iyileştirilmeye muhtaç olduğu lüzumunu müşahade etmektedir.” ⁴⁰¹

Izvestia Gazetesi de yaptığı değerlendirmede, 20 yıl önce anlaşmanın imzalandığı koşullar ve günün koşulları arasında çok fark bulunduğunu belirttikten sonra SSCB'nin İngiltere ve ABD ile ilişkilerinin bu süreçte hızla geliştiğini yazmaktadır. Izvestia, bu yorumun ardından, savaş sırasında Sovyet – Türk ilişkilerinin bazı anlarda o kadar iyi olmadığını belirterek anlaşmanın yenilenmeme gerekçesini ortaya koymaktadır. ⁴⁰²

İngiliz Daily Mail'de yayınlanan bir makalede, asıl meselenin Boğazlar'dan geçecek gemilerin kontrolü meselesi olduğuna dikkat çekilmekte ve bu kontrolün 1936 Montreux Sözleşmesi gereğince Türkiye'nin elinde olduğu belirtilmektedir. Makalede, Rusya'nın da katılacağı yeni bir sözleşme yapılmasının söz konusu olduğu ve yeni sözleşme için Ruslar tarafından ileri sürülecek tekliflerin beklendiği yazılmaktadır. ⁴⁰³

Economist dergisinde, Türk – Sovyet münasebetlerinde meydana gelen değişiklikten Sovyet Rusya'nın elde etmeye çalıştığı yararın İngiliz emniyet bölgesini ilgilendirdiği belirtilerek Rusya'nın Karadeniz'in girişini Montreux Sözleşmesi'nde olduğundan daha sıkı bir tarzda kapamağa çalışacağı öne sürülmektedir. Economist, Boğazlar Bölgesi'nin doğrudan doğruya İngiliz emniyet bölgesine dahil olduğunu ve SSCB'nin bu bölgeden kendisi için Akdeniz'e çıkmak

---

⁴⁰¹ Bilge, a.g.e., s. 265.

⁴⁰² Cumhuriyet, 22 Mart 1945, s.1–3.

⁴⁰³ Cumhuriyet, 24 Mart 1945, s.3.

serbestisini elde etmeye çabalayacağını, bunun da tarihte pek çok örneği olan İngiliz – Rus anlaşmazlıklarından birine yol açacağına işaret etmektedir. Dergi, Rus siyasetini idare edenlere bu durumu mutlaka göz önünde tutmaları tavsiyesinde bulunmaktadır.⁴⁰⁴

Türkiye, SSCB’den bu yönde hamleler beklemekteydi. Fesih bildirisi Ankara’da soğukkanlılıkla karşılanmıştır.⁴⁰⁵ Bununla beraber Türkiye ve SSCB’nin soruna yaklaşımında temel farklılıklar göze çarpmaktadır. Türkiye Montreux Sözleşmesi’nin değişmesinin çok taraflı görüşmeler ile yapılmasını isterken, Rusya ikili görüşmeler ile Türkiye’den ödünler koparmak ve kopardığı ödünlerle İngiltere karşısında elini güçlendirmek istemekteydi. Amerika’nın Ankara Büyükelçisi Steinhardt ABD Dışişleri Bakanlığı’na gönderdiği 26 Mart 1945 tarihli telgrafta, Sovyet Hükümeti’nin, Boğazlar’ın kontrol ve yönetimini bir Karadeniz sorunu olarak gördüğünü ve Türkiye ile ikili anlaşma yapıp İngiltere’yi bir oldu bitti karşısında bırakmak istediği değerlendirmesini yapmaktadır.⁴⁰⁶

31 Mart 1945 tarihinde ABD Büyükelçisi Steinhardt, Dışişleri Bakanı Hasan Saka’ya veda ziyaretinde bulunmuştur. Bu görüşmede Dışişleri Bakanı Saka, Türkiye’nin Sovyetlerle yeni bir anlaşma imzalamaya ve Boğazlar rejiminde makul değişiklikleri kabule hazır olduğunu söylemiş ve Türkiye’nin, Rusya’nın alışılmış baskı metotlarından etkilenmeyeceğini ve Sovyetlere ne arazi ne de üs vereceğini, gerekirse silaha sarılacağını Büyükelçi’ye bildirmiştir.⁴⁰⁷

Bu arada İngiltere ile Londra ve Ankara’da istişareler yapılmakta; İngilizler’in soruna yaklaşımları araştırılmaktadır. Londra’nın yaklaşımı da Türkiye’ninkinden pek farklı değildir. İngiltere Türkiye’ye, SSCB’den gelen fesih kararını kabul etmesi, ardından yeni bir antlaşma yapma isteğinde bulunması ve SSCB’den anlaşma ile ilgili öneriler yapılmasını istemesi ve Montreux Sözleşmesi’nin değişmesi istenirse

---

⁴⁰⁴ Cumhuriyet, 24 Mart 1945, s.3.

⁴⁰⁵ Bilge, a.g.e., s.267.

⁴⁰⁶ Bilge, a.g.e., s.266.

⁴⁰⁷ Gürün, a.g.e., s.648.

bunun çok taraflı görüşmeler ile yapılabileceği şeklinde görüş belirtmesi konusunda tavsiyede bulunmuştur.⁴⁰⁸

Sovyetler Birliği ile yaşanan gelişmeler üzerine Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper 3 Nisan günü hükümeti bilgilendirmek için Ankara'ya gelmiş;⁴⁰⁹ bir sonraki gün olan 4 Nisan'da da Hasan Saka, Rus Sefiri Vinogradov'i davetle, Türk cevabi notasını elden tevdi etmiştir. Nota'da fesih bildirisi, Türkiye Hükümeti'nin , sona eren anlaşmanın, tarafların bugünkü menfaatlerine daha uygun ve ciddi iyileştirmeleri içerecek bir yenisi ile değiştirilmesi hakkındaki Sovyet Hükümeti telkinini kabul ettiğini ve anlaşmanın değiştirilmesi yönünde kendisine yapılacak bütün teklifleri büyük bir dikkat ve iyi niyetle tetkike hazır olduğu belirtilerek cevaplanmıştır.⁴¹⁰

Ömer Rıza Doğrul, SSCB ile yaşanan gelişmeleri ve Türk Hükümeti'nin verdiği deklarasyonu değerlendirdiği yazısında, hükümetin cevabından anlaşılan noktanın, Türkiye'nin dış politikasında değişmeyen bir esasa bağlı bulunduğunu ve bu esasın da SSCB ile iyi komşuluk ve samimi dostluk ilişkilerinin daima devam ettirilmesi, sağlamlaştırılması olduğunu yazmaktadır.⁴¹¹, Nadir Nadi de büyük kuzey komşumuz diye nitelendirdiği SSCB'nin, Türkiye'ye karşı güttüğü politikanın temel çizgileri içinde kötü bir niyet aramaya yer olmadığı yorumunu yapmaktadır.⁴¹²

Hükümet, Ankara'ya çağrılan Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'le uzun süre konu üzerinde değerlendirmeler yapmış; Büyükelçi Sarper, Ankara'da bulunduğu sürece SSCB'nin Ankara Büyükelçisi Vinogradof'la da sık sık Türk – Sovyet ilişkileri hakkında görüşmelerde bulunmuştur.

“Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'e görev yerine dönmeden önce Başbakanın imzası ile hükümet tarafından yazılı bir talimat metni verilmiştir. Bu metinde Türkiye'nin yaklaşımı özetle: Montreux Sözleşmesi'nin tadilinin çok taraflı müzakere ile yapılabileceği; ikili olarak

---

⁴⁰⁸ Bilge, a.g.e., s.267.

⁴⁰⁹ Cumhuriyet, 4 Nisan 1945, s.1.

⁴¹⁰ Gürün, a.g.e., s.649.

⁴¹¹ Ömer Rıza Doğrul, “Türk –Sovyet Dostluğu”, Cumhuriyet, 8 Nisan 1945, s.3.

⁴¹² Nadir Nadi, “Türk –Sovyet Dostluğu'nun Yarını”, Cumhuriyet, 9 Nisan 1945, s.1.

bir ittifak anlaşması yapmaya kadar gidebileceği; bu anlaşmaya Karadeniz güvenliği açısından, bir savaş halinde Sovyetler'in düşmanı kara ve deniz kuvvetlerinin Türkiye'den geçemeyeceği hükmünün konabileceği; ancak anlaşmada İngiltere lehine bir çekince maddesi gerekeceği; İngiltere ile Rusya arasında bir savaş çıkarsa İngiltere'ye karşı savaşa sürüklenmemizin önlenmesinin şart olduğu; böyle bir anlaşma imkan dahiline girerse, İngiltere'ye bilgi verilip muvafakatinin isteneceği kaydedilmekteydi."⁴¹³

Selim Sarper'in 24 Mayıs 1945 tarihinde görev yerine dönmek için Ankara'dan ayrıldığını ve hareket etmeden önce Cumhurbaşkanı İnönü tarafından akşam yemeğine alıkonulduğunu öğreniyoruz.⁴¹⁴ 27 Mayıs 1945 tarihli Tan Gazetesi'nde Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'in Moskova'ya dönüşünde çok iyi karşılandığı ve Haziran ayının ortalarında yeni bir Türk – Sovyet Paktı'nın akdi için müzakerelere başlanmasının beklendiği haberi verilmektedir.⁴¹⁵

3.7. SAN FRANCISCO KONFERANSI 25 NİSAN 1945 – 26 HAZİRAN 1945

Yalta Konferansı'nda, İngiltere, ABD ve SSCB tarafından Birleşmiş Milletler Konferansı'nın 25 Nisan 1945 tarihinde ABD'nin San Francisco şehrinde toplanması kararı alınmıştı. 4 – 11 Şubat 1945 tarihleri arasında yapılan Yalta Konferansı'nın ardından Türk Basını'nda en fazla alakayı San Francisco'da toplanacak olan emniyet konferansı uyandırmıştır. Basının özellikle bu konu üzerinde durması Türkiye'yi de Milletlerarası Emniyet Teşkilatı Konferansı'nın müstakbel katılımcılarından biri olarak görme eğilimidir.

Ömer Rıza Doğrul, San Francisco Konferansı'nın dünya emniyet teşkilatını kurmak üzere toplanacağı için büyük değer taşıdığını yazıyor ve ABD'nin

---

⁴¹³ Gürün, a.g.e., s.650–651.

⁴¹⁴ Cumhuriyet, 25 Mayıs 1945, s.1.

⁴¹⁵ Tan, 27 Mayıs 1945, s.1.

konferansa katılacak heyeti derhal belirlemesini de ABD tarafında bu konferansa verilen büyük öneme bağlıyordu.⁴¹⁶

Yavuz Abadan bütün dünyanın dikkatinin 25 Nisan 1945 tarihinde San Francisco’da toplanacak olan Milletlerarası Emniyet Teşkilatı Konferansı’na çevrilmiş olduğunu belirttiği yazısında katılımcı devletlerin sürekli bir barış nizamının kurulup korunmasını sağlayacak tedbirler üzerinde duracaklarını ve milletlerarası güvenliği, sağlam esaslara bağlamaya çalışacaklarını yazıyordu. Abadan dünya barış nizamının sürekliliğini sağlamanın ancak eşit haklara sahip hür milletlerin ortak amaçlar uğrunda gönülden işbirliği desteğine dayanabileceğini vurguluyor ve Milletlerarası Emniyet Teşkilatı’nın demokratik esaslara göre kurulup işlemesi gerektiğini savunuyordu.⁴¹⁷

Almanya ve Japonya’ya harp ilan eden Türkiye, Yalta Konferansı’nda alınan karar doğrultusunda San Francisco Milletlerarası Emniyet Teşkilatı Konferansı’na katılma hakkını elde etti. ABD Ankara Büyükelçisi Mr. Steinhardt, 6 Mart 1945 tarihinde Hariciye Bakanlığı’nı ziyaret ederek İngiltere, Sovyetler Birliği, Çin ve ABD namına Türkiye’nin San Francisco Konferansı’na davet edildiğini Hariciye Bakanı Hasa Saka’ya bildirdi.⁴¹⁸

Nadir Nadi, bütün dünyada dikkatlerin San Francisco Konferansı üzerinde olduğunu belirttiği yazısında barış düzenini sürekli hale getirebilmek için gerçekçi olmak gerektiğini ve ideal barış düzeni peşinde koşturmaktansa mümkün olan barış düzenini kurmaya çalışmanın doğru olacağını yazıyordu. Nadi, her düzenin ancak kuvvetle ayakta durabileceğini belirterek tarihte barış düzeninin silah gücü ile korunduğunu; yarının barış düzeninin de hakkın kılıcı ile kurulup, hakkın kılıcı ile korunması gerektiğini savunuyordu.⁴¹⁹

Uzun savaş yıllarının sebep olduğu yıkımlar, insan kayıpları bütün dünyada bıkkınlık yaratmıştı. Savaştan galip çıkan Müttefik Devletler’in toplanmasına karar

---

⁴¹⁶ Ömer Rıza Doğrul, “San Francisco Konferansı ve Japonya’nın Akıbeti” **Cumhuriyet**, 17 Şubat 1945, s.3.

⁴¹⁷ Yavuz Abadan, “Milletlerarası Emniyet Teşkilatı”, **Cumhuriyet**, 18 Şubat 1945, s.1–3.

⁴¹⁸ **Cumhuriyet**, 7 Mart 1945, s.1.

⁴¹⁹ Nadir Nadi, “Dün ve Yarın”, **Cumhuriyet**, 8 Mart 1945, s.1.

verdiği Milletlerarası Emniyet Teşkilatı Konferansı'nın gelecekte bu tür trajediler yaşanmasına nihayet verecek önlemler alacağı ve sürekli barışı sağlayacak adımlar atacağı konusunda dünyada büyük bir beklenti vardı. Basın ve kamuoyu bu hislerle San Francisco Konferansı ile ilgili bütün gelişmeleri yakından ve heyecanla takip ediyordu.

Türkiye'den San Francisco'ya gidecek heyetin kimlerden oluştuğundan hangi yolla ABD'ye gideceklerine her konu gazetelerde bolca yer alıyordu. San Francisco Konferansı'na gidecek heyetin kimlerden oluştuğunu 23 Mart 1945 tarihli gazetelerden öğreniyoruz: Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın başkanlık ettiği heyette, Hariciye Bakanlığı Umumi Katibi Birinci Muavini Feridun Cemal Erkin, Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur, Cemil Bilsel, Şükrü Esmer, Hazım Atıf Kuyucak, Şinasi Devrim, Falih Rıfkı Atay, Hüseyin Cahit Yalçın'ın da bulunduğu 40 kişi yer alıyordu.⁴²⁰

Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın başkanlığındaki Türk Heyeti, 5 Nisan Perşembe günü Ankara'dan Kahire'ye doğru Toros Ekspresi ile hareket eder. Heyeti, Ankara garından muazzam bir halk kütlesi ve devlet görevlileri uğurlar. Kahire'ye varan heyet oradan Amerika'ya uçakla geçecektir.⁴²¹ Kahire'den ABD'ye uçan heyetin zor şartlar altında yaptığı seyahat Ahmet Emin Yalman tarafından detaylarıyla anlatılır. Heyet üyeleri, uçakta kendilerine verilen birer battaniyeye sarınarak yerde uyumuşlardır.⁴²²

San Francisco Konferansı 25 Nisan 1945 tarihinde ABD Başkanı Truman'ın katılımcılara hitaben yaptığı konuşmayla açılır. Truman katılımcı devletlerin temsilcilerine şöyle seslenir:⁴²³

“Hedefiniz adalete dayanan bir sulh dünyası tesis etmektir. Bu işi başarmakla, dünya sulhunun mimarı olacaksınız. İnsanlık bu sayede sürekli barışa kavuşacak ve buhranlar

⁴²⁰ **Cumhuriyet**, 23 Mart 1945, s. 1-3.; **Akşam**, 23 Mart 1945, s.1.; **Cumhuriyet**, 25 Mart 1945, s.1-3.

⁴²¹ **Cumhuriyet**, 6 Nisan 1945, s.1-3.

⁴²² Yalman, **a.g.e.**, s.1283.

⁴²³ **Cumhuriyet**, 26 Nisan 1945, s.1.

içinde yüzmekten kurtulacaktır... En büyük hedefimiz adalete dayanan dünya barışıdır. Bu dünya barışı için bütün dünya milletlerinin el birliğine güveniyoruz. Bunun için sulhu kundaklayacak bütün gizli kuvvetleri, dünyaya hakim olmak isteyen bütün tecavüz kuvvetlerini bertaraf edeceğiz. Büyük küçük bütün dünya milletleri sulh içinde yaşayacak ve büyükler dünyaya hakim olmak değil, fakat dünyaya hizmet için çalışacaklardır.”

Türk Heyeti adına, Dışişleri Bakanı Hasan Saka'da 30 Nisan tarihinde Türk tezlerini anlatan bir konuşma yapar. Saka konuşmasında büyük devletlere verilen geniş yetkilerin dengelenmesi gerektiğini savunur. Saka, genel kurulda geçici üyeliklerin artırılmasını ve bu duruma uygun karar alınabilmesi için gerekli olan oy miktarının çoğaltılmasıyla kurulda gerçek bir denge temin edilmesinin uygun olduğunu dile getirir; büyük ve küçük devletler arasında bir denge kurulması gerektiğine işaret eder.⁴²⁴

Büyük umutlarla beklenen ve kamuoyunun dünya barışını sürekli hale getireceğini umut ettiği San Francisco Konferansı'nda gelişmeler beklenen yönde seyretmemektedir. Müttefikler arasında veto meselesinde çıkan anlaşmazlık had safhaya varmış; komiteler tarafından bazı önemli kararlar alınsa bile konferansın ilerleme kaydedemediği genel bir kanaat halini almıştır.⁴²⁵

Cumhuriyet'in San Francisco'ya gönderdiği Doğan Nadi 6 Haziran tarihli haberinde Komisyonların çalışmasındaki genel yavaşlamanın teknik güçlüklerden değil, süratle aydınlatılmaları icab eden milletlerarası meseleler olduğu bilgisini vermektedir. Nadi, Amerika, İngiltere ve Rusya arasında mevcut bazı görüş ayrılıklarının San Francisco'da değil, Londra veya Moskova'da yapılacak bir toplantıda halledilebileceğini yazmaktadır.⁴²⁶ Bu haberden de konferansın başlangıcındaki iyimser havanın kaybolduğu ve büyük devletler arasındaki anlaşmazlıkların ön plana çıkmaya başladığı anlaşılmaktadır.

Beş devlet arasında, tartışmalardan sonra nihayet veto meselesi üzerinde anlaşmaya varılır. Anlaşma, güvenlik konseyi daimi üyelerince alınacak kararların

⁴²⁴ **Tan**, 3 Mayıs 1945, s.1 – 2.

⁴²⁵ **Cumhuriyet**, 4 Haziran 1945, s. 1.

⁴²⁶ **Cumhuriyet**, 6 Haziran 1945, s.1.

hepsinde oy birliği ilkesini kurmakta ve aynı zamanda karar vermeden önce, konseyde inceleme ve tartişma serbestisini sağlamaktadır.⁴²⁷

Konferans 26 Haziran'da San Francisco'da yapılan imza t6reniyle sona erer. New York Times gazetesi konferansın sonucu ile ilgili k6çük devletler hakkında şu yorumda bulunmaktadır:

“Gerek b6y6k devletlere verilen veto hakkı meselesinde, gerekse anayasayı tadil hususundaki g6çl6kler karşısında bir çok hayal s6kutlarına uğramışsa da, b6y6k devletlerin s6z6ne inanmak, onların bu haklarını suistimal etmeyeceklerine itimat etmek ve gelecekteki d6nya sulhunun idamesinde en b6y6k rol6 oynayacak olan birkaç sını memleketin aralarında varmış oldukları birlik ve beraberliği memnunlukla karşılamak hususunda umumi bir temay6l mevcuttur.”

Bu yorumda San Francisco Konferansı'nun b6y6k devletler ve k6çük devletler arasındaki ilişkiler açısından herhangi bir değişiklik yaratmadığı, her şeyin yine b6y6k devletlerin iyi niyetine bırakılmış olduğu zarif bir dille anlatılmaktadır.

San Francisco Konferansı 25 Nisan 1945'te toplanmış ve yaklaşık iki ay s6ren g6r6şmelerin ardından 26 Haziran 1945'te sona ermiştir. T6rkiye'de konferansa katılan diğer devletlerle birlikte konferansın sona erdiği tarih olan 26 Haziran 1945'te Birleşmiş Milletler Anlaşması'nı imzalayarak kabul etmiştir.

T6rkiye'nin de imzaladığı BM Anlaşması'nda Birleşmiş Milletler Cemiyeti'nin amacı ve prensipleri 6zetle ř6yle belirtiliyordu:⁴²⁸

“Birleşmiş Milletler Teşkilatı” adı verilen bu teşekk6l6n gayesi sulh, fakat icab ettiği takdirde de kuvvet istimali yolu ile milletlerarası sulh ve emniyeti muhafaza etmek olacaktır.

⁴²⁷ **Cumhuriyet**, 9 Haziran 1945, s.1-3.

⁴²⁸ **Cumhuriyet**, 26 Haziran 1945, s.1-3.

Bundan maada teşekkülün gayesi, milletlerin hak ve istiklaline riayet esasına dayanan milletlerarası dostluğu inkişaf ettirmek, dünya iktisadi, içtimai ve kültürel davalarını halletmek ve ırk, cins, dil veya mezhep farkı gözetmeden insan haklarına ve esas hürriyete saygı gösterilmesini sağlamak ve bu suretle milletlerarası işbirliğinin artmasına yardım eylemektir.

Eşit ve hakim olan teşkilat azaları, aralarındaki ihtilafları sulh yolu ile halletmeği ve başka hiçbir devletin toprak bütünlüğünü tehdit etmemeği taahhüd ederler. Dünya teşkilatı, devletlerin iç meselelerine müdahale etmeyecektir. Fakat milletlerarası sulh ve emniyetin muhafazası için herhangi bir tedbir alınmasına mani olmak üzere bu prensip ileri sürülmeyecektir.”

San Francisco Konferansı sırasında dikkat çeken bir konu da Ermeni Komiteleri'nin yürüttükleri faaliyetlerdir. Ermeni Komiteleri, konferansa katılan ülkelerin murahhas azalarının tümüne birer beyanname dağıtarak Türkiye topraklarındaki bazı vilayetlerin Ermenistan Cumhuriyeti'ne ilhakını istemektedirler.⁴²⁹ Türkiye'den istenen toprakların Ermenistan Cumhuriyeti'ne ilhakı demek bu toprakların SSCB'ye verilmesinden başka bir anlam taşımamakta ve Türk – Sovyet ilişkilerinde değineceğimiz taleplerle örtüşmektedir.

Bugün Ermeni Meselesi yine gündemdedir ve bu talepler etkin olarak ABD ile Batı Avrupa ülkelerinden destek bulmaktadır. Tarihsel süreç, bu taleplerin ancak güçlü bir uluslararası destek aldığı anda etkili olarak dile getirilebildiğini göstermektedir.

Cumhurbaşkanı İnönü, 19 Mayıs 1945'te Gençlik ve Spor Bayramı münasebetiyle yaptığı konuşmada şöyle demektedir:⁴³⁰

“Memleketimizin siyasi idaresi, cumhuriyetle kurulan halk idaresinin her istikamette ilerlemeleri ve şartlarıyla, gelişmeye devam edecektir. Harp zamanlarının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıkları kalktıkça memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir.”

⁴²⁹ **Cumhuriyet**, 16 Haziran 1945, s.1.

⁴³⁰ **Akşam**, 20 Mayıs 1945, s. 1–3.

Bu konuşmasının San Francisco Konferansı devam ederken yapılmış olması; Türkiye'nin izleyeceği yol açısından uluslararası kamuoyunu aydınlatmak maksadıyla yapılmış olabileceği izlenimini vermektedir. Nitekim Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, San Francisco'ya giden heyette yer alanlara, temas ettikleri temsilcilere; Türkiye'de pek yakında çok partili hayatın başlayacağını söylemeleri yönünde telkinde bulunmuştur.⁴³¹

Bu antlaşma TBMM'de 15 Ağustos 1945'te yapılan görüşmelerden sonra Türkiye tarafından kabul edilmiştir.⁴³² TBMM'nde anlaşmanın tasdiki için yapılan görüşmelerde muhalif milletvekillerinden Aydın Mebusu Adnan Menderes kürsüye çıkarak dörtlü takrirdeki taleplerini yeniden dile getirme imkanı bulacak ve Meclis'te yine tartışmalar yaşanacaktır.

3.8. SSCB'NİN TÜRKİYE'DEN TOPRAK VE ÜS TALEBİ

Büyükelçi Selim Sarper, Moskova'ya döndükten sonra SSCB Dışişleri Komiseri Molotov'la bir görüşme yapmıştır. 7 Haziran 1945 günü yapılan bu görüşmede SSCB'nin Türkiye'den talepleri, Molotov tarafından Selim Sarper'e iletilmiştir. Sovyetlerin talepleri şunlardı:

- “1) Türkiye'nin doğu sınırında Kars ve Ardahan Sovyetlere bırakılacaktı.*
- 2) Türkiye Boğazlar'ı tek başına savunamayacağını kanıtlamıştı, burada Sovyetlerle ortak üsler kuracaktı. Bununla birlikte Montreux Antlaşması Sovyetler'i daha fazla söz sahibi kılacak şekilde revizyona tabi tutulacaktı.”⁴³³*

Sarper, 18 Haziran 1945'te Molotov'la bir görüşme daha yapacak ve Molotov bir önceki görüşmede dile getirdiği isteklerini bu görüşmede de yenileyecektir.⁴³⁴

---

⁴³¹ Akandere, **a.g.e.**, s.338 -339.

⁴³² **a.g.e.**, s.336-337.

⁴³³ Deringil, **a.g.e.**, s. 252.

Sovyetler Birliği'nin Dostluk Muahedesi'ni yenilemek için Boğazlar'da imtiyaz istediği ve Kars ile Ardahan'ı talep ettiği 27 Haziran tarihinde gazetelere yansıdı.⁴³⁵ Haber Times'ın İstanbul muharririne dayandırılarak verilmiştir. Dışışleri Bakanı Hasan Saka'nın San Francisco Konferansı'nın sona ermesinin ardından Londra'ya gideceđi⁴³⁶ haberi de bu tablo içinde anlam kazanmakta ve İngiltere Hükümeti ile Sovyet talepleri hakkında müzakerelerde bulunacağı anlaşılmaktadır.

Reuters kaynaklı bir habere göre Rus teklifleri, Boğazların bütün yabancı devletler savaş gemilerine kapanması ve Türkiye ile Sovyetler Birliği harp gemilerinin serbestçe geçmesi neticesini verecektir. Haberde, bunun temini için, Sovyet Hükümeti'nin Türkiye'ye, Boğazların ve Ege Denizi'nin himayesi için müşterek üsler teklif etmiş olduğu yazılmaktadır. Kars bölgesinde sınır değişikliği talebinin nispeten ufak bir mesele olduğu iddia edilen haberde, Türk mahfillerinde asıl endişe uyandıran Sovyet talebinin daha demokrat ve daha temsili bir Türk Hükümeti kurulmasını istemesidir. Muhabir ayrıca Kars ve Ardahan'ın Sovyetlere verilmesi karşılığında Türkiye'ye Suriye'nin Halep şehrinin verileceğini öne sürmektedir.⁴³⁷

Rusya'yla Türkiye arasındaki yakın ilişkilerin devam etmesini isteyen ve sol eğilimli olarak bilinen Tan Gazetesi ise konuya daha ihtiyatlı yaklaşmakta; Ankara, Moskova ve Londra'da Rus isteklerini teyid eden herhangi bir bilginin olmadığını yazmaktadır. Tan ayrıca, Birleşmiş Milletler Anayasası gereğince bütün milletlerin egemenlik haklarına ve bütünlüğüne saygı göstereceğini taahüt eden Rusya'nın daha imzasının mürekkebi kurumadan böyle büyük bir hata işleminin mantıklı olmadığı yorumunda bulunmaktadır.⁴³⁸

Dışışleri Bakanı Hasan Saka, Potsdam Konferansı öncesinde İngiltere Dışışleri Bakanı Eden'le bir görüşme yapar. Saka, bu görüşmede İngiltere Dışışleri Bakanı'na Türk Hükümeti'nin Türk-Sovyet Dostluk muahedesi hakkındaki görüşlerini aktarır. Gazetecilerin sorularını da yanıtlayan Saka, Türkiye için, bir hudut tadil veyahut

---

⁴³⁴ Erel Telal, "SSCB ile İlişkiler", Baskın Oran (ed.) Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, cilt 1, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.502.

⁴³⁵ **Cumhuriyet**, 27 Haziran 1945, s.1

⁴³⁶ **Cumhuriyet**, 26 Haziran 1945, s.1.

⁴³⁷ **Cumhuriyet**, 29 Haziran 1945, s.1-3.

⁴³⁸ **Tan**, 28 Haziran 1945, s.1.

arazi tavizleri meselesinin bahis mevzuu olmadığını beyan etmiş ve Boğazlar'ın statüsünü düzenleyen Montreux anlaşmasının uluslararası bir anlaşma olduğunu söyleyerek bu anlaşmanın yine milletlerarası görüşmelerle değiştirilebileceğini ifade etmiştir.⁴³⁹

Washington Star gazetesi de başyazısında Moskova'nın bazı tavizler hususunda Türkiye üzerinde kuvvetli siyasi bir baskı yaptığını ve bu tavizler kabul edilecek olursa, bu tavizlerin Türkiye'yi Sovyetlerin etki alanına sokacağını yazmaktadır. Yazıda böyle bir gelişmenin, Balkanlar'da ve Orta Doğu'da siyasi dengeyi bozacak ve kurucu olmaktan çok yıkıcı istikamette bir etki yapacağı belirtilmektedir.⁴⁴⁰

SSCB'nin Türkiye'den talepleri yakın zamanda toplanacak olan Üçler Konferansı'nda gündeme gelecek ve Müttefikler bu konuları Potsdam Konferansı'nda ele alacaklardır.

3.9. POTSDAM KONFERANSI 17 TEMMUZ – 2 AĞUSTOS 1945

Potsdam Konferansı 17 Temmuz – 2 Ağustos 1945 tarihlerinde Berlin yakınında bulunan ve Sovyetler Birliği denetiminde olan Potsdam'da toplandı. Konferansta, Almanya'nın nasıl yönetileceği, Avusturya'nın işgali, Polonya'nın doğu sınırı, Sovyetler Birliği'nin Balkanlara sarkması ve Uzakdoğu savaşı ele alınan başlıca konular oldu.⁴⁴¹

Yalta Konferansı'nda olduğu gibi Potsdam Konferansı süresince de ele alınan konular hakkında sağlıklı bilgiler elde edilememiştir. Amerikan Senatosu'ndan Willey, konferansın güvenliği dolayısıyla alınan önlemler sonucu gazetecilere Potsdam'a gönderilen şarap cinsleri ve miktarı, çalar saatler ve buzdolapları hakkındaki haberler dışında bilgi verilmediğini ve bunun sonucu olarak da

---

⁴³⁹ Cumhuriyet, 12 Temmuz 1945, s.1

⁴⁴⁰ Cumhuriyet, 14 Temmuz 1945, s.1–3.

⁴⁴¹ Bilge, a.g.e., s. 280.

muhabirlerin yazılarını tahminlere ve söylentilere dayanarak yazmak zorunda kaldıklarını Amerikan Kongresi'ne bildirmiştir.⁴⁴²

Daily Mail gazetesi de bilgi verilmemesini eleştirerek üç büyüklerin bütün dünyanın mukadderatını ilgilendiren konuları ele aldığını ve dünya milletlerinin olan biteni öğrenmemesi için hiçbir sebep olmadığını yazmaktadır.⁴⁴³

Potsdam Konferansı'nda ele alınan önemli konulardan biri, Türk Boğazları'nın durumudur.⁴⁴⁴ 7 Haziran 1945 tarihinde Dışişleri Komiseri Molotov'un Selim Sarper'e aktardığı SSCB talepleri; bu konferansta da resmi olarak İngiltere ve ABD temsilcileri ile paylaşılmıştır. Stalin, sınırlarda değişiklik tadili meselesinin Türkiye'den gelen ittifak talebi üzerine ileri sürüldüğünü ve bu istekler yerine getirilmezse ittifaktan da vazgeçileceğini belirtmiştir.

Bu şekilde Postdam'da sınır değişikliği talebi hiç vaki olmamış sayılarak, Montreux Sözleşmesi konusu, Konferans Protokolü'nün XVI. maddesinde aşağıdaki şekilde yer aldı:⁴⁴⁵

“Üç hükümet, Boğazlarla ilgili olan Montreux'de imzalanmış Sözleşme'nin günün şartlarına uymadığından değişmesi gerektiğini kabul etmişlerdir. Müteakip adım olarak, üç hükümetten her biri ile Türkiye arasında bu meselenin doğrudan görüşme konusu yapılması uygun görülmüştür”.

Sovyetler Birliği, Moskova ve Yalta Konferansları'nda sonsuza kadar Karadeniz'de hapis kalamayacaklarını, bunun için Montreux Sözleşmesi'nin değişmesini talep ederken; zaman ilerledikçe boğazlardan serbest geçiş ek olarak bütün geçişlerin kendi kontrolü altına geçmesini, Boğazlar'da askeri üs ve Kars ve Ardahan'ın kendilerine verilmesini istemiştir.⁴⁴⁶

---

⁴⁴² Cumhuriyet, 22 Temmuz 1945, s.3.

⁴⁴³ Cumhuriyet, 22 Temmuz 1945, s.3.

⁴⁴⁴ Mehmet Gönlübol ve diğerleri, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919 -1965)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, İkinci Basım, Ankara, 1969, s.209.

⁴⁴⁵ Gürün, **a.g.e.**, s.658.

⁴⁴⁶ Bilge, **a.g.e.**, s.288

SSCB'nin bu isteklerine karşı İngiltere, Montreux Sözleşmesi'nde değişiklikler yapılmasını uygun gördüğünü belirtmiş; fakat Sovyetlerin üs ve toprak taleplerinin Birleşmiş Milletler Senedi'ne aykırı olduğunu beyan etmiştir. ABD ise Montreux Sözleşmesi'nin değiştirilmesi konusunda İngiltere ile hemfikirken sınır değişikliği konusunun Türkiye ile SSCB arasındaki bir mesele olarak değerlendirilmesini öngörmüştür.

Potsdam Konferansı'nda alınan karar doğrultusunda Türkiye'ye ilk nota 2 Kasım 1945'te ABD tarafından verildi.⁴⁴⁷ ABD Dışişleri Bakanı Byrnes, Boğazlar Mukavelesi'nin tadili için yaptıkları önerileri gazetecilerle paylaştı, öneriler şöyleydi:

- “1- Boğazlar her zaman ve bütün milletlerin ticaret gemilerine açık bulundurulmalıdır.*
- 2- Bütün Karadeniz sahil devletlerinin harp gemilerine Boğazlardan transit olarak geçmek hakkı verilmelidir.*
- 3- Karadeniz'de sahili olmayan devletlerin harp gemilerine geçmek hakkı tanınmayacaktır. Ancak, sulh zamanına ait olmak üzere yapılacak olan anlaşmalara göre ve Karadeniz sahil devletlerinin muvafakatı ile, mahdut tonilatodaki harp gemileri bundan müstesnadır.*
- 4- Yeni mukavele, Japonya'nın çıkarılması ve “Milletler Cemiyeti” yerine “Birleşmiş Milletler” ibaresinin konulması gibi bazı değişiklikleri ifade eder”⁴⁴⁸*

İngiliz notası da ABD notasının ardından 23 Kasım 1945 tarihinde Türkiye'ye verilir. İngiliz görüşü, Amerikan görüşünden farklı değildir.⁴⁴⁹ Avam Kamarası'nda “Boğazlar Meselesi”ni değerlendiren Devlet Bakanı Noel Baker, İngiliz Hükümeti'nin siyasetinde iki açık noktanın bulunduğu işaret etmiş ve İngiltere'nin Boğazlar Mukavenamesi'nin tadilini uygun gördüğünü, fakat bu değişikliğin boğazlarda SSCB'nin üs kurmasına olanak sağlayacak nitelikte olamayacağını söylemiştir.⁴⁵⁰

---

⁴⁴⁷ **Cumhuriyet**, 3 Kasım 1945, s.1.

⁴⁴⁸ **Tan**, 8 Kasım 1945, s.2.

⁴⁴⁹ Telal, **a.g.e.**, s.504.

⁴⁵⁰ **Cumhuriyet**, 25 Kasım 1945, s.1.

Boğazlar Meselesi ile ilgili Sovyet Notası ise ABD ve İngiliz notalarından çok sonra, 8 Ağustos 1946 tarihinde gelecektir. Fakat 1945 yılının son aylarında Türkiye ve Sovyetler Birliği arasındaki gerilim sürekli tırmanacaktır.

3.10. TBMM’NİN YEDİNCİ DÖNEM ÜÇÜNCÜ YASAMA YILI AÇILIŞ KONUŞMASI: CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ’NÜN SOVYET TALEPLERİNE YANITI

1 Kasım 1945 günü Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün Meclis Yasama Yılıni açış konuşmasında, Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı sırasında izlediği politikaların Müttefik zaferine katkı sağladığını ancak büyük milletlerin bundan haberdar olabilmemesinin, bu memleket idarecilerinin Türkiye’nin tutumundan halkı haberdar etmesi şartına bağlı olduğunu söylemektedir. İnönü, Birleşmiş Milletler Anayasası prensiplerinin samimi ve iyi niyetlerle konulmuş olduklarına inanmak istediklerini ifade ettiği konuşmasında; insanlık hislerinin gelecek dünya için temel tutulmasının boş sözlerden ibaret olmadığı takdirde, Türkiye’nin dünya barışı için yararlı bir öge olacağını anlaşılabileceğini vurgulamaktadır. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün konuşmasının en dikkat çeken bölümü, Türkiye’nin egemenlik haklarını hiç sayarak Türk toprak ve haklarından talepte bulunanlardır.⁴⁵¹

“Açıkça söyleriz ki, Türk topraklarından ve haklarından hiç kimseye verilecek bir borcumuz yoktur. Şerefli insanlar olarak yaşayacağız ve şerefli insanlar olarak öleceğiz”

Bu net ve sert mesaj başta Türkiye’den toprak ve Boğazlar’da üs isteyen SSCB olmak üzere Türkiye’nin Sovyet tehdidine karşı desteğini aradığı ABD ve İngiltere’ye verilmiştir. Türkiye, en yetkili ağızdan, şartlar ne olursa olsun haksız isteklere karşı tek başına olsa da karşı duracağını açıklamıştır. Fakat bu sert mesaj, SSCB tarafından dikkate alınmamış ve iki ülke arasındaki ilişkiler gerilmeye devam etmiştir.

---

⁴⁵¹ **Vatan**, 2 Kasım 1945, s.1.

4 Aralık tarihinde meydana gelen “Tan Matbaası Baskını” Türkiye ve SSCB nota teatisine neden olmuş ve iki ülke arasında gergin olan ilişkileri daha da kötüleştirmiştir. Sovyet notasında, Sovyet neşriyatı satan iki kitapçı dükkanının tahribi ve Sovyet aleyhtarı sözler sarf edilmesi gibi vakıaların, bu nümâyîşe Sovyet aleyhtarı bir mahiyet verdiğini; göstericilerin hükümet güçlerince engellenmemiş olmasının da hükümetin olaylara göz yumduğunu gösterdiği ve olayların sorumluluğunun Türk Hükümeti’ne ait olduğu iddia edilmektedir.⁴⁵²

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Hasan Saka, Aralık ayının 11’inde SSCB’ye verdiği karşı notada, 4 Aralık günü vuku bulan nümâyîşin tamamen Türkiye’ye ait bir iç mesele mahiyeti taşıdığını, memlekette yapılan bazı neşriyat karşısında Türk kamuoyunun bir kısmında vuku bulan bir tepki olduğunu ve bu nümâyîş esnasında herhangi bir yabancı devlet aleyhine ne bir söz sarf edildiğini ve ne de bir hareket yapıldığını söylemiş ve Tass ajansının, nümâyîşin hükümet ve polis tarafından müzaharet gördüğü hakkındaki haberini tekzip etmiştir.⁴⁵³

Aynı tarihli gazetede Türkiye’den “Rusya’ya Gitmek İsteyen İstanbullu Ermeniler” hakkında bir habere rastlanmaktadır. Bu haberde, Sovyet Rusya’nın hariçteki bütün Ermenilere Ermensitan’a yerleşmeleri için davette bulunduğu ve bu sebeple Türkiye’den de “boşta gezer takımından” 70 kişinin Sovyet Konsolosluğu’na müracaat ettiği yazılmaktadır. Ayrıca bazı Türk vatandaşı Ermenileri Rusya’ya sevk için memleketimizde alınan tertibattan hükümetin resmi şekilde haberdar edilmemiş olduğu da kaydedilmektedir.⁴⁵⁴

San Francisco Konferansı sırasında dile getirilen Ermeni talepleri ve SSCB’nin Türkiye’den Gürcistan ve Ermenistan için toprak talep etmesinin ardından bu konunun ortaya çıkmış olması günümüzde de güncelliğini sürdüren Ermeni Meselesi’nin gündeme getirildiği zamanları saptamak açısından bize önemli ipuçları vermektedir.

---

⁴⁵² **Cumhuriyet**, 15 Aralık 1945, s.1.

⁴⁵³ **Cumhuriyet**, 15 Aralık 1945, s.1.

⁴⁵⁴ **Cumhuriyet**, 15 Aralık 1945, s.1.

İki Gürcü Profesörün önce Tiflis’te yayınlanan “Kommunist” dergisinde, ardından da Pravda ve Kızılyıldız gazeteleri de dahil olduğu halde Moskova basınında çıkan makalesi, Türkiye kamuoyunda daha büyük boyutta tepkilere neden olmuştur. Makale, tarihsel olarak Gürcülere ait olduğunu iddia edilen Kuzeydoğu Anadolu’nun Gürcistan’a ilhakını istemektedir:

“Türkiye bu harpte faşist Almanya’nın arkasında durup ona yardım ettiği halde, Gürcü Milleti umumi gayenin tahakkuku uğrunda kanını döktü. On binlerce evladını kurban verdi. Buna binaen, Gürcü Milleti kendisine ait olan toprakların kendisine verilmesini ve tarihi haksızlığın tamir olunmasını talep etmektedir. Çünkü hükümet bu hakkından hiçbir şekilde vazgeçmemiştir.

*Biz bu büyük hakkımızdan hiç olmazsa bir kısmının tanınmasını istiyoruz. İsteddiğimiz yerler şunlardır: Kars, Ardahan, Artvin ile Oltu, Tortum, İspir, Bayburt, Gümüşhane ve Giresun’a kadar bütün Lazistan.”*⁴⁵⁵

Gürcü Profesörlerin yayınladığı makaleler Türk kamuoyunda büyük yankı yarattı. Kırıkhan’da toprak taleplerine karşı halk gösteri düzenledi, Zonguldak’tan Milli Şef’e, Başbakan’a, Meclis’e gösterilen yolda yürüneceğine dair and içildiğini bildiren telgraflar çekildi, Adana ve Trabzon’da çıkan gazeteler de vatan için ölmesini bilen milletiz diye yazdılar.⁴⁵⁶

Anadolu Ajansı muhabiri, Gürcü Profesörlerin iddialarıyla ilgili olarak muhtelif makamlar, milletvekilleri ve gazetecilerle yaptığı mülakatlar sonucunda edindiği izlenimi “Bir karış Türk toprağı için bütün Türkiye ateşe atılmağa hazırdır!”⁴⁵⁷ biçiminde haberleştiriyor ve bu izlenim gazete manşetlerine taşıyordu.

Türkiye, 1945 yılı biterken Soğuk Savaş’ın ağırlığını hisseden ülkelerin başında geliyor ve savaş öncesinden çok farklı olan yeni koşullarla bu şartlarda karşılaşıyordu.

---

⁴⁵⁵ **Cumhuriyet**, 21 Aralık 1945, s.1–3.

⁴⁵⁶ **Cumhuriyet**, 27 Aralık 1945, s.1–3 ve **Cumhuriyet**, 30 Aralık 1945, s.1–3

⁴⁵⁷ **Cumhuriyet**, 26 Aralık 1945, s.1

SONUÇ

1945 yılı, her açıdan geçiş dönemi nitelikleri taşıyan bir zaman sürecidir. Yıl içerisinde savaş bitmiş, dünya için yeni barış dönemi başlamış; Avrupa ülkeleri merkezli güç dengesi sona ermiş, buna karşılık ABD ve SSCB odaklı yeni bir güç dengesi ve uluslararası düzen ortaya çıkmıştır.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve onun otoritesine tabi olan Türk Hükümetleri, İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'yi savaş dışı tutmayı başarmış; ancak savaş yılları icraatlarının önlerine getirdiği sorunlarla yüz yüze gelmekten kurtulamamışlardır. Yönetim, savaş sonunda, üzerinde uluslararası ilişkiler ve toplum kaynaklı çift taraflı bir baskı hissetmektedir.

Baskıların ilki, uluslararası ilişkiler kaynaklıdır ve nedeni Türkiye'nin, ulusal çıkarlarını göz önünde bulundurarak İkinci Dünya Savaşı'na son ana kadar dahil olmamasıdır. Bu tutum Türkiye'yi uluslararası platformda yalnızlaştırmış ve SSCB'den gelen taleplerin önünü açmıştır. Ülke içinden gelen baskı da yönetimin savaş sırasında uyguladığı politikaların sonucudur. Türkiye savaş dışı kalmayı başarsa da, savaş koşullarının yükü dar ve sabit gelirlili vatandaşların üstüne yıkılmış; bu da kurulan baskı düzeniyle mümkün olmuştur. Bu süreçte, savaş yıllarının bütün yükünü taşıyan küçük çiftçiler, işçiler, memurlar ve topraksız köylüler; yönetimin tutumu nedeniyle rejime yabancılaşmışlardı. Türkiye, 1945 yılına bu koşullarda girmişti.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve dönemin hükümeti, 1945 yılını hem içerideki hoşnutsuzluk ve ortaya çıkan muhalefeti azaltmak hem de uluslararası ilişkilerde yalnızlaşan Türkiye'nin bu durumuna son vererek SSCB'den gelen baskı ve talepleri göğüslemek uğraşı içerisinde geçirmişlerdir.

Tek parti yönetimi içeride, halkın tepkilerini azaltmak ve savaş süresince en çok ezilen kesim olan küçük çiftçiler ve işçilerin olumsuz koşullarını düzeltmek yönünde adımlar atmıştır. 11 Haziran 1945 yılında Meclis'te kabul edilen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve yine Haziran ayında çalışma ilişkilerini düzenlemek için Çalışma Bakanlığı'nın Kurulması Hakkındaki Kanun bu yönde atılmış olan adımlar olarak önümüze çıkmaktadır. Çalışma Bakanlığı'nın kurulmasının ardından "İş Kazaları ile Mesleki Hastalıklar ve Analık Sigortaları" hakkındaki kanun tasarısı da 9 Temmuz 1945 günü Meclis'te görüşülerek kabul edilmiştir. 1 Ocak 1946'da yürürlüğe giren İş Kazaları ile Mesleki Hastalıklar ve Analık Sigortaları Kanunu'nun kabulü ile İşçi Sigortaları kurulmuştur. Bu kurum, günümüzde Sosyal Güvenlik Kurumu olarak adlandırılan sosyal güvenlik teşkilatının temeli olmuştur. Çalışma Bakanlığı ve İşçi Sigortaları Kurumu günün koşulları içerisinde işlevsel hale gelebilmiş, kuruluş hedefleri doğrultusunda çalışmalarını günümüze kadar sürdürmüştür.

Fakat ÇTK, uzun uğraşlar ve tartışmalar sonucunda kabul edilmekle beraber kanunun uygulanması sürekli engellenmiş ve kanunda yapılan değişikliklerle ÇTK etkisiz hale getirilmiştir. Çalışmamızda belirttiğimiz gibi, bu kanun toplumsal ve ekonomik etkilerinden daha fazla siyasal etkisiyle Türkiye'de iz bırakmıştır. ÇTK görüşmelerinde büyük toprak sahipleri, tasarının özünü oluşturan on yedinci maddeye karşı açık tavır almış ve görüşmeler Meclis'te sert tartışmalara neden olmuştur. Bu tartışmalar sırasında, kendisi de büyük toprak sahibi olan Aydın Milletvekili Adnan Menderes, kanuna muhalefet edenlerin sözcüsü olarak sivrilmiş ve bu sayede kamuoyu tarafından tanınmıştır. Bu tartışmalar, Menderes'in DP'nin kurucu kadrosunda yer almasına ve lider roller oynamasına zemin hazırlamıştır. Cumhurbaşkanı İnönü ve hükümet için 1945 yılında ÇTK'nin çıkarılması büyük bir başarı olmakla beraber, kanunun yine aynı kadrolar tarafından etkisiz hale getirilmesi; atılan ileri kurumlaşmasını engellemiştir. Bunun nedeninş siyasetteki

yeni güç dengelerinde aramak yerinde olacaktır. CHP yönetiminin ezilen kitleleri kazanmak için harcadığı çaba, yaptığı atılımlar kitlelerin yeniden partiye kazanılmasını sağlayamamıştır.

İkinci Dünya Savaşı, dünya dengelerini alt üst etmiştir. Savaş yıllarına kadar uluslararası politikaya yön veren Avrupa kıtası, savaşta harap olmuş; kıtanın büyük devletlerinin yön verdiği Avrupa merkezli güç dengesini sürdürme olanakları ortadan kalkmıştır. Savaş, uluslararası politikada egemen olacak iki büyük gücü ABD ve SSCB'yi ortaya çıkarmıştır. Bu koşullar, SSCB'yi Avrupa'da rakipsiz güç haline getirmiş ve o zamana kadar güç dengelerini kullanarak dış politikasını şekillendiren Türkiye'yi hiç istemediği bir durumla karşı karşıya bırakmıştır.

Türkiye, 1945 yılı ile birlikte SSCB'den gelen talep ve baskılarla karşı karşıya kalmıştır. Sovyetler, Türkiye'den Boğazlar'da üs ve Kars ile Ardahan'dan toprak talep etmiş ve bu isteklerini elde etmek için Türkiye'ye çeşitli baskılarda bulunmuşlardır. Türkiye ise bu tazyi karşısında ABD ve İngiltere'nin desteğini aramış ancak; bu ikiliden herhangi bir destek almasa da kuzey komşusunun taleplerine karşı duracağını her fırsatta dile getirmiştir. Cumhurbaşkanı İnönü'nün, 1 Kasım 1945 tarihinde Meclis Yasama Yılı'nın açılışı dolayısıyla yaptığı konuşmada verdiği mesaj da bu kararın en üst düzeyden ve en açık şekliyle ifadesidir. Sovyet taleplerine karşı gösterilen bu direnç Türkiye'ye zaman kazandırmış; ABD ve İngiltere, Türkiye'nin öngördüğü üzere Sovyet taleplerine karşı Türk tezlerine yaklaşmışlardır.

Uluslararası koşulların da zorlamalarıyla ABD ve İngiltere'yle ilişkilerini sıkılaştırmak isteyen ve bu iki ülke nezdinde Sovyet Rusya'ya karşı destek arayan Türkiye, 1945 yılı başından itibaren İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı yeni sınıfların baskısı ve otoritenin de göreceli olarak izniyle siyasal özgürlüklerin gelişmesi doğrultusunda evrilmiştir. Basın üzerindeki baskıların hafifletilmesi, Meclis oturumlarında yaşanan tartışmaların gazetelerde yayınlanmasına izin verilmesi, CHP'nin aday göstermediği ve bağımsız adayların yarıştığı 17 Haziran seçimlerinin yapılması, Milli Kalkınma Partisi'nin kurulmasına müsaade edilmesi ve parti içindeki muhalefetin CHP'den ayrılarak yeni parti kurmaları yönünde teşvik

edilmeleri siyasal özgürlüklerin genişletilmesi sürecinin basamakları olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerek basındaki gerekse Meclis'teki muhalefetin, kendileri için elverişli uluslararası koşulları ustalıkla değerlendirdiği ve hareket alanlarını genişletmek için bu koşullardan yararlandıkları rahatlıkla söylenebilir.

Türkiye'de siyasal özgürlüklerin gelişmesi yönündeki evrim sürecinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün olumlu ve yol gösterici tutum çok önemli olmuştur. Milli Şef, ağırlığını sürekli olarak liberalleşmeden yana kullanmış ve zaman zaman CHP içindeki radikallerin gelişmeleri engellemesinin önüne geçmiştir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün, kendi otoritesini dahi tartışmaya açacak yönde gelişen bu sürece destek vermesi, ülkenin çatışma ve gerilimlerden uzak kalarak çok partili rejimin ülkede yerleşmesine olanak yaratmıştır. İsmet İnönü'nün sağduyulu liderliği Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nın dışında kalmasında olduğu gibi; çok partili hayata geçiş sürecinin sancısız olmasında belirleyici olmuştur.

Savaş sonrası ulusal ve uluslararası sorunlar yönetim tarafından iyi okunmuş ve yönetimin elindeki olanaklar çerçevesinde bu sorunların üstesinden gelinmeye çalışılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu ağır sorunlarla yüklü 1945 yılı, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve onun mutlak otoritesi altındaki hükümet tarafından iyi yönetilmiştir. Savaş koşulları dolayısıyla ezilen halkın sorunlarını çözmek için adımlar atılmış, uluslararası ilişkilerinde yalnızlaşan Türkiye'nin bu durumdan kurtulması için çaba sarf edilmiş – SSCB tehdidine karşı ittifakın temelleri atılmış- ve ülkede siyasal özgürlüklerin önü kademeli olarak açılarak çok partili sisteme geçilmiştir. Savaşın son yılında yönetimin aldığı bu tutum, Türkiye'nin bugünkü siyasal yaşamı ve dış politika tercihlerinin temeli olmuştur.

KAYNAKÇA

I. SÜRELİ YAYINLAR

GAZETELER*

Akşam
Cumhuriyet
Tan
Vatan

II. ESERLER

A) KİTAPLAR

- Ahmad, Feroz: **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 1999.
- Ahmad, Feroz: **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2007.
- Ahmad, Feroz–Ahmad, Bedia Turgay: **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945 -1971**, Bilgi Yayınevi, Birinci Basım, Ankara 1976.
- Ağaoğlu, Samet: **Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru**, Baha Matbaası, 1972.
- Akandere, Osman: **Milli Şef Dönemi Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler 1938 -1945**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998.

(*) Gazetelerin nüsha tarihleri dipnotlarda verilmiştir.

- Armaoğlu, Fahir: **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914 – 1995**, Alkım Yayınevi, Genişletilmiş 15. Baskı, İstanbul, 2005.
- Avcıoğlu, Doğan: **Türkiye'nin Düzeni Dün – Bugün – Yarın**, Cilt:1, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1996.
- Aydemir, Şevket Süreyya: **İkinci Adam 1938 -1950**, Cilt: 2, Remzi Kitabevi.
- Aydemir, Şevket Süreyya: **Menderes'in Dramı**, Remzi Kitabevi, 2. Basım, İstanbul, 1979.
- Aydın, Mustafa: **“İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye”**, Baskın Oran (ed.) **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, cilt. 1, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001
- Bayar, Celal: **Başvekilim Adnan Menderes**, Derleyen: İsmet Bozdağ, Baha Matbaası, İstanbul, t.y..
- Bilge, A. Suat: **Türkiye –Sovyetler Birliği İlişkileri 1920 -1964 - Güç Komşuluk**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992.
- Boratav, Korkut: **Türkiye İktisat Tarihi (1908 – 1985)**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1985.
- Boratav, Korkut: **Türkiye'de Devletçilik**, Savaş Yayınları, 1. Basım, Ankara, 1982.
- Cihan, Ali Rıza (der.): **İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları: 1939 - 1960**, 2. Cilt, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1992.
- Çavdar, Tevfik: **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839 – 1950**, İmge Kitabevi, Ankara, 1995.
- Deringil, Selim: **Denge Oyunu – İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994.
- Duverger, Maurice: **Siyasi Partiler**, çeviren: Ergun Özbudun, Bilgi Yayınevi, 2. Basım, Ankara, 1974.
- Erer, Tekin: **Türkiye'de Parti Kavgaları**, Cilt: 1, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul, 1963,
- Erkin, Feridun Cemal: **Dışişlerinde 34 Yıl Anılar – Yorumlar**, 1. cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1980.
- Eroğul, Cem: **Demokrat Parti ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, 4. Basım, Ankara, 2003.

- Fersoy, Orhan Cemal: **Bir Devre Adını Veren Başbakan Adnan Menderes**, Mayataş Neşriyat, İstanbul, 1971.
- Gencer, Ali İhsan – Özel, Sabahattin: **Türk İnkılap Tarihi**, Der Yayınları, 8. Basım, İstanbul, 2001.
- Goloğlu, Mahmut: **Milli Şef Dönemi 1939 -1945**, Goloğlu Yayınevi, Ankara.
- Gönlübol, Mehmet ve diğerleri : **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919 -1965)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, İkinci Basım, Ankara, 1969.
- Gürün, Kamuran: **Savaşın Dünya ve Türkiye: 3 - Savaş 1939 -1945**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2000.
- Hobsbawm, Eric: **Kısa 20. Yüzyıl – Aşırılıklar Çağı**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1996.
- İnan, Süleyman: **Muhalefet Yıllarında Adnan Menderes**, Liberte Yayınları, Ankara, 2006
- Karpat, Kemal: **Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller**, Afa Yayınları, İstanbul, 1996.
- Kazgan, Gülten: **Tanzimat'tan 20. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi – 1. Küreselleşmeden 2. Küreselleşmeye**, Altın Kitaplar, İstanbul, 1999.
- Koçak, Cemil: **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938 – 1945) Dönemin İç ve Dış Politikası Üzerine Bir Araştırma**, 2. cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.
- Koçak, Cemil: **“Siyasal Tarih 1920 -1950”** Yayına Hazırlayan: Sina Akşin, Türkiye Tarihi 4 – **Çağdaş Türkiye 1908 – 1980**, 7. Basım, İstanbul, 2002.
- Metinsoy, Murat: **İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye “Savaş ve Gündelik Yaşam”**, Homer Kitabevi, İstanbul, 2007.
- Nadi, Nadir: **Perde Aralığından**, Cumhuriyet Yayınları, İkinci Basım, İstanbul, 1965.
- Oran, Baskın: **“Dönemin Bilançosu”**, Baskın Oran (ed.) **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, cilt. 1, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.
- Parker, R. A .C.: **İkinci Dünya Savaşı**, Dost Kitabevi Yayınları, çev: Müfit Günay, Ankara, 2005.
- Sander, Oral: **Siyasi Tarih (1918 – 1994)**, İmge Kitabevi, 10. Basım, Ankara, 2002.

- Sertel, Sabiha: **Roman Gibi: Demokrasi Mücadelesinde Bir Kadın**, Belge Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 1987.
- Sertel, Zekeriya: **Hatırladıklarım**, Gözlem Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 1977.
- Sülker, Kemal: **100 Soruda Türkiye’de İşçi Hareketleri**, Gerçek Yayınevi, Genişletilmiş 2. Basım, İstanbul, 1973.
- Tanör, Bülent: **Osmanlı – Türk Anayasal Gelişmeleri (1789 – 1980)**, Yapı Kredi Yayınları, 10. Basım, 2001.
- Telal, Erel: **“SSCB ile İlişkiler”**, Baskın Oran (ed.) **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, cilt. 1, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.
- Timur, Taner: **Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş**, İmge Kitabevi, 3. Basım, 2003.
- Toker, Metin: **Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları 1944 -1973 / Tek Partiden Çok Partiye 1944 – 1950**, Bilgi Yayınevi, Genişletilmiş 2. Basım, Ankara, 1990.
- Tunaya, Tarık Zafer: **Türkiye’de Siyasi Partiler (1859 -1952)**, Arba Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 1995.
- Turan, İlhan (haz.): **İsmet İnönü, Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler (1944 – 1950)**, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2003.
- Yalman, Ahmed Emin: **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1922 – 1971)**, Cilt II, Yayına Hazırlayan: Erol Şadi Erdiñç, Pera Turizm ve Ticaret A. Ş. Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 1977.
- Yetkin, Çetin: **Karşıdevrim 1945 -1950**, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2002.
- Zürcher, Erik Jan : **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.

B) MAKALELER

- Abadan, Prof. Dr. Yavuz: **İş ve Çalışma Hayatının Düzenlenmesi**, Cumhuriyet, 23 Haziran 1945 Cumartesi, s.1-3.
- Atay, Falih Rıfkı: **Muhlifler**, Ulus, 18 Ağustos 1945.
- Atay, Falih Rıfkı: **Türkçeleştirilen Anayasa**, Cumhuriyet, 11 Ocak 1945, s.1.
- Atay, Falih Rıfkı: **Yeni Bir Muhalefet Partisi**, Ulus, 3 Aralık 1945.
- Doğrul, Ömer Rıza: **Türk –Sovyet Dostluğu**, Cumhuriyet, 8 Nisan 1945, s.3.
- Köprülü, Fuat: **Açık Konuşalım**, Vatan, 25 Ağustos 1945, Cumartesi, s.1–3.
- Köprülü, Fuat: **Yalancının Mumu**, Vatan, 6 – 7 Eylül 1945.
- Menderes, Aydın: **Başbakan'ın Demeci Münasebeti İle**, Vatan, 14 Eylül 1945, s.1–2.
- Müstecaplıoğlu, Esat Adil: **Türkiye'de Büyük Toprak Reformu**, Tan, 17 Haziran 1945, s.3.
- Nadi, Nadir: **Türk –Sovyet Dostluğu'nun Yarını**, 9 Nisan 1945 Pazartesi, s.1.
- Nadi, Nadir: **Yeni Parti**, Cumhuriyet, 4 Aralık 1945, s. 1.
- Sadak, Necmeddin: **Türkiye Siyasetinde Ahlak ve Fazilet Örneği**, Akşam, 6 Ocak Cumartesi, s.1.
- Sadak, Necmeddin: **Müttefik Ticaret Gemilerine Boğazlar Yolu'nun Açılması**, Akşam, 17 Ocak 1945, s.1.
- Sadak, Necmeddin: **Üçler Konferansı Etrafında Yapılan Ve Söylenenlere Göre**, 12 Şubat 1945, Akşam, s.1.
- Sadak, Necmeddin: **Türkiye Birleşmiş Milletler Arasında**, Akşam, 24 Şubat 1945, s.1.
- Sertel, Zekeriya: **Seçim Etrafında**, Tan, 12 Haziran 1945, s.1–2.
- Sertel, Zekeriya: **Meclis'te Esen Hava**, 16 Mayıs 1945, Tan, s. 1–2.
- Sertel, Zekeriya: **Tan Çalışma Bakanlığı ve Çalışma Bakanı**, 11 Haziran 1945, s.1–2.

- Yalman, Ahmet Emin: **Savaş mı? Karşılıklı Saygı mı?**, 20 Ağustos 1945, s.1-3.
- Yalman, Ahmet Emin: **İleriye Doğru Bir Adım**, Vatan, 2 Kasım 1945, s.1-3.

C) ANSİKLOPEDİLER

Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923 – 2000, cilt:2 (1941 – 1960), Yapı Kredi Yayınları, 5. Basım, İstanbul, 2005

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları

III. RESMİ YAYINLAR

TBMM Tutanak Dergisi, Devre: 7, Cilt: 15, Ankara, TBMM Matbaası, 1945.

TBMM Tutanak Dergisi, Devre: 7, Cilt: 17, Ankara, TBMM Matbaası,1945.

TBMM Tutanak Dergisi, Devre: 7, Cilt: 18, Ankara, TBMM Matbaası,1945.

TBMM Tutanak Dergisi, Devre: 7, Cilt: 19, Ankara, TBMM Matbaası,1945.

Ayn Tarihi, No: 137, Başbakanlık Basın Yayın Umum Genel Müdürlüğü, Ankara, 1945.

Ayn Tarihi, No: 139, Başbakanlık Basın Yayın Umum Genel Müdürlüğü, Ankara, 1945.